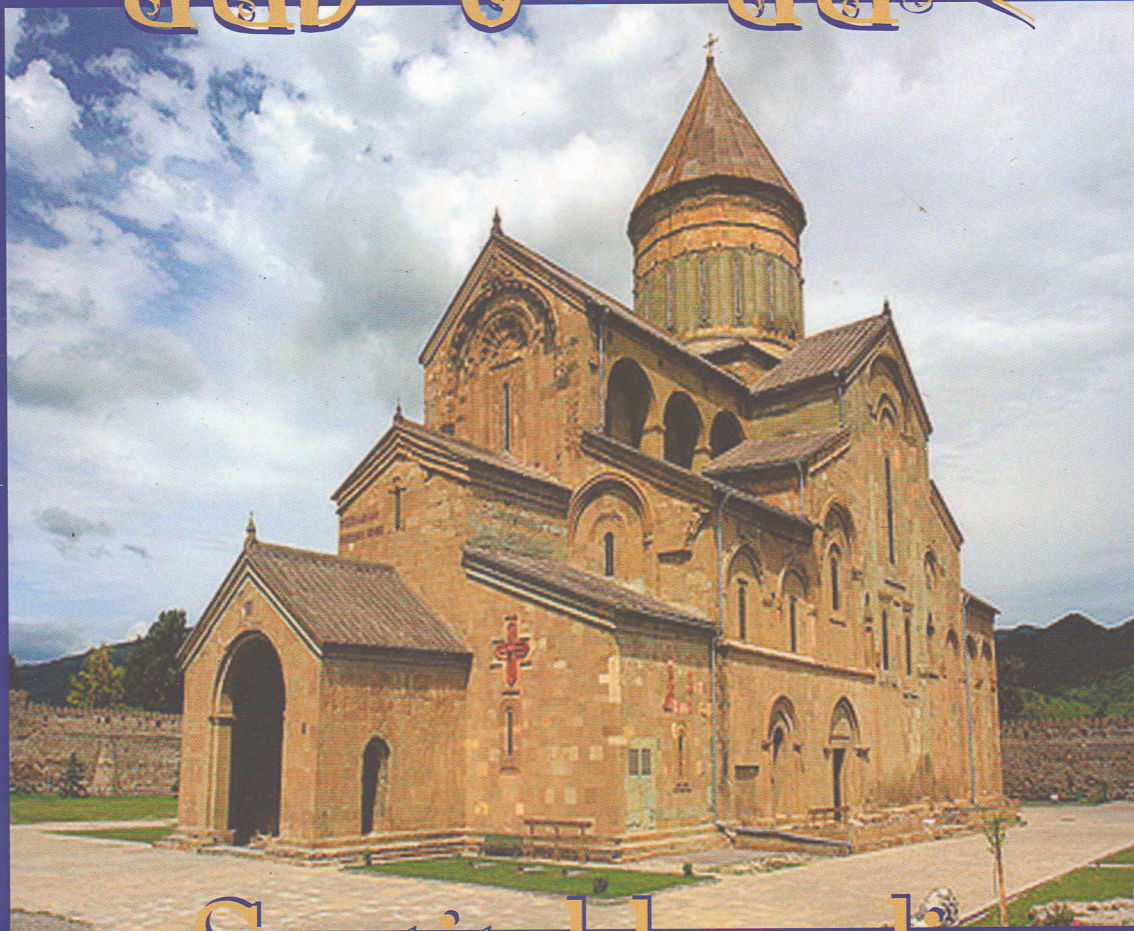

ISSN 1987-6874

სვეტიცხოველის ძეგლები

Svetitskhoveli

№1, 2024

ს ვ ე ტ ი ს ხ ო ვ ე ლ ი

სამეცნიერო საისტორიო ჟურნალი

Svetitskhoveli

Scientific Historical Journal

ISSN: 1987 - 6874

№1, 2024

**საქართველოს საპატრიარქოს,
საქართველოს საინჟინრო აკადემიისა და
საქართველოს ზედაპირული უნივერსიტეტის
თეოლოგიის სასწავლო - სამეცნიერო ცენტრის
სამეცნიერო საისტორიო ჟურნალი**

მთავარი რედაქტორი: მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

მთავარი რედაქტორის
მოადგილეები: დეკანოზი ლევან მათეშვილი
მამუკა მაცაბერიძე

სარედაქციო საბჭო:
დავით გურგენიძე
ზურაბ გასიტაშვილი
ვახტანგ გურული
ალექსანდრე გრიგოლიშვილი
გიორგი კოკოშაშვილი
თამარ ლომინაძე
გივი ღამბაშიძე
არჩილ ფრანგიშვილი
მერაბ ძნელაძე
მაკა ხართიშვილი
თამარ ხოხობაშვილი
თემურ ჯაგოდნიშვილი
ივანე ჯაგოდნიშვილი
გურამ ჯავახაძე

პასუხისმგებელი მდივანი:
ქეთევან მახაშვილი

ჟურნალ
„სვეტიცხოველი“, 1917 წლის დეკემბრის,
ყდის ფრაგმენტი

სვეტიცხოველი მუდმივი მოცემულობაა საქართველოს სულიერი აღორძინების ფუნდამენტისათვის

XX საუკუნის დასაწყისში (1917 წელს) წმიდამღვდელმონაწამე პატრიარქის კირიონ II-ის ხელდასმით დაიწყო ჟურნალ „სვეტიცხოველი“-ს გამოცემა, ეკლესიის ერთგულ შვილთა დარაზმვისათვის რათა დამოუკიდებელი საქართველოს სულიერი აღორძინებისა და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერების აღდგენის მკვიდრი საფუძველი შექმნილიყო.

დღეს, XXI საუკუნეში, საქართველოს არანაკლები სირთულის ამოცანები აქვს გადასაწყვეტი და გამძაფრებული ბრძოლა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერებისათვის კვლავ მოითხოვს იმ სულიერი ორიენტირების და გავლენების ახლებურ გააზრებას, რამაც საქართველო ათასწლეულების განმავლობაში გამოატარა ისტორიის გაავებულ ოკეანეში და წინამდებარე ჟურნალიც – საქართველოსათვის საკრალური სახელდებით – „სვეტიცხოველი“ ამგვარი მისიის შესრულებას პირდება მკითხველს.

უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ლოცვა-კურთხევით და მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის ხელდასმით ჟურნალი „სვეტიცხოველი“ განაგრძობს სიცოცხლეს მკითხველისათვის.

"მოწყალების საქმე გადაარჩენს სრულიად საქართველოს" (თანადგომის დღედ 1 ივლისი დაწესდა)

არიან ადამიანები, რომელთა ზრუნვაც მართლოდენ საკუთარი თავით, ეგოისტური სურვილებით შემოიფარგლება; მაგრამ, საბედნიეროდ, ასევე არიან ადამიანები, რომლებიც სხვებისათვის ცხოვრობენ, საკუთარ თავს სხვებს უძღვნიან. ქართველი ადამიანი ბუნებით სწორედ ამით გამოირჩევა: თუკი იგი ხედავს სხვა ადამიანის გაჭირვებას, აუცილებლად მიდის და ეხმარება მას. პავლე მოციქული ამბობს: "ურთიერთ სიმძიმე იტვირთეთ და ესრედ აღასრულეთ სჯული იგი ქრისტესი".

როგორ შეიძლება, ვიტვირთოთ სხვისი სიმძიმე, რით შეიძლება შევეწიოთ სხვა ადამიანებს? ზოგიერთი ფიქრობს, რომ არ შეუძლია სხვისი დახმარება, რადგან თვითონაც ხელმოკლედ ცხოვრობს. ყველა ადამიანს შეუძლია დაეხმაროს სხვას, თუნდაც არაფერი ებადოს გასაცემი. ჩვენ უნდა ვიცოდეთ, რომ დახმარება მრავალი სახისა არსებობს: არსებობს სულიერი დახმარება, არსებობს სიტყვიერი დახმარება და, რაღა თქმა უნდა, მატერიალურიც.

დღეს ჩვენთან ბრძანდებიან საქართველოს საინჟინრო აკადემიისა და კომპანია "მედიკონერვის" წარმომადგენლები, რომლებმაც შემოგვთავაზეს, დაწესდეს "თანადგომის დღე". თანადგომა ეს იგივე დახმარებაა. ჩვენ ვამაყობთ იმით, რომ ჩვენს მოსახლეობას გაჭირვებული ადამიანების თანადგომის სურვილი აქვს. თანადგომის დღედ 1 ივლისი დაწესდა. სწორედ ამან გადაგვატანინა ის პრობლემები, რომლებიც ბოლო 18 წლის მანძილზე გვქონდა.

ღმერთმა დალოცოს ისინი, რადგან ზრუნავენ გლახაკებზე და ფიქრობენ, თუ რით შეეწიონ მათ. მინდა ყველას გისურვოთ: ამაზე ფიქრი ყოფილიყოს თითოეული ჩვენგანის საზრუნავი.

უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ქადაგებიდან
სულთმოფენობის დღესასწაულზე

ყოვლადუწმიდა სამების საპატრიარქო ტაძარი
ივლისი 2008 წელი

სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი

CATHOLICOS PATRIARCH
OF ALL GEORGIA

380005, თბილისი, გუგუ ერეკლე II მოედ. №1
ტელ: 99 03 78, 98 95 41 ფაქსი: (995 32) 98 71 14

1 King Erekle II sq., Tbilisi 380005, Georgia.

Tel.: 99 03 78, 98 95 41 FAX: (995 32) 98 71 14

ბრძანება № 76

სრულიად საქართველოს საპატრიარქოსადმი

10 ივლისი, 2009 წელი

XIX - XX საუკუნეებში საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გაუქმების პერიოდში მიზანმიმართულად ყალბდებოდა საქართველოს ისტორია და ენათმეცნიერების საფუძვლები. ამასთან დაკავშირებით ვბრძანებ:

- I. საქართველოს საპატრიარქოსთან შეიქმნას საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისია მისი მაღალყოვლადუსამღვდელოესობის, მანგლისისა და წალკის მიტროპოლიტ ანანიას (ჯაფარიძის) ხელმძღვანელობით;
- II. საქართველოს საპატრიარქოსთან შეიქმნას ქართული ენათმეცნიერების პრობლემური საკითხების შემსწავლელი მუდმივმოქმედი კომისია პროფესორ მანანა ტაბიძის ხელმძღვანელობით.

სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი

ԵՏՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՇՊԱՆՈՒՄ

Scientific-Historical Journal

ԼՅՎՈՒՆԵՐՈՎԵԼԻ

SVETITSKHOVELI

ედღვნება

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის
თეოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო
ცენტრის ხელმძღვანელის პროფესორ,
მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის
დაბადებიდან 75-ე წლისთავს

სარკვევები

მაღალყოვლადუსამღვდელოესი ანანია მანგლისისა და თეთრიწყაროს მიტროპოლიტი	13
მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის ბიბლიოგრაფია	15
მილოცვები.....	24
აკადემიკოსი დავით გურგენიძე.....	25
დეკანოზი ბესარიონ ცინცაძე.....	26
მამუკა გიორგაძე.....	27
თემურ ჯაგოდნიშვილი, ივანე ჯაგოდნიშვილი	29
დეკანოზი ლევან მათეშვილი.....	29
დეკანოზი გიორგი მალხაზიშვილი	30
მანანა ტაბიძე.....	31
გიორგი სალუქვაძე.....	33
ზურაბ გასიტაშვილი	34
ვაჟა ოთარაშვილი.....	36
ჯუმბერ იოსებიძე, გიორგი აბრამიშვილი.....	38
დავით გორგიძე, ქეთევან მახაშვილი.....	38
მონაზონი იოანე (მამუკა) ცუხიშვილი.....	39
ნუგზარ ვანიშვილი.....	40
ალბანეთი ალბანეთის საკათალიკოსო და საქართველოს ეპლესიის იურისდიქცია კახეთსა და ჰერეთში (გაგრძელება) მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე	43
ჰერეთის მოხსენიება ქართულ წყაროებში.....	43
ჰერეთის სამეფო საჰლ სმბატიანის დროს და კახეთის საძორეპისკოპოსო.....	47

ვერეთის ბათავისუფლება „მწვანეებელთა უღელსაბან“, რანთა და კახთა სამეფოს წარმოქმნა	50
თავის დასკვნა.....	60
თავი III ღავით-ბარძის მიწა-წყალი წყაროები ასურელ მამათა კახეთში მოღვაწეობის შესახებ.....	61
წმ. ილარიონ ქართველი – ღავითბარძის მცველი.....	65
კახეთის ქორეპისკოპოსები ღონაურთა საგვარეულოდან	67
ხალხალი და ტყეტბა-გულგულა (ბოლბოლა) – სასაზღვრო კუნძულები.....	74
ბარდაგნელი ღონაურები და წანარები.....	76
არაბი ისტორიკოსის ცნობა და ერედვის ეკლესიის წარწერა	79
მასუდის ცნობები	83
ქართულენოვანი ხალხი – წანარები და მათი მმართველი სასულიერო პირები.....	85
წანარების ვინაობა	88
თავის დასკვნა.....	93
ქან რასინის ბიბლიური ტრაგედიის „ათაღიას“ გენეზისის საპითხისათვის გაუა ოთარაშვილი, ეკა კვანტალიანი.....	94
ალბანეთი მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის ნააზრევში ბადრი ცხადაძე.....	102
საქართველოს ეკლესიის ისტორიის აღიარებული მკვლევარი მონაზონი იოანე (მამუკა) ცუხიშვილი.....	111

მაღალყოვლადუსამღვდელოესი ანანია მანგლისისა და თეთრიწყაროს მიტროპოლიტი

მიტროპოლიტი ანანია (ერისკაცობაში თენგიზ ჯაფარიძე). საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის წმინდა სინოდის წევრი 1981 წლიდან, საქართველოს საპატრიარქოს მანგლისისა და თეთრიწყაროს ეპარქიის მმართველი, ტექნიკური უნივერსიტეტის თეოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრის ხელმძღვანელი, პროფესორი, რეალური ისტორიის დამდგენი საპატრიარქოს მუდმივმოქმედი კომისიის თავმჯდომარე, ქართული უნივერსიტეტის ობიექტური ისტორიის შემსწავლელი სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის ხელმძღვანელი.

დაიბადა 1949 წ. 20 აგვისტოს, ქ. ტყიბულში. 1966 წ. დაამთავრა საშუალო სკოლა, 1974 წ. – საქართველოს პოლიტექნიკური ინსტიტუტის კავშირგაბმულობის ფაკულტეტი.

მცხეთის სასულიერო სემინარიაში სწავლის პერიოდში 1979 წლის აპრილში, ბერად აღიკვეცა და ეწოდა ანანია, 1979 წ. 4 აპრილს ხელდასხმულ იქნა დიაკვნად, ხოლო იმავე წლის 27 სექტემბერს საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის მიერ ხელდასხმულ იქნა მღვდელ-მონაზვნად. 1979 წ. დაინიშნა თბილისის წმინდა სამების ძველი ტაძრის წინამძღვრად. 1980 წლის ივნისში მღვდელ-მონაზონი ანანია დაინიშნა ალავერდის მონასტრის წინამძღვრად. 1980 წ. 27 სექტემბერს მიენიჭა ილუმენის წოდება, ხოლო 1981 წ. 8 მარტს – არქიმანდრიტის წოდება.

1981 წ. დასაწყისში წმინდა სინოდის მიერ არქიმანდრიტი ანანია გამორჩეულ იქნა საეპისკოპოსო კანდიდატად, 1981 წ. 15 მარტს უწმინდესმა პატრიარქმა სვეტიცხოვლის ტაძარში აკურთხა ეპისკოპოსად და დაადგინა ნიკორწმინდის ეპარქიის მმართველად.

მიტროპოლიტ ანანიას ეპისკოპოსად კურთხევა.
1981 წლის 15 მარტი

ეპისკოპოსმა ანანია 1990 წელს დააარსა ახალციხის სასულიერო სასწავლებელი (სემინარია), რომელიც ამავე დროს იყო საღვთისმეტყველო ინსტიტუტი. მის კურსდამთავრებულს დიპლომი უფლებას ანიჭებდა ეღვაწა საშუალო სკოლებში საღვთო სჯულის მასწავლებლად.

1992 წლის 25 დეკემბერს, მეუფე ანანიას მიენიჭა მთავარეპისკოპოსის წოდება და დაინიშნა მანგლისის ეპარქიის მმართველად, რომელიც იმ დროს მხოლოდ თეთრიწყაროს რაიონს მოიცავდა. მალევე მისმა უწმინდესობამ გააფართოვა ეპარქია და მას მიუერთა წალკის რაიონი. 1995 წლის 17 ივნისს ჩამოყალიბდა მანგლისისა და წალკის ეპარქია, რომლის მმართველაც დაინიშნა მეუფე ანანია. 2001 წლის 15 ნოემბერს მთავარეპისკოპოსი ანანია აყვანილ იქნა მიტროპოლიტის ხარისხში.

2001 წლის 19 ოქტომბერს, მეუფე ანანია შეძლო საქართველოს ერთ-ერთ უდიდეს უმაღლეს სასწავლებელში, საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტში თეოლოგიის კათედრის დაარსება.

2005 წელს მიტროპოლიტი ანანია გახდა რუსეთის საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა აკადემიის უცხოელი წევრი.

2007 წლის 25 დეკემბერს, მისმა უწმინდესობამ მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე) „ქართველი ერისა და საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესიის წინაშე გაწეული ღვაწლისათვის“ დააჯილდოვა საქართველოს ეკლესიის უმაღლესი ჯილდოთი წმ. გიორგის ოქროს ორდენით.

1992 წლიდან, მეუფე ანანიას დაევალა ლექციების წაკითხვა თბილისის სასულიერო აკადემიის სტუდენტებისათვის ეროვნულ-საეკლესიო სულისკვეთების ამაღლების მიზნით.

2013 წელს, წმიდა სინოდმა მეუფე ანანიას სამღვდელმოდვრო ეპარქიას უწოდა „მანგლისისა და თეთრიწყაროს ეპარქია“.

მეუფე ანანია დაჯილდოებულია ალექსანდრიის საპატრიარქოს წმინდა მარკოსის ორდენით, აგრეთვე ეკლესიის ჯილდოებით.

2009 წლის 18 აგვისტოს მიტროპოლიტი ანანია დაჯილდოვდა საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის გიორგი ნიკოლაძის მედლით.

2013 წლის ივლისში საქართველოს პრეზიდენტმა მიტროპოლიტი ღირსების ორდენით დააჯილდოვა.

2013 წლის 14 ივნისს ტექნიკურ უნივერსიტეტში თეოლოგიის კათედრის დაარსების მე-12 წლისთავთან დაკავშირებით, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II-მ შეკრებილების წინაშე მაღლობა გადაუხადა ცენტრის ხელმძღვანელს, მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძეს, ცენტრის შექმნისა და გაწეული ღვაწლის გამო („საქართველოს რესპუბლიკა“, 2013, 15. VI).

მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის ბიბლიოგრაფია

1. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ახალციხე-რაბათი, 1983-1988 წ.
2. ქართველთა წინაპრების ბიბლიური ისტორია ადამიდან იესომდე, თბილისი, „საქართველო“, 1994, 138 გვ.
3. ქართული ეკლესია XVII–XVIII საუკუნეებში. საქართველოს ეკლესიის კალენდარი, 1994.
4. შობა, ჯვარცმა, აღდგომა და ამადლება უფლისა და მაცხოვრისა ჩვენისა იესო ქრისტესი. თბილისი, 1995, 86 გვ.
5. დედა ეკლესია (ქადაგებანი, წერილები), თბილისი, განათლება, 1996, 320 გვ.
6. წმიდა დიდმოწამე ქეთევან დედოფალი. წმიდა მეფე ლუარსაბ II. მეფე თეიმურაზის ბრძოლა ქართველობისათვის, ტყვეთა სყიდვა, თბილისი. 1996, 76 გვ.
7. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია (4 ტომი), გამომცემლობა "მერანი", 1996-2003, ტ. I; ტ. II; ტ. III; ტ. IV.
8. "ქართლის ცხოვრების" არმენოფილური რედაქცია. თბილისი, 1997, 65 გვ.
9. ქართველი ერის წარმოშობის შესახებ, 1997.
10. საინგილო (ქართველთა გაღეკება), თბილისი: საქართველოს საპატრიარქოს მანგლის-წალკის ეპარქია, 1998.
11. მესხეთი (ქართველთა გამაჰმადიანება), 1998.
12. ქართლ-კახეთი (ქართველთა გასომხება), 1999.
13. ლაზეთ-თრიალეთი (ქართველთა გაბერძნება), 1999.
14. ქართველი ხალხის მომზადება მაცხოვრის მისაღებად. 2001.
15. რეგიონალიზმი შეაფერხებს ეროვნულ კონსოლიდაციას. 2002.
16. ქართული საეკლესიო (სალიტერატურო) ენის ჩამოყალიბების საკითხისათვის (იონანე ლაზი), 2002.
17. პეტრე იბერი მართლმადიდებელი ეპისკოპოსი, 2002.
18. რჩევები უცხოეთში წამსვლელ ქართველებს, 2002.
19. სიბრძნის ხიდი მეცნიერებასა და სარწმუნოებას შორის, 2002.
20. პოლემიკა კათოლიკებთან (კათოლიკური პროზელიტიზმის შესახებ), 2002.
21. საქართველოს ეკლესიის ისტორიის წყაროები, პერიოდიზაცია და საეკლესიო ისტორიოგრაფია, თბილისი. 2002.
22. საქართველოს საეკლესიო კრებები (3 ტომი), 2003, ტ. I; ტ. II; ტ. III.
23. მსოფლიო საეკლესიო კრებები ქართველ ეპისკოპოსთა მონაწილეობით, 2003.
24. ორი თეორია ქართველი ხალხის ჩამოყალიბების დროის შესახებ, 2003.
25. წმიდა ნინოს ცხოვრება, 2004.
26. წმიდა მეფე ვახტანგ გორგასლის ცხოვრება, 2004.
27. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია (მოკლე რედაქცია), 2004.
28. საქართველოს დედაეკლესია "საკითხავი ყმაწვილთათვის". გამომცემლობა „ციცინათელა“, თბილისი. 2006.
29. შიდა ქართლი (ქართველთა გაოსება), 2006.
30. აფხაზეთი (ქართველთა „გააფხაზება“), 2007.
31. თეორია საქართველოს ეკლესიის პროზელიტიზმის შესახებ და მისი კრიტიკა, თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2007.
32. დედაღვთისმშობელი – შემწე ქართული ენისა. თბილისი, გამომცემლობა „მწიგნობარი“, 2008.
33. ლევან II დადიანი „ხელმწიფე ივერიისა“, 2008.
34. კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქია, თბილისი. 2008.
35. ენა და სახელმწიფო, თბილისი. 2008.
36. ეკლესია კუთხეთა ამკავშირებელი დუღაბი, თბილისი. 2008.

37. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია (მესამე გამოცემა). თბილისი, საპატრიარქოს გამომცემლობა „ალილო“, 2009.
38. დიპტიქი და დიასპორა. თბილისი, საპატრიარქოს გამომცემლობა „ალილო“ 2009.
39. საქართველოს საეკლესიო კანონების კრებული. საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, თბილისი. 2010.
40. ქართველთა დენაციონალიზაცია XVII–XX საუკუნეებში. თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2010.
41. ივანე ჯავახიშვილი საქართველოს ეკლესიის ერთიანობის შესახებ, საქართველოს საპატრიარქოსთან შექმნილი საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისიის დასკვნა. თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2010.
42. სტრაბონი კოლხეთის შესახებ. თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2011.
43. ქართულ-სომხური საეკლესიო ურთიერთობები. თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2011.
44. უცხოური (ბერძნულ-ლათინური), სომხური და ქართული წყაროები წმიდა ნინოს შესახებ. თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2011.
45. პროკოფი კესარიელი, აგათია სქოლასტიკოსი, მენანდრე, თეოფილაქტე სიმოკატა, თეოფანე, ეპიფანე კონსტანტინოპოლელი და იმპერატორი იუსტინიანე ლაზიკის შესახებ. თბილისი. საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2011.
46. საეპისკოპოსოები ლაზიკაში. თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2011.
47. საქართველოს წმიდა მეფეები. თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2012.
48. საეკლესიო სამართალი კანონები. საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, თბილისი. 2012.
49. სახელმწიფო ენის განვრცობა მშვიდობისა და სტაბილურობის საფუძველი. თბილისი. 2012.
50. ფლავიუს არიანე ლაზებისა და ძიდრიტების შესახებ. საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, თბილისი. 2012.
51. ეგრისი. საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, თბილისი. 2012.
52. აბაზგიის ეპარქია. საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, თბილისი. 2012.
53. ბიჭვინთისა და ცხუმ-აფხაზეთის ეპარქია. საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, თბილისი. 2012.
54. აფხაზეთის საკათალიკოსო. თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2012.
55. საქართველოს წმიდა სამოციქულო და მართლმადიდებელი ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრები. თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2012.
56. სკანდა და სარაპანა. თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2012.
57. საქართველოს ეკლესიის ისტორიის წყაროები. თბილისი, გამომცემლობა „მერიდიანი“, 2012.
58. უწმიდესი ილია II და წმიდა სინოდი არასწორი ისტორიოგრაფიული თეორიების შესახებ. თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2013.
59. ქალდეა (საეპისკოპოსოები ლაზიკაში). თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2013.
60. ივანე ჯავახიშვილი და უწმიდესი პატრიარქი ილია II საქართველოს ეკლესიის ერთიანობის შესახებ. საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, თბილისი. 2013.
61. ალბანეთისა და ხუნძეთის საეკლესიო იურისდიქცია. თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2013.

62. რეგიონების თვითმმართველობა. თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2013.
63. საქართველოს ისტორია საერო და საეკლესიო 100 რუკის მიხედვით. თბილისი, გამომცემლობა „გუმბათი“, 2014.
64. არიან-ქართლი. თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2015.
65. კირიონ I. თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2015.
66. სამეგრელო ღამბერტისა და ბოროზდინის აღწერით. თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2015.
67. გურამ გრიგოლია ეგრის-ლაზიკის შესახებ. თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2015.
68. თეორია საქართველოს პროზელიტიზმის შესახებ (წმიდა სინოდის დადგენილება იურისდიქციის საზღვრებთან დაკავშირებით). თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2015.

რუსულ ენაზე

69. Краткая история грузинской апостольской святой Церкви. Тбилиси, Издательство «Меридиани», 2012.
70. Краткая история грузинской апостольской святой Церкви. Тбилиси, Издательство «Технический Университет», 2011.
71. Краткая история грузинской апостольской Церкви. Тбилиси, Издательство «Технический Университет», 2010.
72. Месхети (Мусульманизация Грузин), Тбилиси, Издательство «Универсал», 2008.

inglisur enaze

73. Lazeti-Trialeti (Georgians' Hellenization), 1999.
74. A Short History of the Georgian Church, New York, 2014.

Turqul enaze

75. Mesheti (Gürcülerin islamlaştırması), 1998.
76. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; A Concise History of the Holy Apostolic Church of Georgia - 93 გვ. Copyright © 2014 by Nova Science Publishers, Inc.
- © მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე 2014. ISBN 978-1-62808-536-5
77. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; საქართველოს ისტორია საერო და საეკლესიო 100 რუკის მიხედვით საქართველოს ისტორიის ატლასი (I ნაწილი) უძველესი დროიდან X-ს. ის. ჩათვლით საქართველოს რეგიონები და მისი საზღვრები ქართული და უცხოური წყაროები. თბილისი, გამომცემლობა „გუმბათი“, 2014. © მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე 2014. ISBN 978-9941-0-5648-2
78. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; არიან - ქართლი, საეპისკოპოსოები ისტორიულ ივერიაში. თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2015. ISBN 978-9941-20-501-9
79. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; გურამ გრიგოლია ეგრის-ლაზიკის შესახებ. კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციის საზღვრების კვლევისთვის. თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2015. ISBN 978-9941-20-501-9
80. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; თეორია საქართველოს ეკლესიის პროზელიტიზმის შესახებ (წმიდა სინოდის დადგენილება იურისდიქციის საზღვრებთან დაკავშირებით). თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2015. ISBN 97-9942-20-501-9
81. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; სამეგრელო, არქანჯელო ღამბერტისა და კორნელი ბოროზდინის აღწერა. თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2015. ISBN 78-9941-20-501-9
82. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; კირიონ I. თბილისი, „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2016. ISBN 978-9941-20-616-0

83. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ჩრდილოეთ კავკასიაში. თბილისი, 2018. ISBN 978-9941-8-0074-0
84. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; ადიღების დამკვიდრება ჩრდილოეთ კავკასიაში და აფხაზეთ-სამეგრელოში. თბილისი, 2019.
85. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; დედა ეკლესია – (მეორე შეესებული გამოცემა) თბილისი, 2019. ISBN 978-9941-8-3432-5
86. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; ალბანეთი (ალბანეთის საკათალიკოსო და საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია კახეთსა და პერეთში) თბილისი, 2022. ISBN 978-9941-8-4182-8
87. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანის ეპარქიის ლოკალიზაციის საკითხი და საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ცენტრალურ კავკასიაში (ალანია და ოსეთი. თბილისი 2022. ISBN 978-9941-8-5050-9
88. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია ტომი I. თბილისი 2022. ISBN 978-9941-28-896-8 (ყველა ნაწილი) ISBN 978-9941-28-897-5 (პირველი ნაწი.)
89. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია ტომი II. თბილისი 2022. ISBN 978-9941-28-896-8 (ყველა ნაწილი) ISBN 978-9941-28-898-2 (მეორე ნაწილი)
90. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია ტომი III. თბილისი 2022. ISBN 978-9941-28-896-8 (ყველა ნაწილი) ISBN 978-9941-28-899-9 (მესამე ნაწილი)
91. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია ტომი IV. თბილისი 2022. ISBN 978-9941-28-896-8 (ყველა ნაწილი) ISBN 978-9941-28-900-2 (მეოთხე ნაწილი)
92. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია ტომი V. თბილისი 2022. ISBN 978-9941-28-896-8 (ყველა ნაწილი) ISBN 978-9941-28-9019 (მეხუთე ნაწილი)
93. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია ტომი VI. თბილისი 2022. ISBN 978-9941-28-896-8 (ყველა ნაწილი) ISBN 978-9941-28-902-6 (მექვესე ნაწილი)
94. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია ტომი VII. თბილისი 2022. ISBN 978-9941-28-896-8 (ყველა ნაწილი) ISBN 978-9941-28-9033 (მეშვიდე ნაწილი)
95. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია ტომი VIII. თბილისი 2022. ISBN 978-9941-28-896-8 (ყველა ნაწილი) ISBN 978-9941-28-903-3 (მერვე ნაწილი)
96. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია ტომი IX. თბილისი 2022. ISBN 978-9941-28-896-8 (ყველა ნაწილი) ISBN 978-9941-28-905 (მეცხრე ნაწილი)
97. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია ტომი X. თბილისი 2022. ISBN 978-9941-28-896-8 (ყველა ნაწილი) ISBN 978-9941-28-896-4 (მეათე ნაწილი)
98. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე. საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორია. საქართველოს საპატრიარქოს ქართველოლოგიური კვლევითი ცენტრი, თბილისი, 2023, ISBN 978-9941-8-5265-7
99. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, ბიზანტიის ქართველი დედოფლის მართა-მარიამის უცნობი წარწერა სენტის ტაძარში. სამეცნიერო საისტორიო ჟურნალი „სვეტიცხოველი“, №1, 2023, 19-105 გვ. ISSN 1987-6874.

-
100. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, ალბანეთი. ალბანეთის საკათალიკოსო და საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია კახეთსა და ჰერეთში. სამეცნიერო საისტორიო ჟურნალი „სვეტიცხოველი“, №1, 2023, გვ.106-122. ISSN 1987-6874.
101. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, ქეთევან მახაშვილი, გოჩა ნანიტაშვილი. თეოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრი – 20 წლისაა. თბილისი, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი – 100“ „თეოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრი – 20“, საიუბილეო შრომათა კრებული, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2023, გვ. 4-26. ISBN 978-9941-28-947-7
102. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; ეპარქიების (საეპისკოპოსოების) ჩამოყალიბება ისტორიულ სამხრეთ საქართველოში (ტაო და ღაზიკა). თბილისი 2023. ISBN 978-9941-8-6332-5
103. Metropolitan Anania Japaridze, Georgi Kikvadze. On the issue of recognition of ancient autocephaly and the patriarchal dignity of the Georgian Church by the Ecumenical Patriarchate. Norwegian Journal of development of the International science, #122/2023, pp. 30-32. ISBN 3453-9875.

თბილისის საკრებულოში მანგლისისა და თეთრიწყაროს მიტროპოლიტის, თბილისის სასულიერო აკადემიისა და სემინარიის პროფესორის, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის თეოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრის ხელმძღვანელის, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის, მეუფე ანანიას დაბადებიდან 75 წლისთავისადმი მიძღვნილი საღამო გაიმართა.

მიტროპოლიტ ანანიას ავტორობით გამოიცა მრავალი წიგნი, გამოკვლევა და პუბლიცისტური წერილი.

ღონისძიებაზე სიტყვით გამოვიდნენ თბილისის სასულიერო აკადემიისა და სემინარიის რექტორი, პროტოპრესვიტერი გიორგი ზვიადაძე, ბოლნელი მთავარეპისკოპოსი ეფრემი (გამრეკელიძე), ჭიათურისა და საჩხერის მიტროპოლიტი დანიელი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის რექტორი, აკადემიკოსი დავით გურგენიძე, სასულიერო აკადემიისა და სემინარიის პროფესორი სერგო ვარდოსანიძე, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის პრეზიდენტი როინ მეტრეველი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორი ზურაბ ხონელიძე, აფხაზეთის მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის პრეზიდენტი ზურაბ ლომთათიძე, დეკანოზი გიორგი მალხაზიშვილი, პოეტი ვაჟა ოთარაშვილი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის დოქტორანტი ნუგზარ ვანიშვილი, მონაზონი მარიამი.

პროტოპრესვიტერი გიორგი ზვიადაძემ უდიდესი პატივისცემა და მადლიერება გამოხატა მეუფე ანანიას მიმართ, ისაუბრა მის განსაკუთრებულ ერთგულებასა და დამსახურებაზე საქართველოს ეკლესიის, პატრიარქისა და სამშობლოს მიმართ – „მეუფე ანანია მთელი თავისი მოღვაწეობის მანძილზე მხარში ედგა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს უწმიდესსა და უნეტარესს ილია II-ს და დიდი ღირსებით ეზიდებოდა სასულიერო და საზოგადო მოღვაწის მძიმე ტვირთს“.

მოწვეულ სტუმრებს სიტყვით მიმართა საკრებულოს თავმჯდომარემ გიორგი ტყეშელაძემ მან აღნიშნა: „ჩვენთვის დიდი პატივია თბილისის საკრებულოში ეუმასპინძლოთ მეუფე ანანიას დაბადებიდან 75 წლისთავისადმი მიძღვნილ ღონისძიებას. მეუფე ანანიას მღვდელმთავრობისას მანგლისისა და წალკის ეპარქიაში ამოქმედდა და აშენდა მრავალი ეკლესია და მონასტერი. მისმა მოღვაწეობამ ეპარქიაში, რამდენიმე დიდი მონასტრის ამოქმედებამ, მანამდე გაუქმებული ეკლესიებისა და ახალი სამღვდლო პირების კურთხევამ მყარი საფუძველი შექმნა აღდგენილიყო XVII–XX საუკუნეებში გაუქმებული, წინა საუკუნეებში ისტორიულად არსებული წალკის ეპარქია. საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტში თეოლოგიის კათედრის დაარსებაც სწორედ მის მოღვაწეობას უკავშირდება. დიდია მეუფე ანანიას დვაწლი ქართული ეკლესიის აღორძინებისა და სასულიერო განათლების გავრცელებაში“.

საიუბილეო ღონისძიებას საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის წმინდა სინოდის წევრები, საქართველოს პარლამენტისა და დედაქალაქის საკრებულოს წარმომადგენლები, კულტურისა და მეცნიერების გამოჩენილი მოღვაწეები, თბილისის სასულიერო აკადემიისა და სემინარიის პროფესორ-მასწავლებლები და მოწვეული სტუმრები ესწრებოდნენ.

მიღობები

თქვენო მაღალყოვლადუსამღვდელოესობაჲ! მეუფე ანანია

უღრმესი პატივისცემითა და სიყვარულით მოგესალმებით და გილოცავთ თქვენი განვლილი საინტერესო ცხოვრების საიუბილეო თარიღს – 75 წელს!

თქვენ ხართ მღვდელმთავარი, განსახიერება ჩვენი ეპოქის ადამიანის, რომელსაც დიდი ღვაწლი გაქვთ საქართველოს ეკლესიის ისტორიის კვლევაში. თქვენი კვლევებით შექმენით მთელი ეპოქა, ახალი ეტაპი რეალური ისტორიის კვლევისა.

თქვენ ილია II-ის მხარდამხარ აქტიურად იბრძოდით კომუნისტ-ათეისტების მიერ სულიერებისგან დაცლილ საქართველოში. როგორც ჭეშმარიტი თანამებრძოლი მისი უწმიდესობის და უნეტარესობის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია მეორისა, მოუწოდებდით ქართველ ერს, რომ გადარჩენა ჩვენს ერთიანობაში მდგომარეობს.

1981 წელს უწმინდესმა და უნეტარესმა საქართველოს პატრიარქმა ილია მეორემ მღვდელმთავრად გამოგარჩიათ.

2009 წელს კი სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II-მ და წმიდა სინოდმა გამოსცა ბრძანება №76, რომ შექმნილიყო „რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისია, რომლის ხელმძღვანელადაც თქვენ დაინიშნეთ. ეს ნიშნავდა, რომ პატრიარქმა დაგაკისრათ უმნიშვნელოვანესი და მძიმე ტვირთი ქართველობის, იდენტობისა და ეროვნულობის შენარჩუნებისა.

თქვენ, თქვენი სამეცნიერო მოღვაწეობით აქამომდე მოიყვანეთ, არამარტო საქართველოს ეკლესია, არამედ მისი სულიერ-ინტელექტუალური ბაზისიც, რამაც თავის მხრივ განსაზღვრა და ჩამოაყალიბა ქართველი ერი, საკუთარი იდენტობით – მამული, ენა, სარწმუნოება!

70-წლიანი უქმობის შემდეგ თქვენ აღადგინეთ და ამოქმედეთ საფარას, ვარძიის, ზარზმას, უდეს, ვალეს, ხვილიშას, აბასთუმნისა და სხვა ეკლესიები.

ჩვენი უნივერსიტეტი ყოველთვის სახელმწიფოს აღმშენებლობის ფერხულში იყო ჩართული და სიამაყით აღვნიშნავთ, რომ თქვენ ამ უნივერსიტეტის კურსდამთავრებული ბრძანდებით თეოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრის ხელმძღვანელი.

უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი პირველია საქართველოში და მთლიანად ჩვენს რეგიონში, სადაც მსოფლიოს მოწინავე ქვეყნების ტექნიკური უნივერსიტეტების მსგავსად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის და საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის აკადემიური საბჭოს გადაწყვეტილებით დაფუძნდა თეოლოგიის სამეცნიერო-სასწავლო ცენტრი, რომელიც ოცი წელიწადია უდიდეს როლს თამაშობს ჩვენი ახალგაზრდობის აღზრდა განათლებაში. თქვენი პროფესიონალიზმისა და სამეცნიერო ხედვების გარეშე ამ კარგ წამოწყებას განვითარება არ ექნებოდა. თანამედროვე გამოწვევების ფონზე თქვენ, დიდი წვლილი შეგაქვთ ქრისტიანობის და ეროვნული ღირებულებების სწავლების დანერგვის საქმეში, რის გამოც დიდ მადლობას გიხდით.

გისურვებთ, კიდევ უფრო მეტ წარმატებას, დიდხანს სიცოცხლეს, ჯანმრთელობას და ნაყოფიერ მოღვაწეობას ეკლესიისა და ქვეყნის საკეთილდღეოდ.

მრავალჟამიერ თქვენო მაღალყოვლადუსამღვდელოესობაჲ.

ღმერთმა ინებოს თქვენი სიცოცხლე მრავალსა წელსა მრავალჟამიერ,

ისპოლა ეტი დესპოტა!

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის რექტორი
აკადემიკოსი დავით გურგენიძე

გულწრფელი სიხარული აერთიანებს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის მრევლს ერთ-ერთი გამორჩეული მღვდელმთავრის, მანგლისისა და თეთრიწყაროს მიტროპოლიტის, მეუფე ანანია ჯაფარიძის იუბილეს გამო. იგი 75 წლის გახდა, თუმცა ადვილი არ არის ერთი ადამიანის სიცოცხლემ დაიტიოს ის ღვაწლი, რაც მის მაღალყოვლადუსამღვდელოესობას მიუძღვის ქართველი ერისა და ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის წინაშე.

1974 წლიდან, როდესაც მცხეთის სასულიერო სემინარიის სტუდენტი გახდა, მეუფე ანანიამ თავისი ცხოვრება მთლიანად მიუძღვნა საქართველოს ეკლესიის სამსახურს. შრუტიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა, უწმინდესმა და უნეტარესმა ილია II-მ მალე შენიშნა სასულიერო მოღვაწეობის გზაზე შემდგარი, დიდი პოტენციალის მქონე გულანთებული ახალგაზრდა და იმთავითვე ანდობდა მას უაღრესად პასუხსაგებ საქმეებს. ასეთი იყო, მაგალითად, ისტორიულ მესხეთში ახალციხისა და სამცხე-ჯავახეთის ეპარქიის დაარსება 1981 წელს, რომლის მწყემსმთავრად ეპისკოპოსი ანანია დაინიშნა. მისი მზრუნველობით აღდგა და გაშენდა ისტორიული ძეგლებდობის შედეგად იავარქმნილი ეკლესიამონასტრები: საფარა, ვარძია, ზარზმა, უდე, ვალე, ხვალიშა, აბასთუმანი... იკურთხა ბორჯომის, ახალდაბის, სადგერის, ტიმოთესუბნის ეკლესიები. 1990 წელს ახალციხეში დაარსდა სასულიერო სასწავლებელი, რაც დიდმნიშვნელოვანი მოვლენა იყო ამ მხარეში ეროვნულ-სარწმუნოებრივი მუხტის გაძლიერების, სულიერების კერად მისი ქცევის თვალსაზრისით.

მესხეთს მანგლისის ეპარქიის დაარსება-გაძლიერება მოჰყვა, სადაც მეუფე ანანია 1992 წლიდან დღემდე მოღვაწეობს. მისი დაუცხრომელი ზრუნვით მანგლისისა და წალკაში აშენდა და ამოქმედდა მრავალი ეკლესია და მონასტერი: ასურეთის, თეთრიწყაროს, ალგეთის, გუდარეხის, ბედიანის, ფიტარეთის, ბერთას და სხვ.

მიტროპოლიტი ანანია, საქართველოს ეკლესიის ერთ-ერთი განსაკუთრებული მნიშვნელობის მქონე ეპარქიის მწყემსმთავრობასთან ერთად, გამორჩეულია თავისი სამეცნიერო საქმიანობით. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის უდიდესი ნდობის დასტური იყო მეუფე ანანიას დანიშვნა „რეალური ისტორიის დამდგენი საპატრიარქოს მუდმივმოქმედი კომისიის“ თავმჯდომარედ, რომელმაც ნათელი მოჰფინა ერისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის მქონე არაერთ საკითხს. ამ კომისიის მუშაობის შედეგები აისახა მიტროპოლიტ ანანიას დიდტანიან გამოკვლევებში: „ქართველთა დენაციონალიზაცია XVII–XX საუკუნეებში. საინგილო, აფხაზეთი, ქართლ-კახეთი, მესხეთი, თრიალეთი, შიდა ქართლი“; „მესხეთი – ქართველთა გამაჰმადიანება“; „ლაზიკის შესახებ“ და სხვ. მეუფის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ ხედვას ცხადყოფს მისი ნაშრომი „სახელმწიფო ენის განვრცობა – მშვიდობისა და სტაბილურობის საფუძველი“; აღსანიშნავია მიტროპოლიტ ანანიას უაღრესად მნიშვნელოვანი ფუნდამენტური გამოკვლევა „საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ჩრდილოეთ კავკასიაში“, ასევე, „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია“ და ა.შ.

მეუფე ანანია მთელი თავისი მოღვაწეობის მანძილზე, საქართველოს ეკლესიისათვის ურთულეს პერიოდში, მხარში ედგა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს, უწმინდესსა და უნეტარეს ილია II-ს და მასთან ერთად მუხლჩაუხრელად ეზიდებოდა ღირსეული სასულიერო და საზოგადო მოღვაწის მძიმე ტვირთს. ჩვენი მოკრძალებული წერილი მიახლოებითაც ვერ ასახავს მიტროპოლიტ ანანიას დამსახურებას, მაგრამ, ვფიქრობთ, მკითხველს მიაინიშნებს, რამდენად ფართო და საგულისხმოა მისი მოღვაწეობის არეალი.

გულითადად ვულოცავთ მეუფე ანანიას 75 წლის იუბილეს და ვუსურვებთ მრავალჟამიერ სიცოცხლეს ჩვენი ერისა და ეკლესიის საკეთილდღეოდ.

თბილისის სასულიერო აკადემიისა და სემინარიის პრორექტორი
დეკანოზი ბესარიონ ცინცაძე

მეუფე ანანია – მეცნიერებისა და საზოგადოების შემაგავშირებელი

„...საქართველოს ეკლესია საუკუნეთა განმავლობაში დედასაებრ მფარველობდა და ჭირნახულობდა ჩვენს ერს. ეკლესიის წიაღში იწრთობოდა მამულისათვის თავდადებულ მებრძოლთა გმირული სული, სარწმუნოების ნათელი მიუძღოდა ჩვენი ერის კულტურის წინსვლა-აყვავებას და, რა დასანანია, რომ ქართული ეკლესიის ეს დიდი როლი, როლი სულიერი ხელმძღვანელისა და წარმმართველისა, ბოლო საუკუნეების მანძილზე შესუსტდა და მოღუნდა...“ – განაცხადა 1980 წლის 17 მარტს, მცხეთის სვეტიცხოვლის საპატრიარქო ტაძარში, არქიმანდრიტმა ანანიამ ეპისკოპოსად კურთხევის დროს.

ათეისტური კერპთაყვანისცემის პირობებში მეოფი, სახელმწიფო ცნობიერებად აკარგული ქართველი ხალხის საკუთარ, მისთვის ბუნებრივ განვითარების კალაპოტში დაბრუნება, ერში გაშლილად, დიდი მასშტაბით, აბსოლუტური ზნეობრივი ღირებულებებისა და სტანდარტების დამკვიდრება, სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისა და ეროვნული და სულიერი აღორძინებისკენ მიმავალი ურთულესი და ტკივილიანი, მაგრამ ერთადერთი სწორი გზა იყო.

უფლის განგებულობით, ამ გზაზე, გასული საუკუნის 70-იანი წლების ქართულ ეკლესიურ და საზოგადოებრივ ცხოვრებას, გამორჩეული ლიდერი საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი ილია II ჩაუდგა სათავეში.

ამ ეროვნული ამოცანის რეალიზების საქმეში, მისი უწმინდესობის გვერდით, თავიდანვე გამოიკვეთა მაღალი რწმენისა და ღრმა განათლების მქონე მაშინ ახალგაზრდა, დღეს, ყველასთვის საყვარელი მეუფე და დაფასებული მეცნიერი, მანგლისისა და თეთრიწყაროს მიტროპოლიტი, მაღალყოვლადუსამღვდელოესი ანანია. ღომელმაც სვეტიცხოველშივე იმავე სიტყვაში მკაფიოდ გამოხატა თავისი მოღვაწეობის კრედი – „შენთვის ვილოცებ, ქართველო ერო და შენი სულიერი წინსვლისა და აღორძინების საქმეს შევსწორავ ჩემს მომავალ მსახურებას“.

რწმენისა და ცოდნის, სასულიერო და საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ჰარმონიული შერწყმა, უღვევი სიბოლო და სიყვარული – მეუფე ანანიას გამორჩეული თვისებებია. სწორედ თვისებებმა განაპირობა მისი წარმატებული მოღვაწეობა, როგორც საეკლესიო, ასევე სამეცნიერო თუ საზოგადოებრე სარბიელზე.

ხალხის ათეისტური განწყობებისა და მასობრივად დაცემული ზნეობის პირობებში უხდებოდა მეუფე ანანიას ათწლეულების განმავლობაში უარყოფილი საღმრთო ჭეშმარიტების ხელახალი ქადაგება თბილისისა თუ ალავერდის ტაძრებში, რაჭის, მესხეთისა თუ ქვემო ქართლის ეპარქიებში. დიდი წინააღმდეგობების მიუხედავად ყველგან დაატყო თავისი მაშენებელი ხელი. დაცარიელებული და გაუქმებული ტაძრები გულანთებული ქრისტიანებისა და პატრიოტებად ჩამოყალიბების კერებად აქცია და მივიწყებულ ეროვნულ ტრადიციებს ახალი სიცოცხლე შთაბერა. ხელი შეუწყო გარკვეულწილად ნიჟილისტურად განწყობილი საზოგადოებისთვის ეროვნულ ფასეულობათა მიმართ ინტერესის გაღვივებას.

ცალკე უნდა აღინიშნოს მეუფის სამეცნიერო და პედაგოგიური მოღვაწეობა. მან დაარღვია იმპერიულ-საბჭოური ისტორიოგრაფიის სტერეოტიპები. მთელი სიდიადით დაგვანახა საქართველოსა და მისი სამოციქულო ეკლესიის მრავალათასწლოვანი რეალური ისტორია, დიდი მამულიშვილების ღვაწლი. გახდა ჩვენი აწმყოს სულიერი მეკავშირე წარსულთან. კიდევ უფრო ღრმად გაგვაახრებინა საქართველოს საკაცობრიო მნიშვნელობა.

მეუფე ანანიამ დააარსა სასულიერო სასწავლებლები და საქართველოს ერთ-ერთ უდიდეს უმაღლეს სასწავლებელში, საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტში თეოლოგიის ცენტრი. ტექნიკურ უნივერსიტეტში თეოლოგიის კათედრის ჩამოყალიბება დიდი მოვლენა იყო ქართული მართლმადიდებლური ეკლესიის უახლოეს ისტორიაში, რადგანაც ეს არის ერთადერთი კათედრა საქართველოს სასწავლო დაწესებულებებში, რომლის ხელმძღვანელია მღვდელმთავარი და კათედრის ლექტორთა უმრავლესობა სასულიერო პირია. ამ ცენტრის საქმიანობა საშუალებას გვაძლევს გავიმეოროთ წმ. ილია მართალის ნათქვამი

წმ ეპისკოპოს გაბრიელის მიმართ: „ბევრსა ჰგონია, რომ მეცნიერება და სარწუნოება ერთმანეთში მოურიგებელნი და მოუთავსებელნი არიანო. იგია მაგალითი ამ მორიგებისა და მოთავსებისა...“

მრავლისმეტყველია ის ფაქტიც, რომ მეუფე ანანია არის რეალური ისტორიის დამდგენი საპატრიარქოს მუდმივმოქმედი კომისიის თავმჯდომარე. ჯერ კიდევ მეოცე საუკუნის 80-იან წლებში, როცა საღვთისმეტყველო და ეკლესიის ისტორიისადმი მიძღვნილი წიგნების ბეჭდვას ათეისტური რეჟიმი ძლიერ აბრკოლებდა, მეუფე ანანიას წიგნები (განსაკუთრებით „საქართველოს ეკლესიის ისტორიის“ I ტომი), ქსეროქსზე გამრავლებული, სტუდენტებისთვის ეკლესიის ისტორიის ყველაზე სანდო სახელმძღვანელო იყო.

განსაკუთრებით გვინდა გამოვყოთ მეუფე ანანიას საზოგადოებრივი აქტიურობა. იგი საზოგადოებრივი ცხოვრების ავანგარდში იყო და არის. ფაქტიურად, არ დარჩენილა არც ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი მეუფე ანანიას თავისი კომპეტენტური აზრი არ გამოეთქვა. მან გამოსცა მრავალი წიგნი და გამოკვლევა. მრავალი შრომა მიუძღვნა ქართული ენის დაცვის, საქართველოს ისტორიული კუთხეების ჭეშმარიტი წარსულის, საქართველოს ისტორიის დამახინჯებისა და ქართველოფობიის პრობლემებს.

უნდა გამოიყოს მეუფე ანანიას პუბლიცისტური წერილები მიძღვნილი განათლების სისტემის, რელიგიისა და მეცნიერების, ქართველი ხალხის ჩამოყალიბების, მისი კულტურისა და ეროვნული მისიის, ქართლიზაციის თეორიისა და ქართველების დექართველიზაციის, შიდა ეროვნული კონსოლიდაციის დაჩქარებისა და რეგიონალიზმის, როგორც მისი შემაფერებელი გარემოების შესახებ და სხვა. გაანალიზა ქართველი ხალხისა და საქართველოს მოსახლეობის ეროვნული ერთობის საფუძვლები. ნათლად წარმოაჩინა საყოველთაო გლობალიზაციის პროცესით დაძრული საფრთხეების გასანეიტრალებლად, ეროვნული იდენტობის კულტურული და ცნობიერი კავშირის აუცილებლობა ისტორიულ ფესვებთან, ერთიანი ეროვნული ცნობიერებისა და ტერიტორიული მთლიანობის დაცვასთან.

საქართველოს ეკლესიის წმინდა სინოდის წევრი, მაღალყოვლადუსამღვდელოესი მეუფე ანანია ჩვეული გულისხმიერებით და შემართებით კვლავაც აგრძელებს თავის ნაყოფიერ მოღვაწეობას, რომელიც ჰარმონიულადაა შეზავებული მის პიროვნულ თვისებებთან.

თქვენო მეუფებავ, გვინდა შეგკადროთ უდრმესი მადლობა თქვენი ღვაწლის გამო.

ჯანმრთელობას, გამძლეობას და ღიდხანს სიცოცხლეს გისურვებთ ღვთის სადიდებლად, სამშობლოს გასაძლიერებლად და ადამიანთა საკეთილდღეოდ!

უდრმესი სიყვარულითა და პატივისცემით მამუკა გიორგაძე

მეუფე ანანია...

თქვენო მაღალყოვლადუსამღვდელოესობავ, მოწიწებითა და უღრმესი პატივისცემით მოგილოცავთ დაბადებიდან 75 წლის იუბილეს თქვენ, ჩვენი დედა ეკლესიის ღირსეულ წევრს, სულიერ მამას...

ქართულმა ეკლესიამ ჩაუყარა საფუძველი ჩვენს ეროვნულ სულიერ და მატერიალურ კულტურას – ღვთისმეტყველებას, მწერლობას, მუსიკას, მხატვრობას, მეცნიერებას და ღირსეულად დაუმკვიდრა ადგილი მსოფლიო ცივილიზებულ ერთა შორის.

ქართული ეკლესია ქმნის ქართული ენის აწმყოს და მეოხეობს მის სულიერებას, ზნეობრიობას და განათლებასა და მეცნიერებასთან ერთობლივი ძალისხმევით ქმნის ჩვენი ქვეყნის მომავალს. ამ პროცესში აუწონავია თქვენი ღვაწლი და წვლილი თქვენო მაღალყოვლადუსამღვდელოესობავ, რაზეც მეტყველებს თქვენი შთამბეჭდავი პედაგოგიური და სამეცნიერო მოღვაწეობა.

დმერთმა დიდხანს ნუ მოუშალოს ჩვენს საზოგადოებას, უნივერსიტეტს, კოლეგებსა და სტუდენტებს თქვენი მაღალი, ჭეშმარიტად მისიონერული მოღვაწეობა.

კვლავაც იღვაწეთ მრავალ წელს ჩვენი ქვეყნის მეოხად.

პატივისცემით,
თემურ ჯაგოდნიშვილი
ივანე ჯაგოდნიშვილი

თქვენო მაღალყოვლადუსამღვდელოესობავ

გილოცავთ თქვენ 75 წლის იუბილეს. თქვენი დაუღალავი შრომით შექმენით ახალი ეპოქა, ახალი ეტაპი საქართველოს რეალური ისტორიის კვლევისა. დაწყებული 1990 წლიდან, როდესაც საქართველოს ეკლესიის ისტორიული ავტოკეფალიის აღიარება მოხდა, რომელშიც თქვენი წვლილი უდიდესია, გაგრძელებული იმ კვლევებით, რაც უმნიშვნელოვანესია როგორც ეკლესიისთვის, ასევე საქართველოსთვის. იმ საკითხთა უბრალო ჩამოთვლაც კი, რაც თქვენ შექმენით ამ წლების განმავლობაში, ძალზე შთამბეჭდავია, რომლებიც ეყრდნობა როგორც ქართულ წყაროებს, ასევე სრულ შესაბამისობაშია ანტიკური ავტორების ცნობებთან. თქვენ ამ წყაროებზე დაყრდნობით დაარღვიეთ ის დადგენილი ისტორიული „ჭეშმარიტებანი“, რაც საბჭოთა ეპოქაში იქნა შემუშავებული. თქვენ შრომებს დიდი თეორიული და პრაქტიკული დატვირთვა აქვს, როგორც საქართველოს ისტორიისათვის, ასევე ეკლესიის ისტორიისათვის და აქტუალურია თანამედროვეობაშიც, რადგან ის გამოწვევები რაც ჩვენს ქვეყანას ჰქონდა საუკუნეების განმავლობაში, ახლაც ცოცხალია და განახლებული სიმძაფრით დღევანდლობაში თავს გვატყდება სწრაფად ცვალებად სამყაროში. გისურვებთ ჯანმრთელობასა და სამეცნიერო პროდუქტიულობას ქვეყნის და ეკლესიის საკეთილდღეოდ.

პროფესორი
დეკანოზი ლევან მათეშვილი

თქვენი მაღალყოვლადსამღვდელოესობავ, მეუფე ანანია

მანგლისისა და თეთრიწყაროს ეპარქიის სამღვდელოებისა და მრევლის სახლით, დიდი პატივისცემითა და მოკრძალებით გილოცავთ დაბადებიდან სამოცდათხუთმეტი, უღამაზესი წლების იუბილეს, რომელიც ასე მძლავრი ნაბიჯებით განვლეთ მამულისა და ეკლესიის ერთგულ მსახურებაში.

შემთხვევითი არ იქნებოდა უწმიდესისა და უნეტარესის მიერ სამოციქულო სახელით, ანანიად სახელდება. როგორც ჩანს, მისმა ბრძნულმა მზერამ თავიდანვე განჭვრიტა, რომ თქვენ შეუცვლელით კალაპოტს ჩვენი ერისა და ეკლესიის გაყალბებულ ისტორიას, მისცემდით მას სწორ მიმართულებას, რომელიც ძალზედ დაზიანებული იყო იმპერიალისტური და შემდგომ ათეისტური წნეხის ქვეშ, მრავალთ აუხელდით თვალს და გაუხარებდით გულს დაობლებულ ერს, რომელიც ყველგან მეგობარს ეძებდა და მტერს კი აწყდებოდა.

თქვენი კურთხევით აღდგა და განახლდა საქართველოს უძველესი ქრისტიანული კერები: ნიკორწმინდა, ვარძია, საფარ, სარზმა, სამშვილდე, პირღებული, გუდარესი, ორმოცნი, კაბენი, ფიტარეთი. მანგლისის ტაძარში დამკვიდრდა ქართული წირვა-გალობა, კომუნისტების მიერ აფეთქებული ტაძრის ადგილზე აშენდა ახალი წმ. პეტრესა და პავლეს ეკლესია, აღგეთის მთავარანგელოზის, კოდის, თეთრიწყაროს, ასურეთის, ჯორჯიაშვილის, ორბეთის, ირაგის, ჯვარას, ჭიჭავის, მარაბდის, დვალთის, დიდგორის, წინწყაროს, ერდისის, ფარცხისის და სხვა მრავალი ტაძარიდა მონასტერე. ასევე წალკის ეპარქიაში, რომელიც თქვენი კურთხევის ქვეშ იმყოფებოდა, აღდგა და აშენდა მრავალი ტაძარი და მონასტერი, გაჩნდა ქართული ღვთისმსახურება და ღვთისმსახურნი, გაიხსნა ქართული სკოლა.

წმიდესმა და უნეტარესმა გამოგიჩიათ ერის მანუგეშებლად და ჩვენს საიმედოდ. მრავალი წელი და ჟამი არ მოაკლოს ღმერთმა ჩვენს ერს თქვენი მღვდელმთავრული კურთხევა, ისტორიული ჭეშმარიტება, მამობრივი მზრუნველობა და სიყვარული მრავალჟამიერ ამინ.

დეკანოზი გიორგი მაღსაზიშვილი

ეკლესიისთვის, საქართველოსთვის

მეუფე ანანია ჯაფარიძეს, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორს, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის მღვდელმთავარს, მანგლისისა და თეთრიწყაროს მიტროპოლიტს, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის წმინდა სინოდის წევრს, ტექნიკური უნივერსიტეტის თეოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრის ხელმძღვანელს, საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისიის თავმჯდომარეს მეოცე საუკუნის მიწურულიდან ვიცნობ და უდიდესი პატივისცემითა და მოწიწებით ვულოცავ საიუბილეო თარიღს.

ჩემი მოკრძალებული წერილით, ცხადია, მეუფის ღვაწლის სრულყოფილად აღწერის საქმეს ვერ შევეჭიდები, მხოლოდ რამდენიმე საკითხზე გავამახვილებ ყურადღებას:

პროფესორი ანანია ჯაფარიძე საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისიის თავმჯდომარეა, იგი ამ პოზიციაზე საქართველოს პატრიარქის უწმინდესი და უნეტარესი ილია მეორის ხელდასხმით დაინიშნა და დაუცხრომლად ემსახურება ამ საქმეს. თავად კომისიის სახელწოდებაშიც გვესმის მთავარი სათქმელი რეალური ისტორიის დადგენა. ცხადია საქართველოს ყველა დროში ჰყავდა გამოჩენილი და თავდადებული ისტორიკოსები, მაგრამ რუსეთის იმპერიათა (მეფისა და კომუნისტური იმპერიების) იდეოლოგია ყველანაირად უშლიდა ხელს საქართველოს ისტორიის საკვანძო მომენტების გამომზეურებას, ხშირ შემთხვევაში კი თავისი ადეპტების მიერ ისტორიის გაყალბებასაც არ ერიდებოდა. ხშირად ისტორიკოსებს საქართველოს სასიკეთო სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოების უფლების შესანარჩუნებლად და გადასარჩენად ზოგიერთ საკითხზე საბჭოთა ხელისუფლების მიერ დადებულ ტაბუსთან შეგუება უწევდათ. ასეთ საკითხთა შორისაა: საქართველოს წმიდა სამოციქულო და მართლმადიდებელი ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრები, თეორია საქართველოს პროზელიტიზმის შესახებ (წმიდა სინოდის დადგენილება იურისდიქციის საზღვრებთან დაკავშირებით), საეკლესიო სამართალი, ივანე ჯავახიშვილი საქართველოს ეკლესიის ერთიანობის შესახებ, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, „ქართლის ცხოვრების“ არმენოფილური რედაქცია, ქართველი ერის წარმოშობის, საქართველოს ეთნოკულტურული მთლიანობის წინააღმდეგ გამიზნული სამხედრო-პოლიტიკური ღონისძიებები (ნაშრომებში: საინგილო (ქართველთა გალექება), 1998. მესხეთი (ქართველთა გამაჰმადიანება), 1998. ქართლ-კახეთი (ქართველთა გასომხება), 1999. ლაზეთ-თრიალეთი (ქართველთა გაბერძნება), 1999), შიდა ქართლი (ქართველთა გაოსება), 2006. აფხაზეთი (ქართველთა „გააფხაზება“), რეგიონალიზმი, როგორც ეროვნული კონსოლიდაციის წინააღმდეგ მიმართული პოლიტიკა, საქართველოს ეკლესიის ისტორიის წყაროები, პერიოდიზაცია და საეკლესიო ისტორიოგრაფია, საქართველოს საეკლესიო კრებები, ენა და სახელმწიფო, ეკლესია, როგორც კუთხეთა დამკავშირებელი დუღაბი, ქართველთა დენაციონალიზაცია XVII–XX საუკუნეებში, ქართულ-სომხური საეკლესიო ურთიერთობები. სახელმწიფო ენის განვრცობა მშვიდობისა და სტაბილურობის საფუძველი და სხვა და სხვა.

აი, რა საკითხებზე ფიქრობს და ზრუნავს საქართველოს ეკლესია, რა თავდადებით ეძებს წყაროებში ჭეშმარიტების მარცვლებს; ამ კვლევებში აშკარად ჩანს მართლმადიდებლური საქართველოს წინააღმდეგ საუკუნეთა მანძილზე მიმდინარე უწყვეტი ბრძოლა და ისიც აშკარაა, რატომ უჩნდებათ დაუნდობელი და გაავებული მტრები ესოდენ მტკივნეულ თემატიკაზე მომუშავე ისტორიკოსებს, ეკლესიის ერთგულ მსახურებს, ღვთისმშობლის წილხვედრი ქვეყნის ქომაგებს.

მეუფე ანანია ჯაფარიძე უშუალოდ საეკლესიო საზრუნავის გარდა არანაკლებ ღვაწლს დებს სამეცნიერო საქმიანობაში. სწორედ ღვთისმსახურის მოუსყიდველი და ჭეშმარიტ ფასეულობებს ნაზიარევი მზერა ეხმარება მას ისტორიული ფაქტების მიჩქმალული მიზეზ-შედეგობრივი ასპექტების დანახვაში.

ბევრჯერ დაგვიქრებულვარ, რა მოთმინებით იტანს ზოგიერთი საკმაოდ განსწავლული ადამიანი მავანთა სიბრიყვესა და უნაშურობას, რამდენ საამებელ სიტყვასა და სადღეგრძელოს უძღვნის დაუმსახურებლად აღზევებულ რენეგატებს, მაგრამ ჭეშმარიტ ღირ-

სებას მწვავედ უპირისპირდება, ეკამათება და მის დისკრედიტაციას ღამობს. ეკლესიაზე უკეთ ვინ უწყის ამგვარი მტრობის ნამდვილი მიზეზი... მაგრამ მე მაინც გავიმეორებ: როცა კონიუნქტურის საწინააღმდეგო საკითხებს იკვლევ და სასაქართველოდ აშუქებ, ცხადია, გიმტრობენ საქართველოსა და ეკლესიის მტრები. ბევრისთვის ძნელია ამ მტრობის ატანა, ბევრი პატიოსანი მეცნიერი შეგნებულად არიდებს თავს ამგვარი „მტრიანი საკითხების“ შესწავლას, რომ თავს არ დაიტეხოს ნომენკლატურული რისხვა... მხოლოდ ერთეულები არ უშინდებიან ამ სიძნელეებს და ბუნებრივია, რომ ასეთებს სარწმუნოება აძლევს ძალას.

ქართველოლოგია კომპლექსური მეცნიერებაა, რომელიც მოიცავს ქართველთა პოლიტიკურ-კულტურული ცხოვრების ყველა ასპექტს დროსა და სივრცეში. და ამ ყველა ასპექტს თავისი საკუთარი მკვლევარი ესაჭიროება. თანამედროვეობაში, როდესაც ნებისმიერი საკითხის შესახებ იმდენად დიდი მოცულობის ცოდნა დაგროვდა, რომ მთლიანი „მოზაიკური სურათის კომპეტენტური და ობიექტური ამწყობი“ იშვიათობად იქცა, განსაკუთრებით დასაფასებელია ისეთი მოღვაწეები, რომლებიც არ უშინდებიან ფაქტის მრავალმხრივ ანალიზს, და საგანთა და მოვლენათა შეფასების იმ კრიტერიუმთა გამოყენებას, რომლებიც, შესაძლოა, კონკრეტულ მომენტში გაბატონებული პოლიტიკურ-იდეოლოგიური კონიუნქტურით არ იყოს მხარდაჭერილი (შესაძლოა, იდეებობდეს კიდევ).

კაცობრიობის ისტორიაში ხშირადაა ერთმანეთისაგან გამიჯნული ცოდნა, რომელიც საღმრთო წესრიგისა და იდეალიზმის საფუძვლებიდან ამოდის, და მეცნიერება, რომელიც მატერიალიზმის საძირკველზე დგას; თითქოსდა, ეს ორი, სხვადასხვა მრწამსზე მდგომი, მაგრამ საერთო მიზნის მქონე, ერთი და იმავე სამეცნიერო ინფორმაციითა და მეთოდოლოგიით მოსარგებლე მკვლევრები წარმატებული კვლევის შედეგად ადამიანებისთვის ღირებულებრივი თვალსაზრისით თანაბარი სიკეთის მიცემას არ ღამობდნენ.

სინამდვილეში ხომ საქმე გვაქვს სამყაროს შემეცნებისკენ მიმავალ ორ გზასთან, რომელთა შედეგიანობის შემოწმება მხოლოდ გზის ბოლოსაა შესაძლებელი. გზა კი გრძელია, გზა შორია...

მეოცე საუკუნე სამეცნიერო აღმავლობის საუკუნე იყო და თითქოს აღარც არსებობდა დარჩენილი შეუსწავლელი და შეუფასებელი (აჟად თუ კარგად) საკითხი, მაგრამ ისტორიოგრაფიას, როგორც პოლიტიკური და სოციალური კონიუნქტურის მიმართ განსაკუთრებულად მგრძნობიარე დარგს, ფაქტების გადამოწმებისა და ინტერპრეტირების ახალ-ახალი მიმართულებები კვლავ არ გამოლევიდა. რამდენადაც წარსული აწმყოს გაგებისა და ახსნის ერთადერთი გზაა (და შესაბამისად, მომავლის დასაგეგმად უმთავრეს გზამკვლევად უნდა განვიხილოთ) ისტორიის შემსწავლელ მეცნიერებას უდიდესი პასუხისმგებლობა ეკისრება.

სასულიერო მოღვაწეთა შორის საქართველოს ყოველთვის ჰყავდა დიდი მეცნიერები, ეს გზა, ღვთის მადლით, დღესაც გრძელდება. და ამას დიდი მნიშვნელობა აქვს; ჩვენ კარგად ვხედავთ, რომ თანამედროვე მსოფლიოში წიგნისა და მეცნიერების სახელით (ნებისმიერ უნებლიეთ) ადამიანის გონებაზე უდიდესი ზემოქმედება მიმდინარეობს, და უკვე ჩანს, რომ ამ გავლენათა შედეგები ადამიანს არ მხოლოდ მიწიერ არსებობას, არამედ სულიერ გადარჩენასაც გაუძნელებს.

მეუფე ანანია ჯაფარიძე არაჩვეულებრივი სიმტკიცის ადამიანია. ის არის ნამდვილი საზოგადო მოღვაწე, რომელსაც საუკეთესოდ ესმის, რომ სწორედ აქ და სწორედ ახლა უნდა იღვაწოს ადამიანებისთვის, ეკლესიისთვის, საქართველოსთვის.

მანანა ტაბიძე
ფილ. მეცნ დოქტორი,
პროფესორი

მეუფე ანანიას ღვთაებობა!

ჩემი მოკლე და მოკრძალებული წერილით მინდა გამოვხატო დიდი პატივისცემა საქართველოს მართლმადიდებელი, სამოციქულო ეკლესიის წმინდა სინოდის წევრის, პროფესორის, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის, მანგლისისა და წალკის მთავარეპისკოპოსის, მის მაღალყოვლადუსაღმდებლოესობის მეუფე ანანია ჯაფარიძის პიროვნების მიმართ.

აუწონელია მისი ღვაწლი საქართველოს და მართლმადიდებლური ეკლესიის ჭეშმარიტი ისტორიის დადგენის უმძიმეს და მამულიშვილურ საქმეში, მისი დაუღალავი შრომით მრავალი წლის მანძილზე მან შეძლო მაღალი ღირებულების ისტორიოგრაფიული ნაშრომების შექმნა, დაფუძნებული ეროვნულ ფენომენზე, სოციალურ კულტურაზე და ქრისტიანულ ფასეულობებზე. მის შრომებს საქართველოს ეკლესიის და არა მარტო ეკლესიის ისტორიულ კვლევაში ძალზე მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია და ის ემსახურება ჭეშმარიტი რწმენის, ქართული ეროვნული ცნობიერების, ეკლესიური და სახელმწიფოებრივი ერთიანობის ინტერესებს.

როდესაც საუბარია მეუფე ანანიას შემოქმედებაზე თვალწინ წარმოგვიდგება სამშობლოს ბედზე დღენიადაგ გულატკივებული მწერალი, შემოქმედი, მემკვიდრე, რომელმაც ქართველი ხალხის უდიდესი პატივისცემა მოიპოვა. ის მუდამ ეროვნული ტრადიციების ერთგულად და დამცველად გვევლინება. მთელი მისი შემოქმედება ეკუთვნის მის ქვეყანას, აწმყოსა და მომავალს.

მისი ხელმძღვანელობის წყალობით, ჩვენს მშობლიურ უნივერსიტეტში, საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტში შექმნილმა თეოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრმა ხელი შეუწყო და ახალ სიმაღლეზე აიყვანა საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სახელი.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია მეუფე ანანიას ქრისტიანული თავდაბლობა ადამიანებთან ურთიერთობის დროს და ბედნიერად ვთვლი თავს, რომ მეც მერგო ამ ურთიერთობის ერთი ნაპერწკალი, რისთვისაც დიდ მადლობას მოვასხენებ მას.

თქვენო მაღალყოვლადუსაღმდებლოესობავ მეუფეო ანანია, კიდევ ერთხელ გილოცავთ თქვენ საიუბილეო თარიღს დაბადებიდან 75 წლისთავს, დიდხანს სიცოცხლეს, ჯანმრთელობას და ნაყოფიერ მოღვაწეობას გისურვებთ ჩვენი ეკლესიისა და ქვეყნის საკეთილდღეოდ. ნუ მოუშალოს თქვენი თავი მრავალ წელს ჩვენს სამშობლოს და საქართველოს ეკლესიას.

პროფესორი
გიორგი სალუქვაძე

საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთი გამორჩეული დიდი მოღვაწე მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

მიტროპოლიტი ანანია (თენგიზ) ჯაფარიძე საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის წმინდა სინოდის წევრი, საქართველოს საპატრიარქოს მანგლისისა და თეთრიწყაროს ეპარქიის მმართველი, ტექნიკური უნივერსიტეტის თეოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრის ხელმძღვანელი, პროფესორი, რეალური ისტორიის დამდგენი საპატრიარქოს მუდმივმოქმედი კომისიის თავმჯდომარე.

მეუფე ანანიას ძალისხმევითა და შრომით ამოქმედდა და აშენდა მრავალი ეკლესია-მონასტერი – საფარის, ვარძიის, ზარზმის, უდეს, ვალეს, ხვილიშის, აბასთუმნისა და სხვა ეკლესიები. ამოქმედდა მონასტერიც, ბორჯომის რაიონში იკურთხა ქ. ბორჯომის ახალდაბის, სადგერის, კიმოთესუბნის და სხვა ეკლესიები.

1992 წელს მეუფე ანანიას მიენიჭა მთავარეპისკოპოსის წოდება და დაინიშნა მანგლისისა და წალკის ეპარქიის მმართველად, სადაც ამოქმედდა და აშენდა მრავალი ეკლესია და მონასტერი. მათ შორის ასურეთის, თეთრიწყაროს, ალგეთის, ენაგეთის, წყლულეთის, კოდის, მარაბდის, წინწყაროს, ფარცხისის, ჭივჭავის, ირაგის, ბეშთაშენის, ჯინნისის, ბარეთის და სხვა ეკლესიები. ამოქმედდა მონასტრები – გუდარეხი, ბედიანი, ფიტარეთი, ბერთა, სამება (გუნიაკალა) და სხვა.

2001 წელს მეუფე ანანიამ პატრიარქის კურთხევით საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტში დაარსა თეოლოგიის კათედრა, რომელიც დამოუკიდებელი საქართველოს საუნივერსიტეტო ცხოვრებაში პირველი და განუმეორებელია.

23 წლის განმავლობაში ამ კათედრაზე თეოლოგიისა და რელიგიის ისტორიის მიმართებით აღიზარდა 70 ათასზე მეტი სტუდენტი.

მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის პედაგოგიური არეალი არ გახლავთ მხოლოდ ტექნიკური უნივერსიტეტი, იგი კითხულობს ლექციებს თბილისის სასულიერო აკადემიაში.

საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტში მიტროპოლიტ ანანიას ხელმძღვანელობით შეიქმნა სადოქტორო საბჭო, სადაც არაერთი მნიშვნელოვანი სადოქტორო ნაშრომი იქნა დაცული რელიგიის ისტორიისა და ტეოლოგიის მიმართულებით, ამ სადოქტორო საბჭოში მეუფე ანანია მოწვევით მოღვაწეობენ მაღალი რანგის მეცნიერები თეოლოგიასა და რელიგიის ისტორიაში ისეთები როგორებიც არიან: პროტოპრესვიტერი გიორგი ზვიადაძე, დეკანოზი ლევან მათეშვილი, დეკანოზი თეოდორე გიგნაძე, პოეტი, მართვის სისტემებისა დოქტორი და თეოლოგიის დოქტორი ვაჟა ოთარაშვილი, ცნობილი მეცნიერი ვაჟა შუბითიძე და მრავალი სხვ.

მის მიერ გამოცემულია არაერთი ათეული ნაშრომი და უმნიშვნელოვანესი მონოგრაფია, მათ შორის განსაკუთრებით აქტუალურია ბოლო წლებში გამოცემული:

- საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ათტომეული, 2022;
- კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქიის ლოკალიზაციის საკითხი და საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ცენტრალურ კავკასიაში (ალანია და ოსეთი), 2022;
- ალბანეთი (ალბანეთის საკათალიკოსო და საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია კახეთსა და ჰერეთში), 2022;
- ეპარქიების (საეპისკოპოსოების) ჩამოყალიბება ისტორიულ სამხრეთ საქართველოში (ტაო და ლაზიკა), 2023;
- საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორია. (ქართულ, რუსულ, ინგლისურ ენებზე), მესხეთი (თურქულ ენაზე) 2023;
- ეპარქიების (საეპისკოპოსოების) ჩამოყალიბება ისტორიულ სამხრეთ საქართველოში (ტაო და ლაზიკა), 2023 წელი.

მე მინდა საზოგადოებას მივმართო შესაძლებელია თუ არა ერთ პიროვნებაში სხვადასხვა მიმართულებით ამხელა აქტივობა. თითქოს შეუძლებელია ერთ პიროვნებაში შეათავსო საკმაოდ დიდ სივრცეში და არა ერთი მიმართულებით ძალზედ წარმატებული შემოქმედება, ამას ემატება მისი ყოველდღიური ღოცვა და ქადაგებანი. მგონია, რომ დიდმარწმენამ, ღოცვის მადლმა და სამშობლოს სიყვარულმა შეაძლებინა ეს ყოველივე.

მისი შემოქმედება და მისი პიროვნული ხიბლი საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტის ცხოვრებაზე მნიშვნელოვნად აისახა, ჩვენ გვახარებს, რომ საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულთა შორის არა ერთი მეუფეა და მათ შორის ერთ-ერთი კაშკაშა და ბრწყინვალე მოღვაწე სწორედ მეუფე ანანია ჯაფარიძე გახლავთ. ვფიქრობთ, რომ საქართველოს პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში მიღებული ტექნიკური განათლება გარდასახულია ანალიტიკურ აზროვნებაში. რაც აგრე რიგად დასაბუთებულად აკეთებს მნიშვნელოვან დასკვნებს.

პირადად ჩემს ცხოვრებაზეც მიტროპოლიტმა ანანიამ დიდი გავლენა იქონია, მისი შემწეობით ჩემი ხედვის ჰორიზონტი შეივსო იმ ისტორიული და თეოლოგიური ცოდნით, რაც ეგრე რიგად მაკლდა და ალბათ არა მარტო ჩემი უნივერსიტეტის ახალგაზრდობის და ჭარმაგი პროფესორების ცოდნის არეალიც მნიშვნელოვნად გაფართოვდა.

ასევე მინდა მადლობა მოვუხადო მას, როცა იმ სოფლიდან სადაც პაპა ჩემის მამა სამსონ მძინარაშვილი მოღვაწეობდა წამოვიდა ინიციატივა რომ დაწერილიყო მამა სამსონის ხატი, მეუფე იობისა და მეუფე ანანიას კურთხევით ეს ყოველივე რეალობად იქცა და მამა სამსონის დახვრეტის ზუსტად 80 წლის თავზე ჩავაბრძანეთ სოფელ მოხისში (ქარელის რაიონი), სადაც მეუფე ანანიამ სოფლის ეკლესიაში იქადაგა.

მე ვთვლი თავს მის მეგობრად, რომელმაც მნიშვნელოვანი კვალი დაამჩნია ჩემს ცნობიერებაზე.

ვეუსურვებ დიდხანს სიცოცხლეს და ახალ შემოქმედებით წარმატებებს.

პროფესორი
ზურაბ გასიტაშვილი

საქართველოს ეკლესიის ისტორიის მუხლჩაუხრელი მემკვიდრე (მეუფე ანანია ჯაფარიძე – 75)

საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესიის მაღალი სასულიერო იერარქის – მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის მრავალმხრივი მოღვაწეობის შეფასება, მისი ამაგის წარმოჩენა ადვილი არ არის. ბრწყინვალედ შეაფასა მისი მოღვაწეობა უწმინდესმა და უნეტარესმა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II-მ: მეუფე ანანია ჯაფარიძემ „ეკლესიური ცხოვრება მაშინ დაიწყო, როდესაც მორწმუნეთა რიცხვი მეტად მცირე იყო და ინტელიგენციაც ათეისტური აზროვნების ტყვეობაში იმყოფებოდა. იგი იმ პირ ველ თა განია, რომელმაც კომუნისტური რეჟიმის მიერ დაკნინებულ მიმართულებას პროტესტი გამოუცხადა და ნამდვილი ისტორიის აღდგენისათვის უდიდესი ნაბიჯები გადადგა“. ამიტომაც ილია II-ის ინიციატივით საქართველოს საპატრიარქოსთან შეიქმნა საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისია მისი მაღალყოვლადუსამღვდელოესობის, მანგლისის და წალკის მიტროპოლიტის ანანიას (ჯაფარიძის) ხელმძღვანელობით 2009 წლის 10 ივლისს (ბრძანება №76). ეს არის უდიდესი ნდობაც და პასუხის მგებლობაც მეუფე ანანიასი.

მახსოვს 90-იან წლებში გამოვიდა მეუფე ანანიას საოცარი წიგნი ფართო საზოგადოებისათვის გასაგებ ენაზე დაწერილი – „ქართველთა წინაპრების ბიბლიური ისტორია“, რომელიც ხალხში ხელიდან ხელში გადადიოდა და მაშინვე აფხაზეთის და ცხინვალის რეგიონ დაკარგულ ჩვენი მოსახლეობის საყვარელ გამოცემად იქცა საქართველოში. ეს წიგნი მა შინაც და ეხლაც ჩემი სულის ნუგეშია.

„მრავალი ერი გაქრება დედამიწის ზურგიდან, მაგრამ ღვთისმშობლის წილხვედრი იბერია იქნება ქრისტეს მეორედ მოსვლამდე და კაცობრიობის ხსნა იბერიიდან მოვაო“, ბრძანებდა წმინდა სერაფიმ საროველი. სწორედ, იბერიის ისტორიულ საზღვრებს, ქართული ტომების საერთო, ფსიქიურ წყობა-ერთობას და კულტურას, ქართული ეკლესიის საზღვრების უმნიშვნელოვანეს პრობლემებს ეხება მეუფე ანანიას მრავალმხრივი გამოცემები: „არიან ქართლი – საეპისკოპოსოები ისტორიულ ივერიაში“, „ქალდეა – საეპისკოპოსოები ლაზიკაში“, მათზე დართული რუკებით. დასახელებული გამოცემები უძვირფასესი შენაძენია ქართული საზოგადოებისათვის, სადაც სრულიად ახლებურ მიდგომას და გეოგრაფიულ ლოკაციებს გვთავაზობს საქართველოს ეკლესიის ისტორიის მუხლჩაუხრელი მემკვიდრე – მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე.

არ შეიძლება ცალკე არ გამოვყო მეუფე ანანიას ბრწყინვალე შრომა: „საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ჩრდილოეთ კავკასიაში (დაღესტანი, ალანია, ადიღე-ჩერქეზეთი, ღურ ძუკეთი, ჩრდილო კავკასიის სვანეთი (!), ოსეთი, ქისტეთი, ალბანეთი)“, რომელიც ეფუძნება მდიდარ ქართულ და უცხოურ წყაროებს, ვრცელ სამეცნიერო ლიტერატურას, ჩრდილოეთ კავკასიაში შემორჩენილ ქართული კულტურის არტეფაქტებს. ავტორი ადასტურებს, რომ თემურ-ლენგის შემოსევამდე ჩრდილოეთ კავკასიის მოსახლეობა წარმოადგენდა საქართველოს ეკლესიის მრევლს, რომელთა მიერ აგებული ჯვარ-ხატთა ნიშნები თუ ეკლესიები დღესაც შემორჩენილია. აქვეა განხილული ისეთი უმნიშვნელოვანესი თემა, როგორიცაა ადიღეების ჩასახლება აფხაზეთში და ისტორიულ სამეგრელოში. ზემოთ მოყვანილ სამეცნიერო თემატიკას ეძღვნება უმნიშვნელოვანესი და გასაოცარი კვლევა მეუფე ანანია ჯაფარიძისა „კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქიის ლოკალიზაციის საკითხი და საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ცენტრალურ კავკასიაში (ალანია და ოსეთი)“, რომელშიც სხვა ძალზე საყურადღებო და სახელმწიფოებრივად მნიშვნელოვან საკითხებთან ერთად განხილულია უმტკივნეულები პრობლემა-რეალობა: „დღევანდელი გადასახლება შიდა ქართლში და მთიულ ქართველთა გაოსება“. მსგავსი სამეცნიერო დონის კვლევა ქართულ ისტორიოგრაფიაში ძალზე მცირეა.

ცალკე ხაზგასასმელია მეუფე ანანია ჯაფარიძის დიდი რუდუნებით შედგენილი ბრწყინვალე შრომა „საქართველოს საეკლესიო კანონების კრებული“, რომელშიც ქრონოლოგიურად მოცემული და გაანალიზებულია საქართველოს საეკლესიო კრებების სამარ-

თალი, კანონები და დადგენილებები IV საუკუნიდან XX საუკუნის ჩათვლით, რომელიც 2003 წლიდან სასულიერო აკადემიის სახელმძღვანელოც არის. აქვე აღსანიშნავია, გარეგნულად მცირე ზომის (სხვებთან შედარებით – ვ.ო.) ნაშრომი ჩვენი მეუფისა „მსოფ ლიო მსაეკლესიო კრებები ქართველ ეპისკოპოსთა მონაწილეობით“, რომელიც ჩემი აზრით უნიკალური კვლევაა და დიდი ინფორმაციის შემცველია ქართული ეკლესიის ისტორიისათვის.

ინტერნეტ სივრცეში და სოციალურ ქსელში საქართველოს წინააღმდეგ გამართულ „ლაშქრობებს“ მედგრად იგერიებს მეუფე თავისი ეროვნულ-ქრისტიანული სულიერებით გაჟღერებული კვლევებით. მაგალითისათვის საკმარისია დავასახელო მეუფე ანანია ნაშრომი „ალბანეთისა და ხუნძეთის საკათალიკოსოები“ და ბოლო პერიოდში გამოცემული მისი უნიკალური სქელტანიანი წიგნი – „ალბანეთი“.

2023 წელს გამოვიდა მეუფე ანანიას 554 გვერდიანი ფუნდამენტური ნაშრომი „ეპარქიების (საეპისკოპოსოების) ჩამოყალიბება ისტორიულ სამხრეთ საქართველოში (ტაო და ლაზიკა)“. მე ვფიქრობ ეს არის უძვირფასესი ნაშრომი, რომელიც ცვლის ამჟამად გავრცელებულ და ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებულ თვალსაზრისს თითქოსდა, მე-8 საუკუნე მდე ტაო ეთნიკური სამხეობით იყო დასახლებული და ქართველები აქ არაბთა შემოსევების დროს ჩასახლდნენ. სინამდვილეში კი მეუფე ანანიას დეტალური კვლევიდან ჩანს, რომ სტრაბონის, ქსენოფონტეს და სხვა უნიკალურ წყაროებზე დაყრდნობით ცხადი ხდება, რომ ტაო თავდაპირველადვე დასახლებული იყო ეთნიკური ქართველებით.

აღნიშნული ნაშრომი კიდევ ერთხელ ხაზს უსვამს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრებს სამხრეთ საქართველოში, კერძოდ, ტაოსა და ლაზიკაში. მოყვანილი ნაშრომი ჩვენი სახელმწიფო პოლიტიკის მომავალ ორიენტირებასაც წაადგება სწორი ეროვნული გეზის წარმართვაში.

ცალკე გამოსაყოფია, რა თქმა უნდა, მეუფე ანანია ჯაფარიძის „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია“, რომელიც რამდენჯერმე გამოიცა სხვადასხვა ფორმატით. ანსაკუთრებით აღვნიშნავ, 2022 წელს საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის მიერ საქართველოს საპატრიარქოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივ მოქმედი კომისიის ეგიდით გამოცემულ ფუნდამენტალურ და უნიკალურ ანოთმეულს, რომელიც მეუფე ანანია ჯაფარიძის საქართველოს ეკლესიის ისტორიის დიდი და სასოებით სავსე მემკვიდრის მოღვაწეობის გარკვეული ეტაპის შეჯამებაა. თუმცა მუხლჩაუხრელი ქრისტიანული შრომისმოყვარეობით სავსე კვლევა-ძიება არ შეუწყვეტია მაღალ სასულიერო იერარქს. ჩემი ღრმა რწმენით მისი „საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორია“ (ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე) საქართველოს ყველა უმაღლეს სასწავლებელში და სკოლებში უნდა ისწავლებოდეს.

ზემოთ ჩამოთვლილი გამოცემა-შრომები მხოლოდ ნაწილია მეუფე ანანიას შრომადგაწლისა... საოცარია, ერთმა ადამიანმა როგორ შეძლო ამდენი... და იქვე ვპასუხობ: „უფლის შეწევნით და მაცხოვრის დახმარებით!“ და როგორც დავითის ფსალმუნი გვასწავლის: „ბრძანე ღმერთო ძალითა შენითა...“ (67.28) და ღმერთის ძალით აღვსილი თავმდაბალი და კეთილშობილი მეუფე ანანია ქრისტიანული რწმენის კელაპტარით ანათებს ჩვენი სამშობლოს ისტორიის იდუმალ პერგამენტებს და ერის მესხიერებას კპატრონობს მუხლმოდრეკით ლოცვასთან ერთად! როგორც ქრისტესმიერი სიყვარულით აღვნიშნავს საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ტახტის მოსაყდრე, სენაკისა და ჩხოროწყეს მიტროპოლიტი შიო მუჯირი: მეუფე ანანიას „მოღვაწეობის განსაკუთრებულ მხარეს წარმოადგენს უდავოდ მისი ნაყოფიერი სამეცნიერო მოღვაწეობა, რომელსაც საქართველოს ისტორიის კვლევაში ძალზე მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია“.

ჩემი ღრმა რწმენით, პროფესორი მეუფე ანანია ჯაფარიძე, უნდა იყოს საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის აკადემიკოსი.

ღმერთმა ჯანი და მზეგრძელობა არ მოაკლოს მრავალჯამიერ! გილოცავთ დაბადების დღეს!...

მუხლს და ქედს ვიდრეკ მეუფეო თქვენს წინაშე დიდი სიყვარულით, თქვენი ცოდვილი სულიერი შვილი.

თქვენო მაღალუსამღვდელოესობავ, მეუფე ანანია!

უფალმა დიდი ბედნიერება გვარგუნა, რამეთუ ჩვენს გვერდით ბრძანდებით თქვენ – ღმერთისა და ადამიანისადმი სიყვარულით გამორჩეული მილიონთა შორის, კეთილშობილების სიმბოლო, ჭეშმარიტი ღმერთის რწმენის გაძლიერებისათვის ხმალამოწვდილი მებრძოლი, ახალგაზრდობის სწორუპოვარი აღმზრდელი, საქართველოსა და მისი მართლმადიდებელი ეკლესიის წარსულის მუხლმოუდრეკელი მკვლევარი, აწმყოსა და მომავალში მართალი გზის მასწავლებელი და დამლოცველი, სულიერი სიბრძნის გამზიარებელი.

მეუფევ, გისურვებთ ჯანის სიმრთელეს და უთვალავ სიხარულს, მრავალი წარმატებული კვლევის ჩატარებას და დღეგრძელობას ადამიანთა გულის გასახარად, ეკლესიისა და მამულის სასარგებლოდ.

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის
პროფესორები:
ჯუმბერ იოსებიძე
გიორგი აბრამიშვილი

თქვენო ყოვლადუსამღვდელოესობავ, ძვირფასო მეუფე ანანია!

დიდი სიყვარულით და უღრმესი პატივისცემით გილოცავთ დაბადებიდან 75 წლის იუბილეს. თქვენ, თქვენი კვლევებით შექმენით მთელი ეპოქა, ახალი ეტაპი რეალური ისტორიის კვლევისა. თქვენ ბრძანდებით საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესიის ისტორიის მემკვიდრე.

მოღვაწეობის თქვენული წესით მომავლისკენ ნათელ მაგალითს უჩვენებთ როგორც ახალგაზრდობას, ისე პროფესორ-მასწავლებლებს.

გისურვებთ ჯანმრთელობას, დღეგრძელობას, რათა კიდევ დიდხანს გეღვაწოთ ჩვენი ქვეყნის სასიკეთოდ. ფეხბედნიერად გაგვევლოთ შემდგომი ათწლეულები ასწლეულისაკენ.

მრავალჯამიერ თქვენ საღმღვდელოთაგრო მეუფებას უფლის ეკლესიის მაღალ მსახურებაში!

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის
პროფესორები:
დავით გორგიძე
ქეთევან მახაშვილი

დაბადებიდან 75 წლისთავს ვულოცავთ ჩვენი ეკლესიისა და ქვეყნის გამოჩენილ საეკლესიო და სასულიერო მოღვაწეს, თეალსაჩინო მეცნიერსა და უმაღლესი სკოლის მასწავლებელს, საქართველოს ეკლესიის წმინდა სინოდის წევრს, საქართველოს საპატრიარქოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისიის თავმჯდომარეს, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის თეოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრის ხელმძღვანელს, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორს, პროფესორს, მანგლისისა და თეთრიწყაროს მიტროპოლიტ ანანიას (ჯაფარიძე).

თქვენო მაღალყოვლადუსამღვდელოესობა,

გულწრფელად გილოცავთ დაბადების დღეს.

გისურვებთ ხანგრძლივ, მრავალმხრივ მოღვაწეობას დედა-ეკლესიისა და საქართველოს საკეთილდღეოდ.

საეკლესიო მეცნიერებაში თქვენს მიერ გაკაფული გზა არის ნათელი დასტურია იმისა, თუ როგორი რწმენითა და ერთგულებით უნდა უყვარდეს ადამიანებს დედა-სამშობლო, როგორ უნდა იბრძოლონ და იღვაწონ, რათა თავიანთი მაგალითით სულიერად გააძლიერონ და რწმენაში განამტკიცონ მომავალი თაობები.

თქვენი შრომა და თავდადება სამაგალითოა მათთვის, ვისაც სურს შექმნას მატერიალური და სულიერი დოვლათი.

თქვენ ბრძანდებით შეუვალი, მტკიცე და ძლიერი ნებისყოფის მეცნიერი და მღვდელმთავარი.

ღმერთმა დაგლოცოთ, გაგახაროთ, გაგაძლიეროთ და აგსრულებოდეთ სანუკვარი ოცნება – სულ მაღლე საქართველოს გაერთიანებისა და გამოთლიანების შესახებ გექადოთ: ბიჭვინთის, ბედიის, ილორის, იკორთისა და ქეშელთის ტაძრების ამბიონიდან.

აგსრულებოდეთ ჩანაფიქრი და კვლავ აღმდგარიყოს ქართულად წირვა-ლოცვები ტაო-კლარჯეთსა და ჰერეთში, აგარაკ-ტაშირსა და ღაზეთში.

გვიყვარხართ და მადლობას გწირავთ სასულიერო, შემოქმედებითი, სასწავლო-სამეცნიერო და უბრალო, ადამიანური ურთიერთობებისთვის.

მრავალჟამიერ, მრავალსა წელსა თქვენი სიცოცხლე, ამინ!

მონაზონი იოანე (მამუკა) ცუხიშვილი
ფილოლოგიისა და თეოლოგიის დოქტორი, პროფესორი;
საქართველოს საპატრიარქოს სოფლების ისტორიის შემსწავლელი
სამეცნიერო ცენტრის ხელმძღვანელი

მიტროპოლიტ ანანიას 75 წლის იუბილესადმი

1996 იბეჭდება და დღის სინათლეზე გამოდის მიტროპოლიტ ანანიას ეპოქალური შრომა, ოთხტომეული სახელწოდებით „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია“.

მრევლის დიდი ნაწილი ძნელად იგებდა არსს სიტყვისა „სამოციქულო“ და მას ლიტურგიის ე.წ. „სამოციქულოს საკითხავთან“ აკავშირებდა.

ისტორიოგრაფთა მნიშვნელოვანი ნაწილი კი კატეგორიული წინააღმდეგი ყოფილა მცხეთის ეკლესიის მაცხოვრის მოციქულთაგან დაფუძნების აღიარებისა, იესოს მოწაფეთა ჩვენს ქვეყანასა და ერში მყოფობა-მოღვაწეობისა.

ჩვენ, საერო და რიგით ხალხს რთულად, მაგრამ მაინც რამდენადმე წარმოგვიდგენია საეკლესიო იერარქის და ამასთანავე ისტორიკოსის სევდა და მღელვარება, იმ შეცდომაზე, ან ვინძლო სიყაბუზე, რომ თითქოსდა საქართველოსა და ქართველ ერს არავინ და არაფერი აკავშირებდა ქრისტიანობასთან მირიან მეფის ეპოქამდე, რომ ქვეყნისა და დედაეკლესიის ისტორიიდან ამოღებული იყო მაცხოვრის მოწაფეთა აქ მყოფობა-განმანათლებლობა. მრავალი დაფარული, ახალი ან მანამდე ავტორიტეტულად მიუჩნეველი წყარო და ლიტერატურა მოიძია მეუფე ანანიამ ყოველივე ამის დასადასტურებლად. მიუხედავად რიგი წინააღმდეგობებისა და ისტორიოგრაფულ მეთოდოლოგიაში არსებული ზღუდეებისა ეს საკითხი ჯერ გახმოვანებული, შემდგომ ცნობილი და სამსჯელო, მალევე კი საყოველთაო და ეროვნული გახდა. მიტროპოლიტ ანანიას ძალისხმევით, კურთხევით, შტაგონებით აჭარაში, გონიოს ციხეში შეიქმნა წმ. მატათა მოციქულის სიმბოლური საფლავი, რომელიც მალევე სამლოცველოდ, დღეს კი უკვე ეკლესიად და წმინდა ადგილად იქცა.

„საქართველოსა და ქართველ ერში უქადაგიათ მოციქულთა სიმრავლეს“ – ასე იწყება ათეულობით წიგნის, ბროშურისა და სტატიის შესავალი და რეზიუმე რომელნიც მეუფე ანანიას დაუწერია და გამოუქვეყნებია. მისი შედგენილი ათეული რუკა ნათლად ასახავს პირველი საუკუნეების საქართველოს საზღვრებსა და მოციქულთა, ასევე მოციქულთა-სწორი წმ. ნინოს გზებსა და ღვაწლს. მანვე მრევლსა, სტუდენტობასა და მეცნიერ-თანამშრომლებში ფორმულად-საზეპიროდ აქცია ამონარიდი მატთანედან, რომ „წმინდა მოციქულმა ანდრიამ იქადაგა ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“, ასევე რომ „წმ. ნინომ განანათლა ყოველი სახსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“. ეს ფრაზა ნათლად განმარტავს ქართველი ერის და ქართული სახელმწიფოს ერთიანობას პირველ საუკუნეებში. ჩვენი უწმინდესი პატრიარქი და მიტროპოლიტი ანანია იყვნენ ამ დიდი საქმის მესვეურნი, რომ ჩვენს ერს არ დაეკარგა ის ფასეულობა, რასაც მოციქულთა ჩვენში მყოფობა-მოღვაწეობა ჰქვია, რომ ქართველ ერს არ დაეკარგა ცოდნა, რასაც ქართველი ერის საზეპურობა და ქართული ქვეყნის ღვთისმშობლისადმი წილხვდომილობა ჰქვია. დღეს უკვე წარმოუდგენელია დედაეკლესიისა და სრულიად საქართველოს ისტორიის გადმოცემა ამ ჭეშმარიტად საამაყო ცნობათა გარეშე.

ალბათ მხოლოდ თვით მიტროპოლიტი ანანია შეაფასებს, თუ სად მეტი ფრონტი, წინააღმდეგობა და საგალალო გარემო იყო მისი ბერად აღკვეცისა და ეპისკოპოსად აღსაყდრებისას, დედაეკლესიის არსებულ ისტორიოგრაფიაში... თუ დედაეკლესიის სამრევლოსა და სასულიერო პირთა რაოდენობრივ დეფიციტში... თუ უკარფანჯრო, უკანკელო და საყოფაცხოვრებოდ გადაკეთებულ ტაძართა სიმრავლეში, მეტადრე რეგიონებში და სოფლად.

1960–70-იან წლებში გამოსულ საეკლესიო კალენდრებში (ანუ დოკუმენტებში) ჩვენ ვხედავთ რომ დედაეკლესიის 18–20–22 ეპარქიიდან თავისუფალი იყო უმეტესი, რომ რიგი მეუფეები ერთდროულად რამდენიმე ეპარქიის მმართველნი იყვნენ, რომ არამცთუ რაიონები, არამედ რეგიონები იყვნენ მღვდლის გარეშე. ასე მაგალითად გადმოცემით ვიცით, რომ

მთელს (დღევანდელ) შიდა ქართლში და ცხინვალის რეგიონში 1970 წელს არ იყო არცერთი მოქმედი ეკლესია.

მსგავსივე გადმოცემაა დედაეკლესიის ერთერთი უძველესი კათედრიდან, მანგლისის სიონიდან და ეპარქიიდან, რომ პირველივე წირვაზე მდგომი მეუფე ანანია მრევლი ყოფილა ოდენ 3 ხანდაზმული და ამასთანავე არაქართველი ეროვნების ადამიანი. სუსტ და ალბათ უმრავლეს ადამიანთა ბუნებაშია ასეთ მდგომარეობაში ხელი ჩაიქნოს, შემართება დაკარგოს, კაეშანს მიეცეს.

მიტროპოლიტმა ანანიამ ჯერ ბორჯომ-ახალციხის ეპარქიაში (იმ პერიოდში ასეთად წოდებული) და შემდგომ მანგლისის-წალკის ეპარქიაში (იმ პერიოდში ასეთად წოდებული) სხვა კონფესიების მიტაცებული ძირძველი ათეული ქართული ეკლესია აკურთხა და მოქმედად აქცია. აღადგინა, განაახლა და ააშენა ათეულობით ეკლესია სადაც დღეს ყოველკვირეული წირვები დგება. დააფუძნა სამრევლო და სახელობო სკოლები. ფაქტობრივად ამ მთისა და მკაცრი კლიმატის რაიონში სოფელი და საზოგადოება აღარ დარჩა, რომ არ ჰქონდეს სიახლოვე და უშუალო შემხებლობა სოფლის მღვდელთან. რომელნიც თავის მხრივ გამომდინარე მეუფესთან სიახლოვე-მოსწავლეობიდან, ხშირი თანამწირველობიდან გამორჩეულნი არიან განათლებულობით, ეროვნულობით, სიდინჯით.

დღეს უკვე ერთი ბედნიერებაა და ეროვნული სიხარულია ასეულობით მოზარდისა და ახალგაზრდის ნახვა მანგლისის სიონსა და თეთრიწყაროს რაიონის ეკლესიებში ხილვა კვირის წირვებსა და დღესასწაულებზე.

მადლიერი მოსწავლის, სტუდენტის, აღსაზრდელისა და აღზრდილის სიმრავლე ცალსახად მეტყველებს პედაგოგის, ლექტორის, პროფესორის ღვაწლზე და მიდგომებზე. მიტროპოლიტ ანანიას მიუხედავად ხსენებულ რეგიონებში სასულიერო მოღვაწეობისა, თბისიდან სიშორეებისა და წლების წინ იქ არსებული უგზოობისა არასოდეს მიუტოვებია აკადემიური და პედაგოგიური საქმიანობა. შესაძლოა აქ, ამ სფეროში, ანუ აკადემია-სემინარიის და უნივერსიტეტის კათედრა-აუდიტორიებში უფრო დიდი ღვაწლიც აქვს მეუფეს, ვიდრე სასულიერო და ისტორიოგრაფიულ სფეროებში. მიუხედავად ასეულობით მადლიერი ნამოწაფარის სიტყვა-მოგონებისა გავიხსენებდი ერთი ახალგაზრდა სასულიერო პირის, გორის საღვურის უბნის ეკლესიის მოძღვრის, უკვე სახელოვანი სამარეველო სკოლის დამფუძნებლის დეკანოზ ბასილის მოგონება-შეფასებას, რომ მეუფე იყო სათნოთბილი, ყურადღებიანი ლექტორი და მისი ყველაზე ძვირფასი-საამაყო-საყვარელი მასწავლებელთაგანი. აი, სწორედ ესაა ერთერთი ბალავერი და მიზეზი იმისა თუ რატომ და საიდანაა დედაეკლესიაში ასეთი სიმრავლე პატიოსანი და ღვაწლიანი სასულიერო პირებისა. აი ასეთი სასულიერო სემინარია-აკადემია აღადგინა-შექმნა მისმა რექტორმა, ჩვენმა უწმინდესმა, შემდგომ კი სრულიად პროფესორ მასწავლებლებმა, რომელთა შორის დღესაც არის პროფესორი, მიტროპოლიტი ანანია, გამორჩეული და დღეს უპირატესი მეუფე ქიროტონით დედაეკლესიისა.

ცალკე და აღსანიშნავი თემაა მიტროპოლიტ ანანიას ბიბლიოგრაფია. გვექონდა ინტერესი და ბიბლიოთეკის თაროებზე, სხვადასხვა საიტებზე და გამოცემებში მოვიძიეთ მისი წიგნები.

და თუ ვრცელ და სქელტანიან შრომებს (მაგალითად „საეკლესიო კანონების კრებული“ ან „საეპისკოპოსოები ლაზიკაში“) და თხელ 40–50 გვერდიან წიგნ-ბროშურებს (მაგალითად „ქართლის ცხოვრების არმენოფილური რედაქცია“ ან „დიპტიხი და ღიას-პორა“) თითოდ-ერთად ჩავთვლით-დავითვლით, მაშინ მისი ბიბლიოგრაფია უკვე 79 წიგნი-გამოცემისაგან შედგება. ერთხელაც მეუფემ შეგვხეთ რა ამ თემას გაგვანდო თითქოსდა მარტივი ფორმულა ასეთი შედეგის მიღწევისა, ამდენი წიგნის დაწერისა. მისი სიტყვით საჭიროა დღეში სტაბილურად 5 და/ან მეტი თაბახის დაწერა და შეკრება. ხოლო იმ გრანდიოზულ ცოდნაზე და ღვთიურ ნიჭზე, რომელიც საჭიროა ყოველდღიური და აკადემიური ამდენი წერისათვის, უკვე ჩვენ ვიმსჯელოთ.

ჩვენ, მის მოსწავლეებს, მის მრევლს გვაქვს რა საშუალება და ბედნიერება მასთან შეხვედრებისა გვსურს მეუფემ სრული საუკუნე და გაცილებით მეტი შეასრულოს სასულიერო, სამეცნიერო და პედაგოგიურ აქტიურ საქმიანობაში.

ჩვენი, მისი მოსწავლეების აზრით იგი ჩვენი ეპოქის არსენ ბერი და ლეონტი მროველია როგორც ქვეყნისა და დედაეკლესიის ისტორიოგრაფი. და იქნებ ამ რეალობიდან და ობიექტურობიდან გამომდინარე ჩვენ კი, მის სტუდენტებს-დოქტორანტებს, აღსაზრდელებს და თანამემწეებს შანსიც გვაქვს მასთან ერთად შევიდეთ ისტორიაში.

გვიხარია და გვეამაყება მიტროპოლიტ ანანias თანამებრძოლეობა, ერთგულება უწმინდესისადმი. ასევე თვით პატრიარქის სიტყვა სტუ-ში თეოლოგიის კათედრის დაფუძნებისას, რომ უნივერსიტეტში მოდიოდა დედაეკლესიის ერთერთი ყველაზე განათლებული წევრი და გამორჩეული მეუფე. უდავოდ ამ კატედრისა და მიტროპოლიტ ანანiasის დამსახურებაა, რომ სტუ-ის კორპუსებში ამდენი სამლოცველოა, რომ ესოდენ დიდი დასწრება-ინტერესია სტუდენტთაგან თეოლოგიის ლექციათა კურსზე, რომ ესოდენ ხშირია სამეცნიერო კონფერენციები და სასწავლო სემინარები, რომ შედარებით და აღსანიშნავად სულიერი-ეროვნული გარემოა ჩვენს უნივერსიტეტში.

ვითარცა დაწყებითი საფეხურის მოსწავლეთა უანგარო და უშუალო გული და სიყვარული პირველი და უპირველესი მასწავლებლისადმი, ისე ვულოცავთ მიტროპოლიტ ანანias 75 წლის იუბილეს. ჩვენს სურვილებზე მისადმი უკვე დაგწერეთ. და იმასღა დავწერეთ, რომ მადლიერნი ვართ ღვთისა მისი მოსწავლეობა რომ გვერგო.

მეუფეს მადლიერი სტუდენტების და დოქტორანტების
ჯგუფის სახელით
ნუგზარ ვანიშვილი

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

ალბანეთი

ალბანეთის საკათალიკოსო და საქართველოს ეკლესიის
იუზისდიქცია კახეთსა და ჰერეთში

(გაგრძელება)

ჰერეთის მოხსენიება ქართულ წყაროებში

ქართული წყაროები (რომელთაგან ამონარიდები ქვემოთაა მოცემული), როგორც წესი, ჰერეთსა და რანს მუდამ ერთად იხსენიებს თითქმის მე-10 და მე-11 ს-ის დასაწყისამდე, საქართველოს მეფე გიორგი პირველამდე, ხოლო ამის შემდეგ წყაროებში მუდამ ერთად იხსენიება კახეთი და ჰერეთი.

წყაროებში რანისა და ჰერეთის მუდამ ერთად მოხსენიება მიუთითებს იმაზე, რომ ჰერეთი თავდაპირველად ერქვა რანის უშუალო მეზობლად მდებარე შაქის ოლქს, ხოლო მას შემდეგ, რაც მე-9 ს-დან, არაბთა ხელშეწყობით, ჰერეთმა (ანუ ჰერეთის მონოფიზიტმა მმართველობამ) დაიპყრო სამხრეთ კახეთი, ჰერეთი უკვე კახეთის ნაწილს დაერქვა.

ანუ, კიდევ ერთხელ რომ ვთქვათ, რანი და ჰერეთი ერთად იხსენიებოდა უფრო ძველად, ხოლო დაახლოებით მე-10 საუკუნიდან უკვე ერთად იხსენიება.

წყაროებში კახეთისა და ჰერეთის ერთად მოხსენიება უფრო მოგვიანებით (მხოლოდ მე-10 საუკუნის შემდეგ), კიდევ ერთხელ ადასტურებს მოსაზრებას, რომ IX–X საუკუნეებისათვის რანის მეზობლად, მტკვრის მარცხენა სანაპიროზე მდებარე შაქის ოლქმა, ანუ ჰერეთმა, არაბთა მხარდაჭერით, შეძლო სამხრეთ კახეთის მიწების მიტაცება და ამის გამო სამხრეთ კახეთს ჰერეთი ეწოდა და ისინი მუდამ ერთად იხსენიება. თავის მხრივ, რანი ერქვა მტკვრის მარჯვენა მხარეს მდებარე ბარდავისა და განდისმომცველ ოლქებს.

ლეონტი მროველი

ჰეროსის წილი ქუეყანა

ხოლო ბარდოსს მისცა მტკუარს სამჯრით, ბერდუჯის მდინარითგან ვიდრე სადა შეკრებიან მტკუარი და რაჭსი. ამან ბარდოს ალაშენა ქალაქი ბარდავი და დაეშენა მუნ. ხოლო მოვაკანს მისცა მტკუარსა ჩრდილოთ, მცირისა ალაზნისა შესართავითგან ვიდრე ზღუამდე. და ამან ალაშენა ქალაქი მოვაკნეთი, და დაემკდრა მუნ. ხოლო ჰეროსს მისცა ქუეყანა მტკურისა ჩრდილოთ, მცირისა ალაზნისა შესართავითგან ვიდრე ტყეცამდე, რომელსა აწ ჰქვან გულგულა. და ამან ჰეროს ალაშენა პირველად ქალაქი შესაკრებელთა შორის ორთავე ალაზნათასა. და უწოდა სახელი თვსი ჰერეთი. და მის გამო ჰქვან ჰერეთსა ჰერეთი. და აწ მას ადგილსა ჰქვან ხორანთა. ხოლო ეგროსს მისცა ქუეყანა ზღვს ყურისა, და უჩინა საზღვარი: აღმოსავლით მთა მცირე, რომელსა აწ ჰქვან ღიხი; დასავლით ზღუა; [ჩრდილოთ] მდინარე მცირისა ხაზარეთისა, სადა წარსწუთების წუერი კავკასისა. ხოლო ამან ეგროს ალაშენა ქალაქი და უწოდა სახელი თვსი ეგრისი. აწ მას ადგილსა ჰქვან ბედი. ხოლო კავკასიათა ჩრდილოთ არა იყო ხუედრი თარგამოსისა, არამედ არცა იყო კაცი კავკასიასა ჩრდილოთ; და უმკდრო იყო ქუეყანა იგი კავკასიითგან ვიდრე მდინარემდე დიდად, რომელი შესდის ზღუასა დარუბანდისასა. ამისთჳს გამოიყვანნა მრავალთა გმირთაგან ორნი გმირნი, ლეკან და კავკასი. და

მისცა ლეკანს ზღვოვან დარუბანდისათ
ვიდრე მდინარემდე ლომეკისა...

ხოლო გაჩიოსს მისცა ორბის ციხე
და სკვრეთის მდინარითგან ვიდრე თავად-
მდე აბოცისა. და ამან გაჩიოს აღაშენა
ქალაქი გაჩიანი, რომელსა მაშინ ერქუა
სანადირო ქალაქი. ხოლო კუხოსს მისცა
ბოსტან-ქალაქი, რომელსა აწ ჰქვან რუს-
თავი, მისცა არაგვითგან ვიდრე ჰერეთა-
მდე, [.....შესარ]თავადმდე, მთასა კახეთი-
სასა და მტკუარსა შუა. ხოლო კახოსს
მისცა კავკასიასა და კახეთის მთასა შო-
რის, არაგვოვან ვიდრე ტყეებადმდე, **რო-
მელი არს საზღვარი ჰერეთისა.** და ამან
კახოს აღაშენა ჩელეთი; კუხოს შეეწია
შენებასა ჩელეთისასა. რამეთუ დედა-ციხე
კახოსის ხუედრი იყო. და მისცა კახოს
შეწევნისათჳს და შეეწია შენებასა ჩელე-
თისასა, რომელსა ბერ ერქუა პირველ
შენებულსა კახეთისასა.

რანი და ჰერეთი

...რომელ პოვეს სპარსი, ყოველი
მოსწყვდეს ოვსთა და ქართველთა, და
განთავისუფლდეს ქართველნი, ხოლო
რანი და ჰერეთი დარჩა სპარსთა.

ხოლო ამას ადერკის ესხნ ეს ორნი
ძენი, რომელთა ერქუა სახელად ერთსა
ბარტომ და მეორესა ქართამ. და ამათ
განუყო ყოველი ქუეყანა თჳსი: მისცა ქა-
ლაქი მცხეთა და ქუეყანა მტკუარსა შიდა
ქართლი, მუხნარით კერძი ქალაქი და
ყოველი ქართლი მტკუარსა ჩრდილოეთი,
ჰერეთითგან ვიდრე თავადმდე ქართლისა
და ეგრისისა – ესე ყოველი მისცა ბარ-
ტომს ძესა თჳსსა, ხოლო არმაზით კერძი
ქალაქი, მტკუარსა სამხრით ქართლი,
ხუნანითგან ვიდრე თავადმდე მტკურისა,
და კლარჯეთი ყოველი მისცა ქართამს
ძესა თჳსსა. და მოკუდა ადერკი.

აწ ვაჰსენოთ ცხოვრება მირიანისი,
ძისა ქასრე არდაშირისი სასანიანისა ვი-
თარცა შეიწყნარა მეფემან ქასრე ვედრება
ქართველთა, და შეჰრთო ძესა მისსა
მირიანს ასული ქართველთა მეფისა და
მისცა ქართველთა მეფედ ძე მისი და და-
სუა მცხეთას. და მისცა ქართლი, სომხი-

თი, რანი, მოვაკანი და ჰერეთი. და იყო
მირიან მაშინ წლისა შჳდისა. და თანა
ჰყვა ქასრე მეფესა დედა მირიანისი და
არა დაუტევა იგი მი რიანის თანა, რა-
მეთუ უყუარდა დედა იგი მირიანისი
ვითარცა თავი თჳსი, არამედ დაუტევა მა-
მამჳძედ და განმგებელად წარჩინებული
ერთი, რომელსა ერქუა სახელად მირ-
ვანოზ. და დაუტევა ორმოცი ათასი მჳე-
დარი სპარსი რჩეული, და არა დასხნა
ქართლისა საზღვართა სპარსნი იგი ფი-
ცისა მისთჳს, რომელ ფიცებულ იყო
ქართველთად, არამედ დასხნა ჰერეთს და
მოვაკანს და სომხითს. ხოლო უბრძანა
მირვანოზს, რათა სპარსთა მათგანი რჩეუ-
ლი შჳდი ათასი მჳედარი ყოვლადვე ქა-
ლაქსა შინა იპყრას მცველად ძისა მი-
სისა. და ესრეთ დამზავა ქართველთა, რა-
თა კარნი და ციხენი და ქალაქნი ყოველ-
ნი იპყრნეს ლაშქრითა სპარსითა: და
სხუა სიმრავლე სპარსთა არა იყოს ქუეყა-
ნასა შინა ქართლისასა თანაადრეულად;
„და იყოს შვილი ჩემი ორსა-ვე სჯულსა
ზედა: მამათა ჩუენთა ცეცხლისმსახურე-
ბასა და თქუენთა კერპთასა“, რამეთუ
პირველვე ამას ზედა მოეცა ფიცი.

და დაიპყრეს ბერძენთა თუხარისი
და ყოველი კლარჯეთი ზღვოვან არსიან-
თამდე. და **დარჩა ვარაზ-ბაქარს ქართლი
თჳნიერ კლარჯეთისა, და ჰერეთი და
ეგრისი.** მანვე ერისთავმან სპარსთამან
წარიყვანნა ტყუელ შვილნი ფეროზისნი,
ასულის წულნი მირიანისნი, მორწმუნისა
მეფისანი, და ქუეყანა მათი საზღვარი ქარ-
თლისა მოსცა ვარაზბაქარსვე. და მოკუდა
ვარაზ-ბაქარ, და დარჩეს ძენი მისნი სამნი
წურილნი, რომელნი ვერ იპყრობდეს
მეფობასა.

ბერძენთა მეფესა წარმოეცა მირის-
თჳს. და ყვეს აღთქმა და ფიცი საშინელი,
ვითარმედ არა იყოს მტერობა შორის
მათსა, არამედ ერჩდეს ლეონ არჩილს ყო-
ველთა დღეთა მისთა. წარმოვიდა არჩილ
და დაემკჳდრა ეგრესს ვიდრე შორაპნა-
დმდე და განაგნა ყო ველნი ციხენი და
ქალაქნი, და აღაშენა ციხე საზღუარსა
ზედა გურიისა და საბერძნეთისასა. და

წარცდა ამათ შინა წელიწადი თორმეტი, და იწყო შენებად ქართლმან. ხოლო განრყუნილ იყო საყოფელად მცხეთა. არდამოვიდა არჩილ ეგრისით, და დაჯდა ნაციხარსა ჳიდრისასა. მაშინ მოვიდა მისა მთავარი ერთი, რომელი იყო ნათესავისაგან დავით წინასწარმეტყუელისა, სახელით ადარნასე, ძმისწული ადარნასე ბრმისა, რომლისა მამა მისი მზახებულ იყო ბაგრატონიანთადვე, და ბერძენთა მიერ დადგინებულ იყო ერისთავად არეთა სომხითისათა, და ტყვეობასა მას ყრუისასა შთასრულ იყო იგი შვილთა თანა გუარამ კურაპალატისთა კლარჯეთს, და მუნ დარჩომილ იყო. ითხოვა არჩილისგან და რქუა: „უკეთუ ინებო და მეო მე ვითარცა მკვდრი შენი, მომეც ქუეყანა“. და მისცა შულავერი და არტანი. ამისა შემდგომად მოვიდა არჩილ კახეთად, და ყოველთა ტადრეულთა მისთა მიუბოძა კახეთი, და აზნაურ ყვნა ივინი, ალაშენა ეკლესია სამძორს, შეირთო ცოლი ასული გუარამ კურაპალატისა, რომელი იყო შვილთაგან ვახტანგ მეფისათა, ბერძნის ცოლისა ნაშობთა და დაჯდა წუქეთს, და ალაშენა კასრი, და კვესა ლაკუასტისასა ალაშენა ციხე. და პოვნა წუქეთს მთავარნი, რომელთადა მიებოძა ვახტანგ მეფესა წუქეთი, და იყო მაშინ რომელი ერისთავობდა თუშთა და ხუნზთა ზედა და ყოველთა წარმართთა მის მთისათა, სახელით აბუხუასრო, და არა ინება მისგან წადებად წუქეთი. და ალაშენა ციხე-ქალაქი ერთი ნუხპატს ორთა წყალთა შუა. ხოლო ნუხპატელნი უწინარეს იყვნეს კაცნი წარმართნი და მგეცის-ბუნებისანი, არამედ ყრუსა მოესრა სიმრავლე მათი. და იძულებით მონათლნა არჩილ ივინი. განძლიერებულ იყვნეს სარკინოზნი ქუეყანასა რანისასა; დაეპყრათ გაზირი და სომხითი, და ჰბრძოდა მასლამა ბერძენთა. ხოლო ძმისწული ადარნასე ბრმისანი, რომელთა დასწუნეს მამის ძმასა თუაღნი, წარმოვიდეს ტარონით შაკიხად, სამნი ძმანი, და დაემკვდრნეს მუნ, ბრძანებითა არჩილისითა, რამეთუ ყოველი პირი კაგკასიისა, რანით კერძი, უმკვდრო ქმნილ იყო. ხოლო ჰერეთი და კახეთი ჭალაკთა

და ტყეთაგან უკეთუ დარჩომილ იყო, და დაემკვდრნეს სამნივე იგი ძმანი **ვიდრე გულგულამდის**. მასვე ჟამსა პატიახში ვინმე არა შეეშუნეს კლარჯეთს, სხუად წარვიდეს ნახევარნი მათგანნი, და შეიპყრეს კლდე ერთი ტაოს, რომელსა ერქუა კალმახი, და ალაშენეს ციხედ. ხოლო ნახევარნი მოვიდეს კახეთად არჩილის თანა. ერთსა მათგანსა მისცა ცოლად ნათესავისაგან აბუხუასროსა, რამეთუ დაქურივებულ იყო იგი და არა ესუა ქმარი, და მიუბოძა წუქეთი ციხით და კასრითურთ. ჟამთა მათ დაეცადნეს სარკინოზნი შემოსლვად ქართლად ყრუსა წარსლვითგან წელიწადსა ორმოცდამეთესა. აქა ჟამამდე არღარა შემოვიდოდეს, არამედ მიიღებდეს ხარკსა ერისთავთაგან. და ესხნეს არჩილს ძენი ორნი: ჯუანშერ და იოვანე, და ასულნი ოთხნი: გუარანდუხტ, მარიამ, მირანდუხტ და შუშან. ესე არჩილის წამება, და მეფეთა ცხოვრება, და ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა ლეონტი მროველმან აღწერა.

და ვითარ გარდაჯდეს ამას შინა წელიწადნი მრავალნი, მოვიდა ამირა აგარიანი, რომელი მთავრობდა სომხითს, ქართლს და ჰერეთს, სახელით ხუასრო; ამან ალაშენა ტფილისი ქალაქი, მოოვრებული ხაზართაგან.

მატიანე ქართლისა, გვ.251

ბერძენთა მეფემან მოუბოძა კურაპალატობა აშოტს, და მოუძღურებულ იყვნეს სარკინოზნი, და განდიდნა აშოტ კურაპალატი. ხოლო ტფილისს არავინ დარჩა სარკინოზთაგანი თჳნიერ ალი შუაბის ძისა. და გრიგოლი მთავრობდა კახეთს.

მას ჟამსა გამოილაშქრა აშოტ კურაპალატმან, და უშუელა თევედოსი აფხაზთა მეფემან, ძემან მეორისა ლეონისმან, რომელი-იგი სიძე იყო აშოტ კურაპალატისა. მოვიდა **გრიგოლ კახეთით, და გრიგოლს** უშუელეს მთიულთა და წანართა და ამირამან ტფილელმან. და შეიბნეს ქსანსა ზედა აშოტ და გრიგოლ. გააქციეს გრიგოლ, მთავარი კახეთისა, და დაიპყრეს ქუეყანა, რომელი ჰქონდა

ქართლისაგან. და დაიპყრა აშოტ კლარჯეთითგან ვიდრე ქსნამდე.

შემდგომად ამისსა მოვიდა ხალილ იზიდის ძე არაბიელი, და დაიპყრა სომხითი, ქართლი და ჰერეთი. და მოკლეს აშოტ კურაპალატი გარდაბანს, ეკლესიასა შინა, და სისხლი მისი, რომელი მაშინ დაითხია, აწცა იხილვების ვითარცა ახალი.

გარდადეს წელნი რაოდენნიმე და მოეშენა ქუეყანა, მაშინ უკმო კვრიკე ქორეპისკოპოსმან კოსტანტი აფხაზთა მეფესა; ჩავიდეს ჰერეთად და მოადგეს ციხესა ვეფინისასა. აფხაზთა მეფე მოადგა ზედათ-კერძო, და კვრიკე ქუმოთ. და ვითარ მისწურეს წადებად, მაშინ ადარნასე პატრიკი მოვიდა, პარასკევის ჯუარსა მიუპყრა ზავისპირი, მოსცა აფხაზთა მეფესა არიში, გაგაზნი, და კვრიკეს ორჭობი. ვითარ დაიზავნეს, და შემოიქცეს. მოვიდა კოსტანტი, აფხაზთა მეფე, ილოცა ალავერდს წმიდის გიორგის წინაშე, და შემოსა ხატი მისი ოქროთა.

კახეთი და ჰერეთი ბაგრატ III

და მივიდეს მის წინაშე ბაგრატ, აფხაზთა მეფე, და მამა მისი გურგენ, და მოსცა მათ ბასილი მეფემან პატივად გურგენს მაგისტროსობა და ბაგრატს კურაპალატობა, რათამცა ვითა მტერ ყვნა ერთმანერთისა მიმართ მამა-ძენი ესე, და ამით ღონითა იძმაცუა. ხოლო გურგენ ჭეშმარიტი და წრფელი იყო, და ვერა აღძრა გული მისი ზაკუთა ამით მიზეზითა და ვერა უძლო ღონისძიებითა.

და შემდგომად ამისა რაოდენთამე წელთა გარდაიცვალა ესე ურგენ მეფეთ-მეფე, მამა ამის ბაგრატ მეფისა და ძე ბაგრატ მეფე რეგუნისა, ქორონიკონსა სკჳ.

... გარდამოვიდა ქართლს, წარგზავნა მოციქული კახეთს, ითხოვნა ციხენი ქართლისანი, რომელნი მათ ჰქონდეს. მას ჟამსა იყო ქორეპისკოპოსი დავით...

წარემართა ზემოთა ლაშქრითა, გაიარა თრიალეთი, გავლო ჳიდი მცხე-

თისა. და მოერთნეს თანა აფხაზნი და ქართველნი. დადგა თიანეთს, დაიწყო შემუსრვად კახეთისა. **..აღიღო ქუეყანა ჰერეთისა**, და განაჩინა მთავრად აბულალ და წარმოვიდა შინა...კუალად მიიქცეს კაცნი ჰერეთისანი და ამიერთნეს დავითს; აღიღო დავით ჰერეთი. შემდგომად მცირედისა ჟამისა მიიცვალა. კუალად გამოვიდა ყოვლითა სპითა თჳსითა ბაგრატ, აღიღო მეორედ ჰერეთი. **დაიჭირა დინარ დედოფალი თჳსად, იწყო ძებნად კახეთისა**, და ძალითა მისითა მიუწლომელითა ორ წელ წარიხუნა ყოველნი ციხენი კახეთისანი. შეაწყუდია კვრიკე ბოჭორმას, და დაუყენნა ციხესა გარეშემო მცველნი წელიწადმდი, წარიღო ბოჭორმაცა. და დაიპყრა სრულიად ჰერეთი და კახეთი, წარმოიყვანა კვრიკე და დაიჭირა თჳსსა კარსა ზედა.

შემდგომად ამისა წმიდამან მეუფემან კათალიკოს-პატრიარქმან მელქისედეკ მოიგო ქართლს: მონასტერი პალავრა ოთხითა სოფლითა; და ცუქითი შესავლითა მისითა; ყინცვისი შესავლითა მისითა; და შინდების ნახევარი; კურბითს სააზნაურო კარგი სოფელი ერთი; ჩოჩეთს უბანი ერთი, მიწა და ვენაჳი სასეფეო; ზეგანთა სოფელი ერთი შიდარი; და კახეთს ახატანს უბანი ერთი და ნოსორნა სოფელი ერთი; და ჰერეთს მონასტერი დიდითა ძალითა (და) ლაგოდეჳი და ჰერეთსვე კატეხისა ეკლესია შესავლითა მისითა; და კაკს ვაჭარი ათორმეტი; და ზიარი სოფელი დიდი. ესე ყოველი სოფლები, რომელი მას მოიგო.

შემდგომად ამისა, ვითარ გარდადეს წელნი რაოდენნიმე და მოეშენა ქუეყანა, მაშინ უკმო კვრიკე ქორეპისკოპოსმან კოსტანტი აფხაზთა მეფესა; (ჩავიდეს ჰერეთად და მოადგეს ციხესა ვეფინისასა. აფხაზთა მეფე მოადგა ზედათ-კერძო, და კვრიკე ქუმოთ. და ვითარ მისწურეს წადებად, მაშინ ადარნასე პატრიკი მოვიდა, პარასკევის ჯუარსა მიუპყრა ზავის პირი, მოსცა აფხაზთა მეფესა არიში, გაგაზნი, და კვრიკეს ორჭობი. ვითარ დაიზავნეს, და შემოიქცეს. მოვიდა კოსტანტი, აფხაზ-

თა მეფე, ილოცა ალავერდს წმიდის გიორგის წინაშე, და შემოსა ხატი მისი ოქროთა. ხოლო ლაშქარი მისი უმრავლესი წარავლინა გზასა გარესა და ფრიად პატივ-სცა კვრივე ქორეპისკოპოსმან, და წარვიდა ქუეყანად თვსად. შემდგომად მცირელთა დღეთა გარდაიცვალა კოსტანტი, აფხაზთა მეფე, და იშლებოდა ქუეყანა აფხაზეთისა ჟამ რაოდენმე. ღამეთუ ესხნეს ძენი ორნი კოსტანტი მეფესა:

ამისსა შემდგომად ბაგრატ მეფემან მოვლო ყოველი სამეფო თვსი, აფხაზეთი, ჰერეთი და კახეთი, მოვიდა და დაიზამთრა ჯევთა ტაოსათა, და მო-რა-იწია ზაფხული, მოვიდა მასვე ციხესა ფანასკერტისასა, წელსა მესამესა. და მუნ შინა გარდაიცვალა ესე ბაგრატ მეფე. მეფობდა ოცდათექვსმეტ წელ და გარდაიცვალა შემეკობილი მცცითა შუენიერითა, ქრონიკონსა ორას ოცდათოთხმეტსა, თუესა მაისსა შვდსა, დღესა პარასკევსა. და იყო 20 დღეთა მიცვალებისა მისისათა ტაოს და წარმოიღო გუამი მისი ზვად ერისთავთ-ერისთავმან, და დამარხა ბედიას. შემდგომად მისსა მეფე იქმნა ძე მისი გიორგი. და იყო იგიცა სავსე ყოვლითა სიკეთითა. 1–15 სტრ., 284.

გიორგი I

ხოლო ესე გიორგი ეუფლა ყოველსა მამულსა და სამეფოსა თვსსა ჟამსა ოდენ სიყრმისა და სიჭაბუკისა მისისასა, რამეთუ იყო, რაჟამს მეფე იქმნა, წლისა თორმეტისა. მას ჟამსა გან[უ]დგა ამას ქუეყანა ჰერეთ-კახეთისა, და დადრობითა აზნაურთათა შეპყრობილ იქმნეს ერისთავნი, მათ ქუეყანით კუალადვე ეუფლნეს მათნი უფალნი, რომელთა პირველ აქუნდა იგი.

ხოლო ვითარ სულმოკლე იქმნეს ქართველნი, მორიდეს და წარმოვიდეს. წარმოუდგეს უკანა ბერძენნი და დაჯოცნეს ურიცხვნი პირითა მახვლისათა...და გარდავიდა თრიალეთს. კუალადცა დაეახლნეს ურთიერთას, რამეთუ განძლიერდა გიორგი მეფე და მოირთო ძალი კახეთისა და ჰერეთისა, გარნა დაუშალეს შებმა მეორედ.

რაჟამს წარვიდა გიორგი მეფე თრიალეთს, წარმოუდგა უკანა, ასწმჯდა ქუეყანა ჯავახეთისა და გარდავიდა თრიალეთს. კუალადცა დაეახლნეს ურთიერთას, რამეთუ განძლიერდა გიორგი მეფე და მოირთო ძალი კახეთისა და ჰერეთისა, გარნა დაუშალეს შებმა მეორედ.

ლაშა გიორგი

მეფემან აიღო ოროტი და ყოველნი ციხენი და მიმდგომნი მისნი ვიდრე ნახჭევანამდე და განძას კართამდის, აიღო შანქორი. და შემოვიდეს უცხოთესლნი ვინმე ლაშქარნი სომხითს და ჰერეთს, ევნო რამე მცირელი მათგანცა. შექცეულთა მიეწია ბალის წყალთა ზედა და პირველი წყლულება მათგან იქმნა. შემდგომ მოხედვითა ღმრთისათა და ღმობიერ-ქცევითა მეფისა გიორგისითა გააქცივნეს და ამოსწყვდნეს გაქცეულნი. მეორესა წელიწადსა კუალცა მომართეს და დადგეს ბარდავის ჭაღასა. შეიყარა სამეფო მისი და მოირთნა კარნუ-ქალაქისა ლაშქარნი, დადგა ღომთა-გორსა და აგარათა შუა და ვიდრე ზედამისლვადმდე გაექცნეს და გარდაიხუეწნეს, განვლეს დარუბანდისა გზა.

ჰერეთის სამეფო საჰლ სმბატიანის დროს და კახეთის საძოროეპისკოპოსო

შაქის ოლქის, ანუ ჰერეთის მფლო-ბელმა საჰლ სმბატიანმა 822 წელს თავისი ძალაუფლება გაავრცელა რანზე, ანუ არანზე, ანუ მის ხელში აღმოჩნდა მტკვრის მარჯვენა სანაპიროს ქვეყანა არანი, თავისი ქალაქებით – ბარდა, ბაილაკანი, განჯა და შამქორი.

არანს მე-9 საუკუნისათვის უწოდებდნენ არაქსისა და მტკვრის შუამდინარეთს, ე.წ. მილის ველს.

საჰლ სმბატიანი მართავდა ასევე ამჟამინდელ მთიან ყარაბაღს. როგორც ითქვა, მას არაბებმა მეფის ტიტული მიანიჭეს და ფინანსურად დიდი დახმარება გაუწიეს, ამავე დროს, მისი მეზობელი

კახეთი არაბთა დამსჯელი ექსპედიციების მიერ სასტიკად იყო განადგურებული.

კახეთის წინააღმდეგ საჰლ სმბატიანის ბრძოლა ასახული უნდა იყოს აშოტ კურაპალატის ცხოვრებასა და შესაძლოა, სიკვდილშიც.

აშოტ კურაპალატი, სუმბატ დავითის ძის ქრონიკის თანახმად, აგარიანთა ხელმწიფობის გაძლიერებამდე ფლობდა თბილისსა და რანის მთავარ ქალაქ ბარდავსაც.

მატიანე ქართლისაის თანახმად, ის (აშოტ კურაპალატი) მოკლეს გარდაბანში, ჩანს, 826 წელს. ამ დროისათვის (822 წლიდან) არანში გაბატონდა საჰლ სმბატიანი, ამიტომაც შეიძლება ამ ორი უფლის ურთიერთბრძოლას ასახავს წაყროს მიერ გადმოცემული მომენტი, რომ აშოტი მოკლეს გარდმანში (გარდაბანში).

„მოკლეს აშოტ კურაპალატი გარდაბანს ეკლესიასა შინა“.

ამ ეპოქაში გარდაბანი კახეთის ნაწილად მიიჩნეოდა და ის აქტიურად მონაწილეობდა კახეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

რამდენადაა შესაძლებელი, რომ აშოტ კურაპალატი ბარდის ქვეყნის მფლობელი ყოფილიყო ან პრეტენზია ჰქონოდა გარდაბანზე, ანუ გარდმანზე?

საქმე ისაა, რომ აშოტ კურაპალატის მამა ადარნასე ბაგრატიონი (ვასაკის ძე) იყო გარდაბნის ერისთავი, ანუ ხუნანის ოლქის ერისთავი 742–779 წლებში.

ჯუანშერის მიხედვით, ადარნასე იყო შაქის თავდაპირველ მმართველთა ოჯახის შთამომავალი, ცნობილი ადარნასე ბრმის ძმისწული, რომელსაც არჩილ მეფემ გადასცა შაქი.

(მაშინ მოვიდა მისა მთავარი ერთი, რომელი იყო ნათესავისაგან დავით წინასწარმეტყველისა, სახელით ადარნასე, ძმისწული ადარნასე ბრმისა, რომლისა მამა მისი მზახებულ იყო ბაგრატონიანთად-ვე, და ბერძენთა მიერ დადგინებულ იყო ერის-თავად არეთა სომხთისათა, და ტყვეობასა მას ერუისასა შთასრულ იყო იგი შვილთა თანა გუარამ კურაპალატისთა კლარჯეთს, და მუნ

დარჩომილ იყო. ითხოვა არჩილისგან და რქუა: „უკეთუ ინებო და მყო მე ვითარცა მკვდრი შენი, მომეც ქუეყანა“. და მისცა შულავერი და არტანი. ჯუანშერი,“ ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა“.

<http://www.amsi.ge/istoria/qc/gorgasali3.html>)

მაშასადამე, აშოტ კურაპალატს თავისი მამის მემკვიდრეობის შესაბამისად კანონიერი უფლება ჰქონდა ემართა ჰერეთი და რანი გარდაბანთან ერთად, ამიტომაც მის ხელში ყოფილა კიდეც ბარდა თბილისთან ერთად.

თუ ასეა, რანისა და ჰერეთის კანონიერი მმართველი აშოტ კურაპალატი იყო კიდეც და „სახლად მისსა იყო ბარდავი და ტფილისი“, ის იყო ასევე გარდაბნის მფლობელი.

თუ ასე იყო, მაშინ, შესაძლოა, საჰლ სმბატიანი ჰერეთ-რანის უკანონო მმართველად იყო მიჩნეული.

ალბათ, აღნიშნულ ოლქებში პირველობისათვის ბრძოლებიც გაიმართა და აშოტ კურაპალატი ამის გამო მოკლეს გარდაბანში.

საჰლ სმბატიანმა გაიმარჯვა და 822 წელს მან რანი დაიპყრო, მალევე, 826 წელს, აშოტ კურაპალატი ან მოკლეს გარდაბანში, ანდა მან ეს ოლქი დაკარგა.

თუმცა, წყაროს ცნობით, ეს მომხდარა ხალილ იზიდის ძე არაბიელის დროს, – „შემდგომად მისა მოვიდა ხალილ იზიდის ძე არაბიელი და დაიპყრა სომხითი, ქართლი და ჰერეთი და მოკლეს აშოტ კურაპალატი გარდაბანს ეკლესიასა შინა და სისხლი მისი, რომელი მაშინ დაითხია, აწცა იხილვების ვითარცა ახალი“ (ქ.ც. I, 1955, გვ. 253).

ბარდის არაბ სარდალს „ჯარირ იბნ იაზიდა ალ-ბახილს“ (Джарир ибн Йазид а-л-Бахили) ჰერები (ანუ შაქელები) 820 წლისათვის აუჯანყდნენ, შესაძლოა, აშოტ კურაპალატის მეთაურობით, მაგრამ დამარცხდნენ.

შაქელებს ხარკი გადახდა დაეკისრათ – 500 ათას ღირჰემი.

ამის შემდეგ კახელები აჯანყდნენ. არაბული წყარო წერს –

„Затем грузины (Написано хазран надо читать: * джурзан) возмутились против него; он двинулся на них и сражался там с санарийцами“ (История Ширвана и Ал-баба о царях Ширвана и баб Ал-абваба. http://www.vostlit.info/Texts/rus13/Sirvan_Derben/text.phtml).

მან კახელები სასტიკი მეთოდებით დასაჯა – Он разбил их и убил многих из них. Затем он взял заложников и распял (повесил) их.

მაშასადამე, ხალილ იზიდის ძე (ზოგჯერ ამბობენ ხალიდ იაზიდის ძე) აჯანყებული შაქის წინააღმდეგ იღებდა ღონისძიებებს, დაამარცხა შაქელები და მათგან ხარკს იღებდა, მაგრამ შემდეგ ქართველები აჯანყებულან, იგულისხმება კახეთის აჯანყება, ის გაემართა მათ წინააღმდეგ და ებრძოდა წანარებს 820–835 წლებში და დაამარცხა ისინი.

820-იან წლებში კახეთის სამთავროს ქორეპისკოპოსი გრიგოლიც აქტიურობდა, ისე გაძლიერდა, რომ აშოტ კურაპალატს პირველობისათვის ებრძოდა ქსანზე. „გააქციეს გრიგოლ, მთავარი კახეთისა“ (ქ.ც.1, გვ.252). აშოტ კურაპალატს გრიგოლთან ბრძოლისას აფხაზთა მეფე თეოდოსი ლეონის ძე შეველოდა, ხოლო გრიგოლს – მთიულეები და წანარები.

შესაძლოა, საჰლ სმბატიანმა ისარგებლა გრიგოლ ქორიკოზის დამარცხებით, ასევე არაბების მიერ კახეთის დასუსტებით, მაგრამ კახეთი დაუმარცხებელი იყო და ხალიდ (ხალილ) არაბიელს მეორეჯერ დასჭირდა ბრძოლა კახელების, ანუ წანარების წინააღმდეგ 840-იან წლებში, ჩანს, ამ დროს წაართვა სამხრეთ კახეთს მიწები (გიშისწყლიდან გავაზის ხაზამდე) და ის გადასცა მის მეზობელ ჰერეთს, რომლის მეფე საჰლ სმბატიანი არაბებს ერთგულობდა მით უმეტეს მაშინ, როცა ის უზომოდ გაძლიერდა არაბთა ხალიფას მიერ, ანუ 837 წლის შემდეგ.

ვითარება მკვეთრად შეიცვალა მას შემდეგ, რაც არცახის, რანისა და შაქის მფლობელმა საჰლ სმბატიანმა არაბებს გადასცა მათი უმთავრესი მტერი, აჯანყებული ბაბეგი, ხალიფამ ის რანის მეფედ

ცნო და ეკონომიკურად ძალზე გააძლიერა.

ამის შემდეგ, ანუ 837 წლის შემდეგ, შესაძლოა საჰლ სმბატიანმა დაიპყრო სამხრეთ კახეთი გიშისწყლიდან ვიდრე ე.წ. გავაზის ხაზამდე.

სამხრეთ კახეთის მიწები ამ დროს შევიდა შაქის ჰერეთის შემადგენლობაში, ეს იქნებოდა დროებითი მოვლენა, რადგანაც მალევე, 10–15 წლის შემდეგ ბულა თურქმა 853 წლისათვის შეიპყრო საჰლ სმბატიანი, რანთა მეფე, რომელსაც ქართველები ჰერეთის მეფედ თვლიან.

მიიჩნევა, რომ არაბების რისხვის მიზეზი იყო ის, რომ ხალილ არაბიელის კახეთში მარცხი დაბრალდა საჰლ სმბატიანის უმოქმედობას და არაბებმა გავაზთან მარცხი გადააბრალეს მის ნაკლებ მხარდაჭერას.

არაბებს გავაზთან ომისას სრულიად კახეთის დაპყრობა სურდათ, მაგრამ აქ მარცხმა მათი გეგმა ჩაფუშა. ამ დროისათვის, როგორც ითქვა, მათ უკვე დაპყრობილი ჰქონდათ სამხრეთ კახეთი გიშისწყლიდან გავაზამდე.

თანდათანობით კახეთმა, ალბათ, შეძლო შაქის ჰერეთის მმართველობისაგან გათავისუფლება.

მაგრამ რამდენიმე ხნის შემდეგ შაქის სამეფომ კლავ დაიპყრო სამხრეთ კახეთის მიწები.

სამხრეთ კახეთის შემდეგი დაპყრობა უნდა მომხდარიყო საჰლის შვილიშვილის, გრიგოლ ჰამამის დროს.

მცირე დასკვნის სახით შეიძლება გავიმეოროთ, რომ ქართული წყაროს ცნობით, ჰერეთი მდებარეობდა „მტკვრის ჩრდილოთ“, იგულისხმება მტკვრის მარცხენა სანაპირო მხარე, ამ ქვეყანას შემდეგ „შაქის ჰერეთიც“ ერქვა. მაშასადამე, ის იყო მტკვრისპირა ქვეყანა და არა ალაზნისა და იორის ხეობების ქვეყანა, მტკვრისპირა ქვეყანაა შაქის ოლქი, რომელსაც ერქვა კიდევ ჰერეთი.

ქრისტეშობამდე გაცილებით ადრე, დანვე, ქართლის ცხოვრების მიხედვით, ასეთი ყოფილა თავდაპირველი მდგომარეობა, ვიდრე მე-9 სუკუნემდე.

არაბობის დროს ძველი ისტორიული საზღვრები შეიცვალა, განსაკუთრებით კახეთის, რომელიც ქართული და უცხოური წყაროების ცნობებით, თავდადებით იბრძოდა და გმირულად იგერიებდა სახალიფოს შემოსევებს, საბოლოოდ, მე-9 საუკუნეში დაირღვა კახეთ-ჰერეთის ძველი საზღვარი მდ. გიშისწყალზე და მტერმა მას დროებით ჩამოაშორა სამხრეთი მიწა-წყალი გიშისწყლიდან ე.წ. გავაზის ხაზამდე. მაგრამ ეს ტერიტორია მიუერთა ისევ ქართველებით დასახლებულ შაქის სამეფოს, ანუ ჰერეთს. მისი მეფე მონოფიზიტი საჰლ სმბატიანი იმჟამად დიდად პატივცემული იყო სახალიფოს მიერ დიდი მოჯანყის, ბაბექის შეპყრობის გამო.

მე-9 საუკუნეში შეიცვალა რეგიონის პოლიტიკური სურათი და შაქის ჰერეთი გადაიქცა უძლიერეს სახელმწიფოდ, რომელმაც თავისი ძალაუფლება გაავრცელა რანსა და არცახზე (მტკვრის მარჯვენა სანაპირო). ამ დროს მას არაბებმა გადასცეს სამართავად, ანუ მან დაიპყრო სამხრეთ კახეთის ტერიტორია ვიდრე გავაზამდე.

მაშასადამე, კახეთის სამთავრომ კი არ დაიპყრო ჰერეთის მიწა-წყალი, არამედ, პირიქით, შაქის ანუ ჰერეთის გაძლიერებულმა სახელმწიფომ დაიპყრო სამხრეთ კახეთის მიწები ვიდრე გავაზამდე, და ეს დაპყრობები გრძელდებოდა საუკუნის მანძილზე, შესაბამისად, არასწორია ჩვენში არსებული სამეცნიერო შეხედულება, თითქოსდა, კახეთი იპყრობდა ჰერეთის მიწა-წყალს.

შესაბამისად, არასწორია გამოთქმული აზრი – „კახეთის სამთავრო საზღვრების გაფართოებას თავისი მეზობელი ჰერეთის ხარჯზეც ცდილობდა. ბრძოლა ცვალებადი უპირატესობით მიმდინარეობდა“

<https://ka.wikipedia.org/wiki/კახეთის-სამთავრო>

ჰერეთის ბათავისუფლება „მწვანეებელთა უფლსაგან“, რანთა და კახთა სამეფოს წარმოქმნა

ჰერეთში მე-10 საუკუნემდე, წყაროს ცნობით, მწვანეებლობა ყოფილა გავრცელებული, იმ მხრივ, რომ მმართველი ზედავენა მონოფიზიტობას აღიარებდა, ხოლო მოსახლეობა მართლმადიდებლობისაკენ იყო მიდრეკილი, რაც გამოჩნდა წმ. დინარა დედოფლის დროს, მან, თავის შვილთან ერთად, ჰერეთს დაუბრუნა წმიდა სარწმუნოება და აღადგინა მისი კავშირი დედაეკლესიასთან, ანუ მცხეთის საპატრიარქოსთან. ამ პროცესს ეუწოდებთ ჩვენ ჰერეთის გათავისუფლებას.

როგორც ითქვა, თავდაპირველი, ანუ ისტორიული ჰერეთი ერქვა შაქის ოლქს (ამჟამინდელი ოგუზისა და გაბალას ოლქებთან ერთად) და არა მიწა-წყალს თელავის ჩათვლით, როგორც ამჟამადაა მიღებული (იხ. მაგ., https://ka.wikipedia.org/wiki/ჰერეთის_სამთავრო, 23.07.2021).

როგორც აღინიშნა, ჰერეთს აღბანეთთან აიგივებენ, როგორც ქართველი, ისე უცხოელი მეცნიერები, მაგ., В армянских и византийских источниках Шекинское царство традиционно представляется как «царство Албании», а в грузинских источниках как «царство Эрети». https://ru.wikipedia.org/wiki/Шекинское_царство.

В арабских источниках царство известно как «царство Шаки», https://ru.wikipedia.org/wiki/Шекинское_царство

მაშასადამე, ქვეყანას, რომელსაც ქართულ წყაროებში ჰერეთი ერქვა, სომხები, ბიზანტიელები და არაბები „აღბანეთს“ და ასევე „შაქის სამეფოს“ უწოდებდნენ.

ქართველი მეცნიერების აღიარებული ნაწილი კახეთის დიდ ნაწილს ჰერეთს უწოდებს, უცხოელები კი ჰერეთს აღბანეთთან აიგივებენ, ამიტომაც მათთვის კახეთი იგივე აღბანეთია.

ამის გამო კახეთი ისტორიულ ალბანეთად მიიჩნევა უცხოელთა მიერ მოთვლი მისგან გამომდინარე შედეგებით:

ალბანეთს საკუთარი კათალიკოსი ჰყავდა საკუთარი ალბანური ენით, საკუთარი ალბანურენოვანი წირვა-ლოცვით, ალბანურ ენაზე თარგმნილი ბიბლიითა და, თუკი კახეთის დიდი ნაწილი ალბანეთში შედიოდა, მაშინ ის ალბანურენოვანი ყოფილა ალბანეთის კათალიკოსის იურისდიქციაში, ხოლო ქართული ღვთისმსახურება და ენა აქ შემდგომ დანერგილა!

ასეთია შედეგი დაუინებელი მტკიცებისა, რომ სამხრეთ კახეთი, თელავის ჩათვლით, თითქოსდა, თავდაპირველი ჰერეთ-ალბანეთია.

ასეთ მტკიცებას აქვს თავისი პოლიტიკური მდგენელიც, მაგალითად, დავით აღმაშენებლის მიერ კახეთ-ჰერეთის შემოერთება დაინტერესე ბულ უცხოელ მეცნიერთა მიერ მიიჩნევა არა საქართველოს გაერთიანების წმინდა პროცესად, არამედ ქართველთა აგრესიად. ამიტომაც, მაგალითად, დავით აღმაშენებლის მიერ კახეთ-ჰერეთის გაერთიანებას საქართველოსთან უწოდებენ „დავით აღმაშენებლის ექსპანსიას“ „Экспансия Давида Строителя“

<https://ru.wikipedia.org/wiki/Шекинскоецарство>.

Экспансия Давида Строителя https://ru.wikipedia.org/wiki/Шекинское_царство

მტკიცება, რომ კახეთი თავდაპირველად ალბანეთის საკათალიკოსოში შედიოდა, სრულად ეწინააღმდეგება ძველ ქართულ საისტორიო თხზულებებს და ასევე სხვა წყაროებს, მაგალითად, მე-5 ს-ის ავტორის, მოვსეს ხორენაცის ცნობას, რომ წმიდა ნინომ ქართველთა შორის იქადაგა ვიდრე მასქურებამდე, ანუ მტკვარ-არაქსის შესართავამდე (აქვე გაუდინება მდ. აღსუ), მაშასადამე, ამ წყაროს ცნობით, აღსუდღე (თეთრწლამდე), ანუ მასქუთებამდე ქართველები ცხოვრობდნენ, რომელთა შორისაც იქადაგა წმ. ნინომ, შესაბამისად, მოვსეს კალანკატუაცის ცნობის მიხედვით, აქამდე (მასქუთებამდე) ვრცელდებოდა წმ. ნინოს მიერ ორგანიზებული საქართველოს ეკლესიის საზღვრები და არა თელავამდე.

ჩვენ ვწერთ, რომ სამხრეთ კახეთი (ანუ ტერიტორია გიშისწყლიდან ვიდრე გავაზამდე და თურდოს ხევამდე) შაქის ჰერეთის შემადგენლობაში შევიდა მხოლოდ მე-9 საუკუნეში არაბთა და საჰლ სმბატინის აგრესიის შედეგად.

ისტორიული კახეთის ტერიტორია გიშისწყლიდან გავაზამდე დაახლოებით 840-იან წლებში დაიპყრო შაქ-არანის მმართველმა საჰლ იბნ სუნბატ ალ არმანმა, არაბების ხელშეწყობით. სამხრეთ კახეთი ამის შემდეგ აღმოჩნდა შაქის მმართველის ხელში.

როგორც აღინიშნა, ისტორიული, თავდაპირველი კახეთის საზღვარი ჰერეთთან, მდ. გიშისწყალზე გადიოდა. ეს ნიშნავს, რომ კახეთი მოიცავდა ტერიტორიას არაგვიდან გიშისწყლამდე, ხოლო თავდაპირველი ჰერეთი მოქცეული იყო გიშისწყლიდან და შაკიხიდან ვიდრე მდ. აღსუდღე (თეთრწლამდე).

მართალია, არჩილ მეფის მიერ შეწყალებული შაკიხელი ბაგრატიონები იმუქმად სომხური ენისა და კულტურის მატარებლები იყვნენ, მაგრამ ჰერები ქართულენოვანი ხალხი იყო, რომელთა გარდა ალბანეთში ცხოვრობდნენ სხვადასხვა ენოვანი ხალხები.

როგორც ითქვა, ქართულენოვანი ხალხი „ჰერები“ ცხოვრობდა გიშისწყლი-

დან მდ. თეთრწლამდე, ანუ აღსუდღე, ხოლო ალბანეთის სხვა ტომები – კასპიის ზღვის მიმართულებით. ალბანეთის ძველი დედაქალაქი ჩორი შემდეგ დერბენდად იწოდა. ალბანური ტომები ლფინები და ჭილბები ცხოვრობდნენ კასპიის ზღვასთან, კავკასიონის მთის ფერდზე, უფრო სამურის ხეობაში. მე-6 ს-ში სტეპების ტომების შემოტევების გამო ალბანეთის საკათალიკოსო ცენტრი ქალაქ ჩორიდან გადატანილი იქნა ბარდაგანძის ოლქში, ანუ რანში.

ასე რომ, ალბანეთში მრავალი სხვადასხვა ენოვანი ტომი ცხოვრობდა, მათ შორის იყო ქართულენოვანი ტომი ჰერები, მცხოვრებნი გიშისწყლიდან ან ალიჯან-ჩაიდან ვიდრე აღსუდღე, რომელთა მმართველობა მე-9 ს-ში ხელში ჩაიგდო მონოფიზიტმა საჰლ სუნბატ ალ-არმანმა. მან შეძლო რანის დაპყრობა, მართავდა არცაზს და ასევე დაიპყრო სამხრეთ კახეთი გიშისწყლიდან ვიდრე გავაზამდე არაბი სარდლის ხალილ ისიდის ძის შემწეობით.

მაშასადამე, თავდაპირველი კახეთის საზღვარი მდ. გიშისწყლიდან თელავის მიმართულებით, გადავიდა მხოლოდ მე-9 საუკუნეში და მხოლოდ მე-9 საუკუნის შემდეგ მოიცვა ჰერეთმა მისი ხელისუფლების მიერ დაპყრობილი სამხრეთ კახეთის მიწები. როგორც ვახუშტი უწოდებს, ესენი იყვნენ „გადმამხარი, საინგილო, შიგნითკახეთი, კამბეჩანი და შაქი“.

ვახუში ბატონიშვილს წყაროთა სიმცირის გამო არ გააჩნდა სათანადო ცნობები ჰერეთის თავდაპირველი საზღვრების შესახებ, როგორც ეს გაარკვია ივანე ჯავახიშვილმა, ამიტომაც ვახუშტის თვალსაზრისი ჰერეთის შესახებ ორადაა გაყოფილი და მერყევია, მაგალითად, ის ხან ტყეებას ასახელებს კახეთ-ჰერეთს საზღვარად, ხან კი ამტკიცებს, რომ კახეთისა და ჰერეთის თავდაპირველი საზღვარი მდ. გიშისწყალზე გადიოდა. თუმცა ის ორივე შემთხვევაში მართალია, რადგანაც ტყეება გიშისწყლის სათავესთან მდებარეობდა. შეცდომაა ტყეება-გულგუ-

ლას გაიგივება თანამედროვე თელავის ახლოს, სოფელ გულგულასთან.

ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობით, ჰერეთს კახეთისაგან საზღვრავდა მდინარე გიშისწყალი (ქ.ც. ტ. 4. გვ.539).

ამ შემთხვევაში ჩვენ მოვლიანად ვეთანხმებით ვახუშტის და მივიხსნევთ, რომ ისტორიულ კახეთსა და ჰერეთს ერთმანეთისაგან გიშისწყალი, ზოგჯერ კი მახლობელი მდინარე ალიჯანჩაი აშორებდა, რადგანაც, როგორც აღინიშნა, ისტორიულად, უძველესი ხანიდანვე, კახეთის საზღვარი იყო მდინარე გიშისწყალი, ზოგჯერ კი მის მახლობლად გამავალი მდ. ალიჯანჩაი.

ქვემოთ გამოკვეთულია, რომ მხოლოდ მე-9 საუკუნიდან შეიცვალა ჰერეთის ისტორიული საზღვარი და მან გიშისწყლიდან თელავისაკენ გადმოინაცვლა, შემდგომ საუკუნეებში კახეთმა აღიდგინა ძველი საზღვარი ალიჯანჩაისა და გიშისწყალზე.

ამ სასაზღვრო მდინარეების (ალიჯანჩაისა და გიშისწყლის) სათავე კავკასიონის მთებშია, შექის (შაქის) ახლოს, და ორივე ისინი დაბლობზე უერთდებიან მტკვარს უშუალოდ ანდა მდ. ალაზნის მეშვეობით.

ეს მომენტი აღსანიშნავის იმით, რომ ცნობილი რომაელი ავტორი პლინიუს უფროსიც (23–79 წწ.) მსგავსადვე აღნიშნავს, რომ იბერიასა და ალბანეთს ერთმანეთისაგან ყოფდა მდინარე, რომელიც კავკასიის მთებიდან გამოედინებოდა და დაბლობზე უერთდებოდა მტკვარს. შწორედ ისევე, როგორც აღნიშნული მდინარეები – გიშისწყალი და ალიჯანჩაი გამოედინებიან კავკასიის მთებიდან და უერთდებიან მტკვარს.

იბერიასა და ალბანეთს შორის სასაზღვრო მდინარეს პლინიუსი ოკაზანს უწოდებს, მაშასადამე, ოკაზანი ერქვა ან გიშისწყალს ალაზნის მთავარ ტოტთან შერთვის შემდეგ, ანდა ალიჯანჩაის, რომელიც დაბლობში ერთვის მტკვარს.

შესაბამისად, პლინიუსის დროს ჰერეთი (ანუ შაქის ოლქი) ალბანეთის უკიდურეს დასავლეთ ნაწილში მდებარეობდა და მას იბერიისაგან ოკაზანი აშორებდა.

ალბანეთი 26 სხვადასხვა ენაზე მოლაპარაკე ტომით იყო დასახლებული, იგულისხმება თურქულ, სპარსულ და კავკასიურ, მათ შორის, ქართულ და ქართველურ ენებზე მოლაპარაკე ტომები, ამ სურათისა და ჰერეთიც შემდგომი ისტორიის გათვალისწინებით საფიქრებელია, რომ ჰერეთი (ანუ ალბანეთის დასავლეთი) ნაწილი ქართულენოვანი ხალხით იყო დასახლებული, ამიტომაც მას (ანუ შაქის ოლქს) მუდმივი კავშირი ჰქონდა საქართველოსთან და იქ მე-10 საუკუნეში ქართულენოვანი წირვა-ლოცვაც აღდგა სომხურ-მონოფიზიტური ეკლესიისაგან გათავისუფლების შემდეგ.

იქამდე ჰერეთი (შაქის ოლქი) იმყოფებოდა სომხური სახელმწიფოებრივი ერთეულების – არცახის სამთავროსა და ფარისოსის სამეფოს შემადგენლობაში, ის გათავისუფლდა მე-10 საუკუნის ბოლოსა და მე-11 საუკუნის დასაწყისში და მან კახეთთან ერთად ჩამოაყალიბა რანთა და კახთა სამეფო.

სახელები „რანი“ და „ჰერეთი“ მიღებულია ქალაქის სახელისაგან – „ხორანთა“, „ჰორანთა“.

სახელი „რანი“ მიღებულია სახელისაგან „ხო-რანთა“.

სახელი ჰერი ასევე ამავე „ჰორანთა“ სიტყვისაგანაა მიღებული („ჰორანთა“ ანუ – ჰერანთა (აღსანიშნავია, რომ სომხურად რანს ასევე ჰერანი ერქვა, ასევე, ბარდავის არრანს ადგილობრივები ჰერანს უწოდებდნენ), ჰერანი იგივე ჰერეთია.

ასე რომ, როგორც შაქის ოლქი, ისე რანი (არანი) ადგილობრივებისათვის იყო „ჰერეთი“ ან „ჰერანი“.

„ჰერ“ მიაჩნდათ ამ სიტყვის ფუძედ, ხოლო სუფიქსად „ან“ ანდა „ეთი“, აქედანაა – ჰერანი და ჰერეთი.

„ჰერანი“ იგივე არანი ანუ რანია, ხოლო ჰერეთი ერქვა შაქის ოლქს აგრიზიდან (გიშისწყლიდან) აღსუმიდ. აქედანვე ერქვა კავკასიის ალბანეთს სპარსულად „არანი“.

სახელი ჰერეთი უფრო დაუმკვიდრდა შაქის ოლქს, ხოლო რანი – ბარდავის მხარეს.

ისტორიული ჰერეთი, როგორც მრავალჯერ ითქვა, მოიცავდა შაქის ოლქს, ძირითადად ტერიტორიას გიშისწყლიდან ვიდრე მდინარე თეთრწყლამდე (აღსუმი). ის, რადგანაც ალბანეთის ნაწილს შეადგენდა და, პოლიტიკური თვალსაზრისით, მდებარეობდა ანტიკური ალბანეთის დასავლეთ ნაწილში, მისი ქართულენოვანი მოსახლეობა ალბანიზაციის პროცესში იმყოფებოდა.

ვითარება შეიცვალა ალბანეთის სახელმწიფოებრიობის შერყევისა და სომხური ეკლესიის გაძლიერების შემდეგ მე-8 საუკუნიდან.

VI–VII საუკუნეებიდან, მას შემდეგ, რაც ჯერ დამპყრობელმა სპარსელებმა, შემდეგ კი არაბებმა გამოკვეთილად დაუჭირეს მხარი სომხური მონოფიზიტური ეკლესიის გავლენას ალბანეთსა და ქართლის დაპყრობილ ნაწილში, დაიწყო აქაური მკვიდრი მოსახლეობის არმენიზაცია.

საბოლოოდ, მე-8 საუკუნიდან ალბანური ეკლესია არაბებმა საერთოდ გააუქმეს და დაუქვემდებარეს სომხურ ეკლესიას, შესაბამისად, ჰერეთიც ანუ შაქის ოლქის მოსახლეობა აღმოჩნდა სომხურ იურისდიქციაში, ამას თან დაერთო ისიც, რომ შაქში გაბატონდა ტარონიდან ჩამოსულ სომეხ დიდებულთა ოჯახი. მათი ყველაზე გამოჩენილი პირი, საჰლ იბნ სუნბატ ალ-არმანი, ანუ საჰლ სმბატიანი, დიდად განადიდა ქვეყნის მპყრობელმა არაბმა ხალიფამ და მას, მოვსეს კალანკატუაცის ცნობით, **837** წელს მიაწავა „სომხეთის, ალბანეთისა და ივერიის“ მეფის წოდება.

რეალურად კი საჰლ იბნ სუნბატ ალ-არმანი გახდა არცაზ-ხაჩენის ძლიერი სომხური სამთავროს მეთაური, მის ხელში იყო რანი (არანი) და შაქი ანუ ჰერეთი. ანუ ისტორიული ჰერეთი აღმოჩნდა სომხური სახელმწიფოებრივი ერთეულის შემადგენლობაში. არაბულ წყაროებში მას (საჰლ იბნ სუნბატ ალ არმანს) „სომეხ ბატრაკს“ (უფალს) ანდა „**ბატრაკ ალ არანს**“ უწოდებენ, რადგანაც ის არანის ანუ რანის დიდ ნაწილს ფლობდა. რანს წინა საუკუნეებში ალბანთი ერქვა, ამ

დროისათვის სიტყვა „ალბანეთი“ დაცლილი იყო ეთნიკური ნიშნისაგან და მისი ხსენება მხოლოდ ისტორიულ-გეოგრაფიულ მოგონებას წარმოადგენდა.

არაბობის ეპოქაში ამ მხარეების, მათ შორის არცაზის, რანისა და ჰერეთის სხვადასხვა ეთნიკური წარმოშობის მკვიდრი მოსახლეობა, როგორც ითქვა, გამძაფრებული არმენიზაციის პროცესში იმყოფებოდა.

შესაბამისად, ჰერეთის მკვიდრი მოსახლეობაც, მართალია, არმენიზაციის ამ პროცესის ქვეშ იყო, მაგრამ მას ქართულ იდენტობას უნარჩუნებდა ის, რომ უშუალოდ ემეზობლებოდა ქართულ სამყაროს.

საჰლ სმბატიანის შემდეგაც გრიგოლ ჰამამი (მე-9 ს.) იყო არა ჰერეთის ქართველი მეფე, როგორც ახლა წარმოუდგენიათ საქართველოში, არამედ – ხაჩენის მთავარი, სომეხი პოეტი, და, წინამორბედის მსგავსად, მართავდა შაქის ჰერეთს.

მაშასადამე, ასეთი თვალთვით შევხედავთ, გრიგოლ ჰამამის დროსაც ჰერეთი დაპყრობილი ქვეყანა იყო.

მსგავსადვე, ოვანეს-სენექერიმი (მე-10 ს.) ჩვენში „ჰერეთის ქართველ მეფედ“ არის მიჩნეული. სინამდვილეში, კი ის იყო ფარისოსის (ანუ ჩრდილო არცაზისა და უტიკის) მეფე, ძე საჰაკ სევადისა.

ერთი სიტყვით, ძალზე უხეშად თუ ვიტყვით, ისტორიული ჰერეთი, ანუ შაქის ოლქი მე-9 საუკუნის შემდეგ, როგორც აღინიშნა, იმყოფებოდა სომხური სახელმწიფოებრივი ერთეულების, არცაზისა და ფარისოსის შემადგენლობაში, ადგილობრივი ხალხისათვის ეს იყო დაპყრობის პროცესი.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ რანთა და კახთა სამეფოს წარმოქმნამდე ისტორიული ჰერეთი (ანუ შაქის ოლქი) წარმოადგენდა უცხოელთა მმართველობის ქვეშ მოქცეულ ქართულენოვანი ხალხით დასახლებულ ქვეყანას, უცხო სომხურ-მონოფიზიტური რელიგიით.

კახთა სამეფოში ჰერეთი მხოლოდ იმის შემდეგ გაერთიანდა, რაც პოლიტიკურად გათავისუფლდა უცხოელთა (არცაზის, ფარისოსის) ბატონობისაგან. ამის

შემდეგ მან, თავისი მისწრაფების შესაბამისად, რომელზეც მემატიაზეც მიუთითებს, იწება გაერთიანება კახეთის სამეფოსთან.

კახეთისა და ჰერეთის გაერთიანების საფუძველი უნდა ყოფილიყო ეთნიკური ერთგვაროვნება, ასევე, ქართულენოვნება, საერთო ეკლესია და აღმსარებლობა.

შედეგად, ჩამოყალიბდა გაერთიანებული „რანთა და კახთა სამეფო“ ქართული სახელმწიფო ენით, რაზეც, მაგალითად, სხვა უამრავ მასალასთან ერთად მიუთითებს კალაურის ეკლესიაში რანთა და კახთა სამეფო ოჯახის წევრის ქართულენოვანი ეპიტაფია.

რანთა და კახთა სამეფოების გაერთიანების პროცესის დროს ჰერეთის ხალხს დაუბრუნდა ქართულენოვანი ღვთისმსახურება, აქ, ვახუშტის სიტყვით, მწვალებელთა მონოფიზიტური სარწმუნოება შეიცვალა დიოფიზიტურით.

მემატიაზე, როგორც ითქვა, ხაზგასმით მიუთითებს, რომ ჰერები თავისი ნებით „მიერთნეს“ ანუ შეუერთდნენ კახეთს, ეს მომხდარა მას შემდეგ, რაც ჰერეთიდან წავიდა ბაგრატ III.

თ. პაპუაშვილი წერს – „1008 წლისათვის ჩვენ უკვე გვაქვს პრეცედენტი „რანთა და კახთა“ სამეფოს შექმნისა. „მატიანე ქართლისას“ ცნობაში ყურადღებას იპყრობს ავტორის სტილი მნიშვნელოვანი ამბის გადმოცემაში: „მიიტყეს“ და „მიმართეს“. მატიანეში კარგად არის არეკლილი კახეთისა და ჰერეთის ურთიერთმიზიდულობა – მისწრაფება და მიდრეკილება. თუ აფხაზთა მეფეებს ჰერეთის შემოერთებისათვის სჭირდებოდათ სამხედრო ოპერაციები და, თავის მხრივ, ჰერეთის ფეოდალები არ ცნობდნენ აფხაზთა მეფის ბაგრატ III-ის მიერ ჰერეთში მმართველად დაყენებულ კაცს, დავით ქორეპისკოპოსსა და ჰერეთის ფეოდალებს შორის იგივე ფაქტი სავსებით უმტკივნეულოდ მოხდა. ყოველივე ეს, რა თქმა უნდა, განპირობებული იყო კახეთისა და ჰერეთის კულტურულ-ეთნიკური ერთობა-ერთიანობით. ამ უკანასკნელის წინაპირობა იყო მე-10 საუკუნის შუა ხანებში კახეთისა და ჰერეთის საეკლესიო ორგა-

ნიზაციების გაერთიანება (თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, გვ.205).

ჩვენს თემასთან დაკავშირებით, კიდევ უნდა ითქვას, რომ შეცდომაა, როდესაც ქართველი ისტორიკოსები, მაგალითად, გრიგოლ ჰამამს უწოდებენ „ჰერეთის მეფეს“, რადგანაც ის იყო არა ჰერეთის მეფე, არამედ ხაჩენის მთავარი, ამავე დროს, სომხურენოვანი პოეტი.

ხაჩენის სამთავრო რანთან ერთად ასევე მოიცავდა შაქის ოლქს, ანუ ისტორიულ ჰერეთს, ჰერეთი დამოუკიდებელ სამეფოდ გადაიქცევის გზას დაადგა მხოლოდ მისი შვილის, ანუ ადერნესე იბნ ამამის ანუ ადარნასე პატრიკის დროს. ამის მიზეზი იყო ის, რომ გრიგოლ ჰამამის მემკვიდრეობა მისმა შვილებმა დაინაწილეს და ადარნასეს ხვდა შაქის მხარე, ანუ ისტორიული ჰერეთი.

მაშასადამე, საკუთრივ ჰერეთის, ანუ შაქის ოლქის გათავისუფლება სომხური სახელმწიფოებრივი ერთეულის, არცახისაგან, გახდა მიზეზი მისი თავისუფლებისაკენ მიმართული გზისა, რაც გრიგოლ ჰამამის სიკვდილის შემდეგ სამთავრო მისმა შვილებმა დაინაწილეს და აღნიშნულ ადერნესეს წილად ხვდა შაქის ოლქი, ანუ ისტორიული ჰერეთი.

იქამდე გრიგოლ ჰამამმა დაიპყრო და ხაჩენის სამთავროს შეუერთა რანი და ასევე სამხრეთ კახეთის მიწები გაგაზის ხაზის ქვემოთ, როგორც ახლა უწოდებენ თელავს გუდგულამდე, რაც საეჭვოა. ის უფრო გაგაზის ხაზის ქვემოთ მართავდა კახეთის მიწა-წყალს გიშისწყლიდან გაგაზამდე. კახეთის მიწები მან შეუერთა შაქის, ანუ ჰერეთის ტერიტორიას, სამხრეთ კახეთს ამის შემდეგ დაერქვა ჰერეთი.

უნდა დავაჯამოთ, რომ ისტორიული სამხრეთ კახეთის საზღვარი გიშისწყლიდან გაგაზის ხაზამდე იქნა გადატანილი მხოლოდ საჰლ სბატიანისა (საჰლ იბნ სუმბატ ალ არმანის) და მისი პოლიტიკური მემკვიდრეების – გრიგოლ ჰამამისა და იანე სერეკერიძის მიერ. მათ მუდამ ესაჭიროებოდათ ბრძოლა სამხრეთ კახეთის ციხეებისათვის, რადგანაც კახელები მათ იბრუნებდნენ.

საბოლოოდ კი, კახეთმა შეძლო თავისი ისტორიული საზღვრის დაბრუნება გიშისწყალსა და ალიჯანჩაიზე. ამიტომ შეცდომაა ასეთი ხშირი გამონათქვამი – „**კახეთმა დაიპყრო ჰერეთის მიწა-წყალი გაგაზთან**“ და სწორია – კახეთმა გაათავისუფლა თავისი ისტორიული მიწა-წყალი გაგაზთან ომის დროს, როდესაც მან ჰერეთის ისტორიული სასაზღვრო პუნქტი დააბრუნა გიშისწყალზე.

ამ მომენტთან დაკავშირებით, უკვე აღვნიშნეთ, რომ დაპყრობილი იყო თვით შაქის ოლქის ხალხი გაცილებით ძლიერი არცახისა და ფარისოსის სამეფოსა და სამთავროს მიერ, ამიტომ დინარა დედოფალი ერთგვარი განმანთავისუფლებელი იყო ამ ხალხისა, ამით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული ის უდიდესი პოპულარობა ამ მხნე და, ჩანს, მებრძოლ ქალისა, რადგანაც მან მუსლიმანურ და მონოფიზიტურ ყოვლისმომცველ გარემოში შეიტანა იმედის ნაპერწკალი მართლმადიდებლური სარწმუნოების სახით, რაც სიყვარულითა და ენთუზიაზმით მიიღო შაქის ოლქის მკვიდრმა მოსახლეობამ, ანუ ჰერებმა და მოიშორეს მწვალებელთა სარწმუნოება, ვახუტის სიტყვით. ისინი დაუბრუნდნენ საქართველოს ეკლესიის წიაღს.

შაქის ანუ ჰერეთის ხალხი თავისი მართლმადიდებელი სარწმუნოებიდან გამომდინარე, ეძებდა კავშირს მართლმადიდებელ კახეთთან და ბაგრატ მეფის გაერთიანებულ სამეფოსთან. ამ მიზეზის გამო ბაგრატ მეფეს უმჯობესად მიუჩნევია ლაშქრობა ჰერეთში მისი შემომტკიცების მიზნით. ამ დროისათვის, ჩანს, ჰერეთის სამეფო ტახტი თავისუფალი იყო. მართალია, დინარა დედოფალს ახსენებს მემართიანე, მაგრამ მ. ბროსესა და სხვათა მიხედვით აქ უნდა იგულისხმებოდეს წმიდა დედოფალ დინარას ნეშტის გადასვენება სამეფო კარის ეკლესიაში. ასე განმარტავენ მემართიანის ნათქვამს – „ბაგრატ აღიღო მეორედ ჰერეთი და დაიჭირა დინარ დედოფალი“, ასეა თუ ისე, ბაგრატ მეფის ჰერეთში მისვლის დროიდან შაქის, ანუ „რანის მეფეების“ სამეფო ტახტი თავისუფალია.

ეს ჩანს მემართიანის ცნობიდან, რომ მეფე ბაგრატის წასვლის შემდეგ პოლიტიკურ აქტიურობას იჩენენ არა შაქის სამეფო დინასტიის წევრები, არამედ ჰერეთის დიდებულები – „ახნაურები“. აგრატის ძეს საქართველოს მეფეს გიორგი I-ს განუდგა კახეთ-ჰერეთი, „**დადრობითა აზნაურთათა**“ შეიპყრეს მეფის მიერ დადგენილი ერისთავები. შემდგომ ისინი გადაწყვეტენ, რომ ჰერეთი დაუკავშირდეს კახეთის საქორეპისკოპოსოს. მართლაც, ეს კავშირი შედგა, ახლა უკვე ჰერეთში შედის კახეთის ქორეპისკოპოსი კვირიკე III, უკვე როგორც კახეთ-ჰერეთის გაერთიანებული სახელმწიფოს მეთაური. არსდება „რანთა და კახთა სამეფო“ კახელი ქორეპისკოპოსების ხელქვეშ. ამით კახეთი და შაქის ოლქი, ანუ მტკვრის მარცხენა სანაპიროს მხარე გაერთიანდა. ჩამოყალიბდა ქართულენოვანი, მართლმადიდებლური სახელმწიფო, რომელსაც კახელი ხელისუფალი მართავდა. ის, თავისი ბუნებით ქართული სახელმწიფო, ქართველი ერის ინტერესების გამომხატველია. ეს გამოჩნდა შემდგომშიც, იმ უდიდესი გასაჭირის დროს, როდესაც ბიზანტიის უზარმაზარი იმპერიის არმია თვით მრისხანე იმპერატორის, ბასილი ბულგართმმუსვრელის მეთაურობით შემოესია საქართველოს 1021 წელს. არისტაკეს ლასტივერტეცი წერს, თუ რა უდიდესი სისასტიკით ხოცავდა ქართული სოფლების მოსახლეობას მტერი, ქართული არმია დახვდა მტერს, მაგრამ იძლია. ასეთი გასაჭირისას მეფე გიორგი I-ს მიეშველა მისგან განდგომილი კახეთ-ჰერეთის ლაშქარი და ამით გაძლიერდა. ეთნიკური ერთობის გარდა საეკლესიო-კულტურული ერთობა, ანუ წმიდა ნინოს ღვაწლი განამრავლა აქაური წმიდა ილარიონ ქართველის, დავითგარეჯის ეკლესია-მონასტერთა ბერების, არსენ ნინოწმიდელისა თუ არსენ იყალთოელის მადლმა.

ერედვის ეკლესიის წარწერიდანაც ჩანს, თუ რა დიდი პატივისცემით ღოცულობდა აფხაზთა მეფე ალავერდის ტაძარში და განაბრწყინა ის უხვი შესაწირით.

ამის გამო კახეთ-ჰერეთი მუდამ ერთიანი ქართული სამყაროს ნაწილი იყო, რამაც გააერთიანა მთელი ერი დავით აღმაშენებლის დროს, ვითარცა „რანთა და კახთა მეფემ“.

საფიქრებელია, რომ რუის-ურბნისის კრებამ კახეთ-ჰერეთი გადასცა დავით აღმაშენებელს.

რა უფლებები გააჩნდა საქართველოს ეკლესიას კახეთში?

კახეთსა და შემდგომ კახეთ-ჰერეთს მართავდა ხელისუფალი, რომელსაც გააჩნდა საეკლესიო წოდება – ქორეპისკოპოსი.

თავისთავად სიტყვა ქორეპისკოპოსი ნიშნავს რეგიონში, მხარესა თუ ოლქში წარგზავნილ მთავარი ქალაქის (მეტროპოლიის) ეპისკოპოსის წარმომადგენელს.

საეკლესიო წესის თანახმად, ბიზანტიის იმპერიაში ეპისკოპოსი უნდა მჯდარიყო დიდ, ხალხმრავალ ქალაქში, ანუ მნიშვნელოვან ეკონომიკურ ანდა პოლიტიკურ ცენტრში, აქ უნდა ჰქონოდა კათედრა. ქალაქის გარშემო სოფლური ადგილების მქონე რეგიონში დიდი ქალაქის ეპისკოპოსი აგზავნიდა თავის სასულიერო წარმომადგენელს ქორეპისკოპოსის ტიტულით, რომელსაც ევალებოდა ზედამხედველობა ოლქის სასულიერო საქმეებისა და, საჭიროების შემთხვევაში, საქვეყნო საქმეებისა, მსგავსადვე ყოფილა კახეთიც.

შესაბამისად, კახელი ქორეპისკოპოსები უნდა ყოფილიყვნენ რომელიმე დიდი ქალაქის ეპისკოპოსის წარმომადგენლები, ანუ ისინი შედიოდნენ რომელიმე სასულიერო ცენტრის იურისდიქციაში. პირველეს ყოვლისა, ისინი სასულიერო პირები, მთავარსუცესები იყვნენ.

ჩვენ ვიცით, რომ კახელი ქორეპისკოპოსები იყვნენ დიოფიზიტები, ანუ ქალკედონიტები, ამასთანავე ქართულენოვანები, რასაც ვარდან არეველციც მიუთითებს, ამიტომაც კახელი ქორეპისკოპოსები არ ექვემდებარებოდნენ მონოფიზიტურ ცენტრს, მაშასადამე, ექვემდებარებოდნენ კავკასიაში ქალკედონიტობის ბურჯს, ქართლის საკათალიკოსოს, მცხეთის კათალიკოსს ან, უფრო ფართო გაგებით, საქარ-

თველოს საეკლესიო კრებას, რომელიც კათალიკოსზე მაღლა იდგა, რადგანაც სწორედ ის ირჩევდა კათალიკოსს.

თუ ასეა, კახეთის ქორეპისკოპოსები იყვნენ მცხეთის ეპისკოპოსის, ანუ ქართლის კათალიკოსის ქორეპისკოპოსები.

კახეთში ქორეპისკოპოსებმა შეძლეს ქვეყნის საერო და სასულიერო ძალაუფლების გაერთიანება თავიანთ ხელში, ამიტომ შესაძლოა მცხეთის მიმართ თავიანთ სხვადასხვაგვარ დამოკიდებულებასაც ამჟღავნებდნენ, მაგრამ როდესაც დადგა კრიტიკული მომენტი, როცა ამ ქორეპისკოპოსის ტახტზე ავიდა „ცუნდრუკი“ აღსართან II, უღირსი პიროვნება, რუის-ურბნისის კრებამ 1103 (ანდა 1105) წელს კახეთი, ვითარცა თავისი ქორეპისკოპოსის საზედამხედველო, გადასცა დავით აღმაშენებელს, ანუ ქორეპისკოპოსის უფლება და ტიტული ჩამოართვა თავის ქორეპისკოპოსს – კახეთის მეფე აღსართან II-ს. ამ ქმედებით კრებამ აღსართანი უკანონო მმართველად გამოაცხადა, რითაც ხელფეხი გაუხსნა აზნაურ-დიდებულებს მის შესაპყრობად, ანუ მეფის სამოქმედო არეალი გათავისუფლდა.

საერთოდ, კახეთი, ქართლის ხოსროიან მეფეთა საუხუცესო, ანუ სამეფო დომენი იყო, ამასთანავე ჩანს, მას ასევე მცხეთაც განაგებდა, მაგალითად, ცნობილი მთავარეპისკოპოსი ქართლისა გლონოქორი იყო „ქართლისა და ჰერეთის ერისთავი“ ჯერ კიდევ კათალიკოსობის დაწესებამდე, 440-იან წლებში მეფე მირდატის დროს. მისი ერისთავობა შაქის ოლქში, ანუ ჰერეთში უცვლია რანის ერისთავს გლონოქორ პიტიასშაც. ერეთიც ქვეშ აქ შაქის ოლქი რომ იგულისხმება, იქიდანაც ჩანს, რომ ამ ცნობაში რანის ერისთავიცაა ნახსენები, რანი და შაქი კი უახლოესი მეზობლები იყვნენ.

მაშასადამე, მცხეთას კახეთში მე-5 საუკუნეშიც კი გააჩნდა თავისი საერო და სასულიერო მმართველობა, ანუ მმართველობის ის ფორმა, რომელიც შემდგომში, მე-8 საუკუნიდან ქორეპისკოპოსის ინსტიტუტს ჰქონდა.

აღსანიშნავია, ისიც, რომ თ. პაპუაშვილის დაკვირვებით კახეთში მცხეთის

სასულიერო იერარქიას საეროზე ზედადგომის უფლება ჰქონია მე-16–მე-17 საუკუნეებშიც, კახეთის სამეფოს არსებობისას. კახეთში ეპისკოპოსები ხელმძღვანელობდნენ სამხედრო ოლქებს, მათ უნდა გამოეცხადებინათ მობილიზაცია და გამოეყვანათ ლაშქარი საომრად, ქართულ ქვეყანათაგან მხოლოდ კახეთში ჰქონდათ ეპისკოპოსებს ასეთი საერო უფლება-მოვალეობა, სხვაგან ეს უცნობია. აგალითად, სამხედრო ოლქის – სადროშოს მეთაურობა ქართლში თავადებს ჰქონდათ მინდობილი და არა ეპისკოპოსებს.

ასე რომ, კახეთ-ჰერეთში ფუნქცია საერო-სასულიერო მმართველობისა მცხეთის კათალიკოსის ზედამხედველობით არსებობდა წვევტილებით მე-5 საუკუნიდან მე-18 საუკუნემდე. ეს ფუნქცია, ასევე მცხეთის ზედამხედველობით, დაკისრებული უნდა ჰქონოდა კახეთის ქორეპისკოპოსებსაც VIII–XI საუკუნეების ჩათვლით.

ასეთ ვითარებაში, ჩვენ შესაძლებლად მიგვაჩნია, რომ რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებას თავისი სასულიერო-საერო სამმართველო ოლქი, კახეთ-ჰერეთი დეიურე გადაეცა საქართველოს მეფისათვის.

ძეგლისწერაში დავით აღმაშენებელს „რანთა და კახთა მეფე“ ეწოდა, ამით კრებამ ქორეპისკოპოს აღასართან მე-2-ის სამეფო უფლება კახეთზე ანუღირებულად გამოაცხადა. მხოლოდ ამის შემდეგ კახელმა დიდებულებმა არიშიანმა (შაქიდან), ბარამმა და ქავთარ ტბელის ძემ შეიპყრეს კახეთის მეფე აღსართან II და გადასცეს დავით აღმაშენებელს. კახეთ-ჰერეთის ერთიან სახელმწიფოში გაერთიანება მიუღებელი აღმოჩნდა ისტორიული რანის მუსლიმანი მმართველისათვის – განძის ათაბაგისათვის. ერწუხის ომში განძის ათაბაგის დიდი ლაშქარი დაამარცხა დავით აღმაშენებელმა, რითაც ფაქტობრივად კახეთ-ჰერეთი საბოლოოდ დაუბრუნა ერთიანი ქვეყნის სამმართველო სისტემას.

ძველი ქართული, ანუ მე-20 საუკუნემდე ქართული ისტორიოგრაფია, როგორც დავით თუმნიშვილის მიერ შედგენილი გენეალოგიური ხე უჩვენებს, მიიჩ-

ნევდა, რომ კახეთ-ჰერეთის გაერთიანება დინასტიურად მოხდა, კერძოდ, ჰერეთის მეფეთა კანონიერი შთამომავალი გაგიკ ბაგრატიონი იშვილა კახეთის მეფე კვირიკე დიდმა და ამით გაერთიანდა კახეთ-ჰერეთი ერთ სახელმწიფოდ. გაგიკი ყოფილა წმ. დინარას ძის იშხანიკის შთამომავალი, ანუ ადარნასესი, ჰერეთის ცნობილი მეფისა. ხოლო კვირიკე დიდი კახეთის მეფე-ქორეპისკოპოსების ცნობილი შთამომავალი იყო. ამ ორი დინასტიის გაერთიანება ნებაყოფილობით მომხდარა. ამასთანავე, ორივე ეს დინასტია მართლმადიდებლური იყო, რაც ასეთი გაერთიანებისათვის არსებითი მომენტი.

ამ ცნობის საწინააღმდეგოდ, ამჟამად მიიჩნევა, რომ კახეთის სამეფო ტახტზე ავიდა სომეხთა სამეფო დინასტიის წევრი.

თ. პაპუაშვილი აღნიშნავს, რომ 67 წლის მანძილზე კახეთის ქორეპისკოპოსების ტახტი ეჭირათ სომეხთა სამეფოს, ანუ ტაშირ-ძორაკერტის სამეფო დინასტიიდან გამოსულ წევრებს. როგორც წყარო აჩვენებს, კახეთის ტახტზე ასული კვირიკიანები მხოლოდ მართლმადიდებლები იყვნენ, რასაც მიუთითებს დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ცნობა – „კახეთს მეფობდა კვირიკე, კაცი ჭეშმარიტი ქრისტიანე“, ეს წინადადება და ასევე აგალითად, ფაქტი იმისა, რომ კვირიკე IV-ს სამწირველო ჰქონდა შიომღვიმის მონასტერში, მიუთითებს, რომ კახეთის კვირიკიანი ქორეპისკოპოსებიც, წინამორბედ ქორეპისკოპოსთა დარად, მართლმადიდებლები იყვნენ. „გამონათქვამი „ჭეშმარიტი ქრისტიანე“ აღნიშნავს იმას, რაც ამჟამად გამოიხატება სიტყვით – „მართლმადიდებელი“.

იქამდე, არაბობის ეპოქაში, მტერთან თანამშრომლობის, კოლაბორაციონიზმის გამო, ქართულ ოლქებს დაუფლნენ სომეხი დიდებულები.

ქართველი დიდებულები მუდამ იბრძოდნენ არაბებთან, ანდა მიატოვეს თავიანთი სამმართველო ტერიტორიები და დასავლეთ საქართველოში გადავიდნენ, ანდა მთებს შეეხიზნენ. ამის გამო მრავალი ქართული ოლქი, ე.წ. „მკვიდრის“

ანუ მიწების მესაკუთრე დიდებულის გარეშე დარჩა, ამით ძირითადად ისარგებლეს სომხეთიდან გამოსულმა დიდებულებმა, ისინი დამკვიდრდნენ შაქში, გარდმანში, ქვემო ქართლსა და სხვა ქართულ ოლქებში, სადაც მმართველებად იქცნენ.

ეს იმას ნიშნავდა, რომ ადგილობრივი მოსახლეობა კვლავ ქართული, ძირითადად მართლმადიდებელი იყო, ხოლო მისი ზედა, მმართველი ფენა შედგებოდა სომხური წარმოშობის, ძირითადად მომონოფიზიტი დიდებულებისაგან.

ქვემო ქართლში, ყოფილ სამშვილდის საერისთავოში, მმართველი ზედაფენის მონოფიზიტობა განპირობებული იყო იმჟამინდელი პოლიტიკური ვითარებით, კერძოდ კი, ქვეყნის მპყრობელი არაბთა სახალიფოს უაღრესად მტრული დამოკიდებულებით მართლმადიდებლური ბიზანტიის მიმართ.

არაბები თავიანთ სახალიფოში დევნიდნენ პრობიზანტიურ ქალკედონიტურ აღმსარებლობას და ხელს უწყობდნენ იმჟამად ანტიბიზანტიურ მონოფიზიტობას, რაც უმეტესად მონოფიზიტ ადგილობრივ ხელისუფალთა მიმართ მხარდაჭერით გამოიხატებოდა.

ამის პარალელურად, იდევნებოდნენ, ანდა ისჯებოდნენ ქალკედონიტი მმართველები. რასაც მაგალითად კარგად გადმოგვცემს მოვსეს კალანკატუაცის მიერ აღწერილი ამბები ე.წ. ალბანეთის გარდმანის მიმართ. ალბანეთის კათალიკოსი დააპატიმრეს და გარდმანის ქალკედონიტ დედოფალთან ერთად დამცირებელი, საჯარო სიკვდილით დასაჯეს იმის გამო, რომ ისინი მართლმადიდებლები, ანუ ქალკედონიტები იყვნენ, უფრო მეტიც, ქალკედონიტური მიმართულების გამო საერთოდ გააუქმეს ალბანური ეკლესიის ავტოკეფალია და ის სამართავად გადასცეს მონოფიზიტურ, ანუ ანტიბიზანტიურ სომხურ ეკლესიას, ეკლესიებში ალბანური ენის გამოყენებაც კი აიკრძალა.

ასეთი მიდგომის გამო სახალიფო მხოლოდ მონოფიზიტ მთავრებს ენდობოდა და დევნიდა ქალკედონიტ მთავრებს, მონოფიზიტობა კი უკვე ამ დროისათვის სომეხთა ეროვნულ აღმსარებლობას წარ-

მოადგენდა, ქალკედონიტობა კი – ქართველებისა. შესაბამისად, არაბები მთავრებად ნიშნავდნენ სომხებს, ქართველებს კი ხელისუფლებიდან დევნიდნენ. მაგალითად, ქართლის ხოსროიან მეფეებს, ანუ არჩილსა და მირს და მათ შთამომავლებს არაბები სასტიკად დევნიდნენ, ხოლო თუ შეიპყრობდნენ, ხოცავდნენ. სანაცვლოდ, მაგალითად, განადიდეს შაქისა და არანის მმართველი საჰლ იბნ სუნბატ ალ-არმანი, მას „არანის ბატრაკის“, ანუ „რანის მეფის“ ტიტული მიანიჭეს.

ასეთ ვითარებაში ქვემო ქართლსაც, არაბების შემწეობით, დაუფლა სომეხ მონოფიზიტ ბაგრატუნ-კვირიკიანთა ოჯახი, მიუხედავად იმისა, რომ როგორც შაქში, ისე ქვემო ქართლსა და გარდმანშიც მკვიდრი მოსახლეობა ეთნიკურად ქართული იყო, მისწრაფებული მართლმადიდებლობისაკენ, ანუ ქართველთა საერთო ეროვნული სარწმუნოებისაკენ.

არაბთა ფაქტორის დამცრობა-გაქრობისთანავე ეს პროვინციები დაუბრუნდა ქართულ ეროვნულ სახლს – საქართველოს სახელმწიფოს.

ვითარება სხვაგვარი იყო კახეთში. ამ ქვეყანამ თავისი მხნე ომით აირიდა არაბთა ბატონობა. კახეთის ტახტზე კვირიკიანები აღმოჩნდნენ ქალის მხრიდან ნათესაური კავშირის გამო. ამ ტახტზე ისინი ადიოდნენ როგორც მართლმადიდებლები, ანუ ქალკედონიტები. კახეთის ტახტზე ასასვლელად ისინი ვაღდებულნი იყვნენ თავის სარწმუნოებად ქალკედონიტობა ეღიარებინათ, რადგანაც უკვე მტკიცედ მართლმადიდებლურ კახეთის ქვეყანას უნდა ჩადგომოდნენ სათავეში, არაბული ფაქტორი აქ უკვე აღარ არსებობდა, ამიტომ ისინი „ქეშმარიტი ქრისტიანები“ (ანუ მართლმადიდებლები) უნდა ყოფილიყვნენ, თუკი გავიმეორებთ მემატიანის სიტყვებს.

თავის დასკვნა

გამოირკვა, რომ თავდაპირველი, ანუ ისტორიული ჰერეთი მდებარეობდა მდინარეებს – გიშისწყალსა (ან, ალიჯანჩაისა) და აღსუს (თეთრწყალს) შორის. ართლის ცხოვრების მიხედვით ის მდებარეობდა „მტკვრის ჩრდილოთ“ ანუ ალაზან-იორის შესართავიდან ვიდრე, აღნიშნულ მდ. აღსუამდე, ანუ მტკვრის მარცხენა ნაპირზე, ხოლო მის მოპირდაპირე, მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე (ამ შემთხვევაში სამხრეთ მხარეს) რანი მდებარეობდა (შესაბამის რუკაზე ნათლად ჩანს, რომ ამ ადგილას მტკვრის მარცხენა სანაპირო ჩრდილოეთის მხარესაა მიმართული).

რანსა და აღნიშნულ ჰერეთს (ანუ სხვა სიტყვით – „შაქის ჰერეთს“) შორის, იმ ტერიტორიაზე, რომელიც ამჟამად მინგეჩაურის წყალსაცავითაა დაფარული, მდებარეობდა კამბისენა ანუ კამბეჩანი, ის, მე-7 ს. „სომხური გეოგრაფიის“ ცნობით მტკვარზე მდებარეობდა, ცნობილია, რომ იყო გორებით მოზღუდული რეგიონი, აქ კლდეთა და ჭაობთა შორის გადიოდა ალბანეთიდან იბერიაში შემავალი გზა. ამასთანავე, მიმდებარე შაქის ოლქს საზღვარავს კავკასიონის ქედის მაღალი თოვლიანი მთები, როგორც აღწერს სტრაბონი კამბისენას შესახებ. ეს ოლქი (კამბისენა) მოიცავდა ტერიტორიას მინგეჩაურის წყალსაცავის ტერიტორიის ქვემოთაც, ვიდრე იმ ნაყოფიერი ველამდე, რომელსაც სტრაბონი აღწერს მტკვარ-არაქსის შესართავთან.

შესაბამისად, კამბისენა, სტრაბონის სიტყვითვე მდებარეობდა იბერიას, არმენიასა და ალბანეთს შორის. მის მარცხენივ საკასენა მდებარეობდა, ხოლო მარჯვნივ – ისტორიული ჰერეთი. ამ ქვეყნის (ჰერეთის) საზღვარი მხოლოდ მე-9 საუკუნეში გაფართოვდა სამხრეთ კახეთის ხარჯზე.

არაბობის დროს კახეთის საქორეპისკოპოსო მუდამ იბრძოდა არაბთა წინააღმდეგ, ხოლო შაქის ჰერეთის იმუამინდელი მონოფიზიტი მმართველები ერთგულად ემსახურებოდნენ სახალიფოს,

ამის გამო ისტორიული კახეთის მიწა-წყლის სამხრეთი ნაწილი (გიშისწყლიდან ვიდრე გავაზამდე და ილტომდე) არაბთა ნებით შეიერთა იმჟამად პოლიტიურად გაძლიერებულმა შაქის ჰერეთმა (ამ საკითხის კვლევას ნაშრომში დიდი ადგილი აქვს დათმობილი). მაშასადამე, სამხრეთ კახეთის მიწა-წყალს მხოლოდ მოგვიანებით, დაახლოებით მე-9 საუკუნის შემდეგ ეწოდა ჰერეთი, შემდგომშიც, მონღოლების ეპოქაშიც, ქართველები ჰერეთს უწოდებდნენ შაქის ოლქის მხარეებს და ტერიტორიას ვიდრე აღსუამდე (ამას მიუთითებს წყრობებში ნახსენები ჰერეთის ერისთავების საპატრონო არეალი. ისინი, წყაროს მიხედვით, მართავდნენ შაქის ოლქსა და მიმდებარე მხარეებს მიმართულს რახსისაკენ).

თავი III

ღავით-გარეჯის მიწა-წყალი

წყაროები ასურელ მამათა კახეთში მოღვაწეობის შესახებ

ამჟამად გაგრძელებულია არასწორი აზრი, თითქოსდა, ასურელი მამების ერთი ნაწილი მოღვაწეობდა ალბანურ ტომთა შორის. შეცდომის საფუძველია ის, რომ ალბანეთს მიაკუთვნებენ დავითგარეჯის მონასტრების მიწა-წყალს, ასევე, ამჟამინდელი ბოდბის, გურჯაანის, სიღნაღის, საგარეჯოს რაიონებსა და საერთოდ, სამხრეთ კახეთს თელავის სამხრეთით. (მაგ., იხ. საიტი <https://ka.wikipedia.org/wiki/კამბეჩოვანი> 19.01.2021).

ამასთან დაკავშირებით განვიხილოთ ჩვენთვის საინტერესო წყაროები ასურელ მამათა შესახებ („ცხოვრებაი შიოსი და ევაგრესი“, 2005, „ხსენებაი საკვირველმოქმედისა წმიდისა მამისა შიოსი, 2005, „ცხოვრებაი შიო მღვინელისა მოკლელ ნათქვამი“ და სხვა).

საქართველოს ეკლესიის გამორჩეული წმიდანები, ასურელი მამები, წყაროთა მიხედვით, იყვნენ ეთნიკური ასურელები, მოღვაწეობდნენ სირიის მონასტრებში, სადაც მათ მიიღეს უფლისმიერი ბრძანება, რათა წასულიყვნენ „ქართლის ქვეყანაში“, რათა ქართველთა შორის განემტკიცებინათ სარწმუნოება.

მემატიანე წერს, რომ იქამდე მათ არც კი სმენოდათ ქართლის ქვეყნის შესახებ და არც ქართული ენა იცოდნენ, რაც აუცილებლად საჭირო იყო ქადაგებისათვის.

ასეთ გამოუვალ დროს მათ მიეცათ ნუგეში უფლის მიერ, კერძოდ კი, მიენიჭათ მათთვის უცნობი ენის ცოდნა, ვითარცა სულთმოფენობისას წმიდა მოციქულებს მიეცათ მყისიერი ცოდნა მათთვის უცნობი ენებისა.

კერძოდ, ქართლში გამომგზავრების წინ, ქართული ენის ცოდნა თავდაპირველად სულიწმიდის მიერ მიეცა ბერ იოვანეს, რომელსაც შემდგომ ზედაზნელი ეწოდა –

„ნეტარმან იოვანეცა წამსა შინა ისწავა ენა ქართველთა სულისა მიერ წმიდისა“ („ცხოვრებაი შიოსი და ევაგრესი“, 2005, გვ.109).

ასურელ მამათა ცხოვრებიდან ნათლად ჩანს, რომ სულიწმიდა, რომელმაც ენათა ცოდნის უნარი მიანიჭა წმიდა მოციქულებს, საქართველოს ეკლესიის განმანათლებელთა შორისაც იღვწოდა. ამიტომაც, იოანე ზედაზნელის მემატიანის ცნობით, წმიდა იოანეს, გვარტომობით ასირიელს, საქართველოში გამომგზავრებისას სულიწმიდის მიერ მიენიჭა ქართული ენის ცოდნა – „ნეტარმან იოვანეცა წამსა შინა ისწავა ენა ქართველთა სულისა მიწმიდისა მიერ“ („ცხოვრებაი შიოსი და ევაგრესი“, 2005, გვ.109).

სულიწმიდის მიერ ქართული მეტყველების მინიჭება ასურელი მამებისათვის უდიდესი სასწაული იყო იმ დროის მორწმუნეებისათვის. მემატიანე წერს – „ესე სასწაული, ძმანო, მიმსზგავსებულ არს სიონს გარდამოსვლასა სულისა წმიდისასა წმიდათა ზედა მოციქულთა და განოფასა ენათა ცეცხლისათა, ჭეშმარიტად საკვირველ არს ღმერთი შორის წმიდათა მისთა, რომელმან სულითა წმიდითა წამსა შინა აღატუა სიტყვითა ზრახვად იოანე, რომელი არცა ოდეს ასმიოდა და არა თუ ესწავა“ ... „მოეცა იოანეს ენაი ქართულად მეტყველი“ (იქვე, გვ.29).

ასურელ მამათაგან ნახევარი კახეთში მოღვაწეობდა, კახეთის დიდი ნაწილი კი „ამჟამად არასწორად, ალბანეთად მიიჩნევა, დავითგარეჯასა და ბოდბესაც კი ალბანეთის ნაწილად მიიჩნევენ, ასეთი არასწორი მსჯელობით მიდიან დასკვნამდე, რომ ასურელი მამების ნაწილი ალბანეთში მოღვაწეობდა დავთ გარეჯელის თუ სტეფანე ხირსელის ჩათვლით.

წყაროები მიუთითებს, რომ ასურელნი იყვნენ ქართული ენის (და არა ალბანური ენის!) აღორძინების მამები, მისი უფლისმიერი დამცველ-მეპატრონენი. ღოცა ვამბობთ, რომ ასურელი მამები იყვნენ ქართული ენის მცოდნე უფლისმიერი, ზეგარდმო ნიშნით აღჭურვილი წმიდანები, გვაქვს შესაბამისი უძველესი და უძველესი

წყაროები, ესაა თვით ამ წმიდანთა ცხოვრებანი.

ვინ იყვნენ ასურელი მამები და რა კავშირი ჰქონდათ მათ ქართულ ენასთან? როგორც ითქვა, წარმოშობის მიხედვით არავითარი, მათ საერთოდ არ იცოდნენ ქართული ენა და არც კი სმენოდან ქართლის ქვეყნის შესახებ, როგორც მოგვითხრობენ მათი ცხოვრებანი.

კიდევ ერთხელ რომ გავიმეოროთ, ასურელი მამების მიერ ქართული ენის ცოდნა მიუთეთებს, რომ ისინი არა ალბანეთში, არამედ ქართლში მოღვაწეობდნენ და შესაბამისად დავით გარეჯა თუ სხვა მათი მონასტრები ქართლში მდებარეობდნენ და არა ალბანეთში.

ამასთან დაკავშირებით, შეიძლება კიდევ ერთხელ აღვნიშნოთ, რომ იოანე ზედაზნელი, რომელიც იყო მეთაური და უადრესად ავტორიტეტული წინამძღვარი ასურელი მამებისა, ეროვნებით ასურელი იყო, ასურეთში მცხოვრები და იქ დაბადებული. მას გაგონილიც კი არ ჰქონდა იმის შესახებ, რომ არსებობდა ქართული ენა. გამოხდა ხანი, მას მიეცა უფლისმიერი ბრძანება, რომ უნდა ექადაგა ქართველების ქვეყანაში. მართლაც, ის მოწაფეებთან ერთად შემოვიდა ქართლში და ქართული ენით დაიწყო ხალხის დამოძღვრა. როგორ? მან შეისწავლა ქართული ენა? არა, მას საგანგებოდ არ შეუწავლია ქართული ენა და არც დრო დაუხარჯავს მის შესასწავლად. მოხდა დიდი სასწაული, მის გარშემო მყოფი ადამიანები ამ სასწაულით დიდად შეშინდნენ და ამასთანავე გაკვირდნენ კიდევ, რა მოხდა? წმიდანის ცხოვრების თანახმად, უფალმა ინება, რომ როგორც წმიდა მოციქულებს მიეცათ სულთმოფენობისას ენების ცოდნა (საქმე, 2–14), ასევე, სულიწმიდის მიერ, „ერთწამში“, ანუ ელვისებური სისწრაფით მიეცა წმიდა იოანე ზედაზნელს ქართული ენის ცოდნა, მისი მემკვიდრე წერს: „მოეცა იოანეს ენაი ქართულად მეტყუელი ესე სასწაული, ძმანო, მიმსგავსებულ არს სიონს გარდამოსვლასა სულისა წმიდისასა წმიდათა ზედა მოციქულთა და განყოფათა ენათასა ცეცხლისასა სულითა

წმიდითა წამსა შინა აღატყუა სიტყვითა ზრახვად. იოანე, რომელი არცა ოდეს ასმიოდა, არათუ ესწავა რომელნი მაშინ მუნ იყვნეს ყოველნი ზარგანხდილნი და განკვირვებულნი აღიდებდეს ღმერთსა, მოქმედსა საკვირველებათასა“ (ცხოვრება და მოქალაქობა ღირსთა მამათა ჩვენთა შიონი და ევაგრესი, 2005 წ., გვ. 29).

მაშასადამე: 1. სულიწმიდის მიერ იოანე ზედაზნელი ქართულად ამეტყველდა; 2. მას ქართული ენის ცოდნა მიეცა „წამსა შინა“, ანუ მყისიერად; 3. იოანეს იქამდე არასოდეს უსწავლია ქართული ენა და არც კი სმენოდა მის შესახებ; 4. იოანემ მაშინვე დაიწყო „სიტყვათა ზრახვად“, ანუ ის უკვე ქართული ენით წარმოთქვამდა ფრაზებს და საერთოდ, ის ქართულად სრულყოფილად ამეტყველდა, მაშასადამე, უნარი მიეცა ქართულად ქადაგებისა; 5. ეს უდიდესი სასწაული სხვების თანდასწრებით მოხდა, რამაც მათ შიშის ზარი დასცათ და ამავე დროს, გაუკვირდათ; 6. იქ მყოფმა ადამიანებმა მაშინვე დაიწყეს ღმერთის ღიდება, რადგანაც სწორედ ისაა „მოქმედი საკვირველებათა“, ანუ სასწაული მხოლოდ მისგან მომდინარეობდა; 7. სასწაული თავის არსით იდენტური იყო სულთმოფენობისას „ცეცხლის ენათა განყოფისას“ მოციქულებზე სულიწმიდის გარდამოსვლისა და მათი სხვადასხვა ენაზე ამეტყველებისა (ცხოვრება და მოქალაქობა ღირსთა მამათა ჩვენთა შიონი და ევაგრესი, 2005 წ., გვ. 29).

აღსანიშნავია, რომ იოანე ზედაზნელის აღნიშნული სასწაულის დროს მის გვერდით იყო მისი მოწაფე შიო მღვიმელი, სასწაულის მნიშვნელობა გაორკეცდა იმით, რომ შიო მღვიმელზეც გადმოვიდა მაღლი სულიწმიდისა და ისიც ამეტყველდა ქართულად.

მისი ცხოვრების აღმწერი წერს, რომ შიო მღვიმელი „იყო ნათესავით ასური ოდეს იოანე, მოძღვარი მისი, უწყებითა ღმრთისაითა ქვეყანად ქართლისა მიიწია, ესეცა ნეტარი მისთანავე მოგზაურ იქმნა და მისთანავე მოციქულებრივი ქადაგებაი ადასრულა, რომელთა ღმერთმან მისცა ენაი ქართულად მეტყუელი“ (ხსენებაი

საკვირველმოქმედისა წმიდისა მამისა
შოისი, 2005 წ., გვ. 113).

მაშასადამე, შიო მღვიმელი 1. იყო
ეთნიკურად ასური; 2. მისი მოძღვარი
იოანე „ღმრთის უწყებით“ მოვიდა საქარ-
თველოში; 3. იოანემ და შიომ აღასრულეს
მოციქულებრივი ქადაგება; 4. მათ ღმერთ-
მა უბოძათ ქართული ენის ცოდნა – „რო-
მელთა ღმერთმან მისცა ენაი ქართულად
მეტყუელი“.

აღნიშნულთა გარდა, არსებობს
აგრეთვე შიო მღვიმელის მოკლე ცხოვ-
რებაც, რომელშიც კერძოდ ნათქვამია –
„წარმოემართნენ წმიდანი და მოვიდნენ
ქართლად კათალიკოსსა ევლავიოზს გა-
მოეცხადა ანგელოზი უფლისაი და აუწყა
მოსვლა მათი და წინა მიეგებოდა
ნეტარმან იოანეცა წამსა შინა ისწავა ენა
ქართველთა სულისა მიერ წმიდისა“
(*ცხოვრებაი შიო მღვიმელისა მოკლედ
ნათქვამი*, 2005 წ., გვ. 107).

„მოკლე ცხოვრებაც“ იმასვე იმეო-
რებს, რომ იოანე ზედაზნელმა „წამსა
შინა ისწავა ენა ქართველთა სულისა
მიერ წმიდისა“.

ამ ცხოვრებათა შეჯერებით ნათელი
ხდება, რომ იოანე ზედაზნელმა, შიო
მღვიმელმა და ჩანს, სხვა მამებმაც,
ღმრთის ნებით, სულიწმიდის მიერ მყი-
სიერად მიიღეს ცოდნა ქართული ენისა
და ღმერთის უწყებით გამოემართნენ
საქართველოში, ხოლო „ანგელოზი უფ-
ლისა“ აფრთხილებდა და ამზადებდა
სათანადო პირებს მათთან შესახვედრად.
მართლაც, ეს გამორჩეული სასწაული
ერთგვარი გამეორებაა სულთმოფენობის
სასწაულისა, როდესაც აღდგომიდან 50-ე
დღეს სულიწმიდის მიერ მოციქულები
ამეტყველდნენ სხვადასხვა ენაზე. ოღონდ
ამ შემთხვევაში საუკუნეთა შემდგომ,
როგორც მემკვიდრე წერს, ასურელმა მა-
მებმა სულიწმიდის ძალით შეისწავლეს
ქართული ენა. ცხადია, ეს მომენტი ანც-
ვიფრებდა ძველ ქართველ მამებს და
უნერგავდა თვალსაზრისს ქართული ენის
განსაკუთრებულობის შესახებ. ასურელ
მამათა აღნიშნული ცხოვრებანი წარ-
მოადგენდნენ ოფიციალურ საკითხავებს,
რომელნიც ეკლესიებში ხმამაღლა იკი-

თხებოდა წირვა-ლოცვების სათანადო მო-
მენტების დროს. რეგულს ოდნავადაც კი
ეჭვი არ ეპარებოდა მოსმენილის სინამ-
ღვილეში. ეს ამბავი ნამდვილად მოხდა,
ასე რომ არ ყოფილიყო, არც აღწერდნენ
და არც მიიჩნევდნენ ღმერთის სადი-
დებელ საკვირველ სასწაულად. შაზოგა-
დოდ, ღოცვის ენას ძველ ქრისტიანულ
სამყაროში განსაკუთრებული მნიშვნელო-
ბა ენიჭებოდა, რადგანაც „ახალი აღთქ-
მის“ ქადაგებათა ენა ღვთიური ნიშნით
იყო აღბეჭდილი. ეს საგანგებოდ ეუწყათ
სულთმოფენობისას მოციქულებსა და,
შესაბამისად, პირველქრისტიანებს, „ადივს-
ნენ ყოველნი სულითა წმიდითა და იწყეს
სიტყვად უცხოთა ენათა ვითარცა სული
იგი მისცემდა მათ სიტყვად (საქმე, 2,4).

ამით მოიხსნა ის ენობრივი ბარიერი,
რომელიც პირველმქადაგებელ მოწაფეებს
შესაძლოა შეხვედროდათ, როცა ისინი
წავიდნენ დასამოძღვრად წარმართებისა
მთელ მსოფლიოში.

ასეთი ენობრივი ბარიერი ელოდათ
ასურელ მამებსაც საქართველოში, მაგრამ,
როგორც ითქვა, სულიწმიდის მიერ მიე-
ცათ არა ზოგადად ცოდნა სხვადასხვა
ენისა, არამედ კონკრეტულად, მხოლოდ
ქართული ენისა. ქართული ენის ასეთი
გამორჩევა უფლის მიერ, რაც იყო თვალ-
ხილული ფაქტი, ქართველ მრევლს, ცხა-
დია, სიამაყით აღაგებდა. აღიწერება ისე-
თი მომენტიც, როცა მაგალითად, ქართ-
ლის კათალიკოსი შეეგება ასურელ მა-
მებს ასურული ენით, მაგრამ მათ ქარ-
თულად უპასუხეს. ასურელი მამები ქარ-
თულენოვანი მქადაგებლები იყვნენ, უფრო
მეტიც, ქართულენოვანი მწერლებიც კი,
მხედველობაში გვაქვს შიო მღვიმელის
ქართულენოვანი ლექსები. ჩანს, ეს მომენ-
ტიც აძლიერებდა ქართველ მამებს, მათ
შორის კირიონ I კათალიკოსს, რომელმაც
წამოიწყო დიდი საეკლესიო მოძრაობა
გუგარქში ქართული ენის თავის უფლე-
ბებში აღსადგენად.

ჩვენში, ბოლო საუკუნეში, დამკვიდ-
რდა თვალსაზრისი, რომ ასურელი მამე-
ბის ქართულენოვნება გამოწვეული იყო
იმით, რომ თითქოსდა, ისინი იყვნენ
ეთნიკური ქართველები და ცხოვრობდნენ

ჩრდილოეთ მესოპოტამიაში. ამ არასწორ თვალსაზრისს, როგორც ვთქვით, აბათილებს წყაროები, კერძოდ კი ასურელ მამათა „ცხოვრებანი“.

ასურელი მამები საქართველოში სირიიდან ჩამოვიდნენ, მოღწეულია მათი ცხოვრებანი, საუკეთესო წყაროები საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიისათვის.

ისინი ღეონტი მროველის თხზულებამდე გაცილებით ადრეა დაწერილი.

„ასურელ მამათა ცხოვრებანი“ აღმოჩნდა სინას მთის ხელნაწერთა შორისაც ამ ბოლო წლებში. ისინი მე-10 საუკუნემდეა შედგენილი, ამის აღნიშვნა საჭიროა იმისათვის, რათა გავარკვეოთ ასურელი მამები რომელ ქვეყანაში ჩამოვიდნენ – ქართლში, ჰერეთში, ალბანეთში თუ კამბეჩანში, მათი „ცხოვრების“ მიხედვით.

მათ ცხოვრებებში სრულიად ნათლად წერია, რომ ისინი გამოემგზავრნენ ქართლში იმის შემდეგ, რაც მათ თვით უფალმა ღმერთმა უბრძანა, რომ ქართლში უნდა ჩამოსულიყვნენ და არა სხვა რომელიმე კავკასიურ ქვეყანაში.

საქმე ისაა, რომ ამჟამად, მაგალითად, მიჩნეულია, რომ სტეფანე ხირსელი, ანუ სტეფანე ქიზიყელი, თითქოსდა, კამბეჩანში ქადაგებდა, რადგანაც ხირსა კამბეჩანის ნაწილად მიაჩნიათ, ასევე დავით გარეჯელი, თითქოსდა, ჰერეთში, ანუ ალბანეთში ქადაგებდა, რადგანაც გარე კახეთის უდაბნო ამჟამად ჰერეთად (ალბანეთად) მიაჩნიათ, აბიბოს ნეკრესელიც, თითქოსდა, ჰერეთში ქადაგებდა (შესაბამის საიტზეც, ქიზიყის ხირსას, სადაც სტეფანე ხირსელი ჩამოვიდა, კამბეჩანის პუნქტად მიიჩნევენ, ხოლო საგარეჯოს, სადაც დავით გარეჯელი იღვწოდა – ჰერეთად ანდა ალბანეთად).

მსგავსი ფაქტების გამო ისმის კითხვა, მათი ცხოვრების მიხედვით, სად ქადაგებდნენ ასურელი მამები, იბერიაში? ალბანეთში? ან იქნებ კამბეჩანში ანდა ჰერეთში?

პასუხი ასეთია –

მათი ცხოვრება აღწერს, რომ მათ მიიღეს ბრძანება ღვთისაგან, რათა წასულიყვნენ ქართველთა ქვეყანაში, ქართლში

და არა ალბანეთში ანდა კამბეჩან-ჰერეთში. შესაბამისად, ისინი ჩამოვიდნენ ქართლში, კახეთი კი ქართლის ქვეყნის ნაწილი იყო.

არსენ ქართლის კათალიკოსის კვლევაზე დაყრდნობით, ქართლის ცხოვრება წერს – იოანე (ზედაზნელი) ასურეთში უდაბნოში მოღვაწეობდა „მუნ ბრძანება მოიღო ანგელოზისა მიერ, რათა ათორმეტი მოწაფითურთ თვისით წარვიდეს ქართლად“ (ქ.ც. 1, 1955, გვ.208).

(„იოანემ ღვთისაგან მიიღო ბრძანება, რომ თავის მოწაფეთაგან გამოერჩია თორმეტი, წასულიყვნენ ქართველთა ქვეყანაში, მეუწყა ღვთისაგან: ვნახე ყოვლადწმიდა დედოფალი ღვთისმშობელი, რომელმაც მიბრძანა, რათა თქვენგან გამოვარჩიო თორმეტი და წავიდეს ქართველთა ქვეყანაში. შემდეგ დაადგნენ ქართლისაკენ მიმავალ გზას“.

შიომღვიმის მონასტრის ტიპიკონში ნათქვამია – „ხოლო ოდეს იოვანე, მოძღვარი მისი, უწყებითა ღმრთისათა ქუეყანად ქართლისა მოიწია, ესეცა ნეტარი მის თანავე მოგზაურ იქმნა და მის თანავე მოციქულებრი ქადაგებაი აღასრულა, რომელთა ღმერთმან მისცა ენაი ქართულად მეტყუელი“

(ტიპიკონი შიომღვიმის მონასტრისა, 2005, გვ. 178).

ამიტომაც ის ტერიტორია, სადაც მათ იქადაგეს, მათ შორის გარეჯა თუ ხირსა, იყო ქართლში შემავალი მიწა-წყალი და ალბანეთი.

ამის დაწერა საჭიროა, რადგანაც, მაგალითად, ქართული საიტი „კამბეჩანი“, <https://ka.wikipedia.org/wiki/> 19.01.2021, როგორც აღინიშნა, წერს, რომ „კამბეჩანი ქიზიყია და ის ალბანურ ტომთა გაერთიანებაში ივარაუდება“, კამბეჩოვანი აქ კი სტეფანე ხირსელი და ასურელი მამები ქადაგებდნენ.

არასწორ ცნობას იძლევა საიტი, რომელიც წერს – „ანტიკურ წყაროებში მოხსენებულია სტრაბონთან (ძვ.წ. I-ახ.წ. I სს.) როგორც კამბისენე. კამბეჩოვანი ძველი ჰერეთის ნაწილი იყო, მოიცავდა უფრო დიდ ტერიტორიას, ვიდრე დღევანდელი

ქიზიყი, კერძოდ, ტერიტორიას ალაზნის ქვემო წელსა და მტკვარს შორის...ცენტრი *ხორნაბუჯი*. ვარაუდობენ, რომ უძველეს ხანაში კამბეჩოვანი ალბანურ ტომთა კავშირის გაერთიანებაში შედიოდა. აქ ერთმანეთს ემიჯნებოდნენ იბერიელები (აღმოსავლეთ ქართველები), ალბანელები და სომხები... XV საუკუნის დასაწყისიდან კამბეჩოვანი ქიზიყად იწოდება, გვიან შუა საუკუნეებში შეერწყა კახეთს.

<https://ka.wikipedia.org/wiki/კამბეჩოვანი>
19.01.2021

მსგავს საიტებსა და კვლევებს ეწინააღმდეგება ასურელ მამათა ცხოვრებათა ცნობები.

ცნობილ 12 ასურელ მამათაგან 6 კახეთში მოღვაწეობდა – „ზენონ და სტეფანე წარვიდნენ კახეთს და მოვლეს იგი ქადაგებითა ღუთისათა“. ჭმიდა მამა სტეფანემ, წყაროს ცნობით – „აღაშენა სამყოფელი თვისი“ ხირსის სოფლის ახლოს, მრავალს უქადაგნია კახეთში დავით გარეჯელის მსგავსად.

ზენონ იყალთოელი, აბიბოს ნეკრესელი, იოსებ ალავერდელი, ანტონ მარტყოფელი, დავით გარეჯელი, სტეფანე ქიზიყელი ანუ ხირსელი, მუდამ ქართველ და არა ალბანელ წმიდანებად მიიჩნეოდა, რასაც უკვე ეჭვის ქვეშ აყენებს ჩვენი ზოგიერთი ისტორიკოსი, მითუმეტეს, როგორც გულისტკივილით აღინიშნა, მათ ბოდბეც კი ალბანელების ქალაქად მიიჩნიეს.

შეცდომაა, როგორც აღინიშნა, გავრცელებული და დაბეჯითებული მტკიცება იმისა, რომ, თითქოსდა, კამბისენე, კამბეჩანი მდებარეობდა დღევანდელი ქიზიყის ადგილას, კამბეჩანი მდებარეობდა ამჟამინდელი მინგეჩაურის წყალსაცავის ადგილას, ხოლო ქიზიყი – მის ჩრდილოეთით, მის მეზობლად. დავით გარეჯელისა და სტეფანე ქიზიყელის, ანუ ხირსელის ცხოვრებანი აჩვენებს, რომ ქიზიყი არ ყოფილა ნაწილი კამბეჩანისა, ანუ კამბისინისა.

მხოლოდ საუკუნეთა შემდეგ, რაც ასურელმა მამებმა კახეთში იღვაწეს, კერძოდ კი, მე-9 საუკუნეში, სამხრეთ კახეთი მიიტაცა შექის სამეფომ (ანუ ჰერეთმა). აი, ამის შემდეგ კახეთის ამ ნაწილს,

გარკვეული დროით, ჰერეთსაც უწოდებდნენ. მაშასადამე, ეს ასურელი მამები კახეთში იღწოდნენ და მტკიცე ბურჯად ედგნენ წმიდა ქალკედონურ სარწმუნოებას.

წმ. ილარიონ ქართველი – დავითგარეჯის მცველი

სამხრეთ კახეთში წმიდა ქალკედონურ სარწმუნოებას საფრთხე მას შემდეგ შეექმნა, რაც მე-9 საუკუნეში არაბთა უძლევებმა ხალიფამ „არმენიის, ივერისა და ალუანქის მეფის“ ტიტული მიანიჭა შაქის, ანუ ჰერეთის მმართველ მონოფიზიტ საჰლ სმბატიანს. მას ხალიფამ დიდი ჯარიც მიაშველა მეზობელი ივერთა ქვეყნის, ანუ კახეთის დასაპყრობად.

ამ დროს დავით-გარეჯი წარმოადგენდა ბურჯს წმიდა მართლმადიდებელი სარწმუნოებისა მთელს იმჟამინდელ ქართულ სამყაროში, ამიტომაც კახეთის ქორეპისკოპოსების, დონაურების საგვარეულო მის გაძლიერებას ცდილობდა. ამ მონასტრის საძმოს, დაახლოებით 838–839 წლებში შეემატა ამ საგვარეულოს წევრი, წმიდა ილარიონ ქართველი.

ჰერეთის, ანუ ალბანეთის მეფედ წოდებულმა მონოფიზიტმა საჰლ სმბატიანმა მე-9 საუკუნეში, 840-იან წლებში, მიიტაცა სამხრეთ კახეთი, იორ-ალაზნის შესართავის ზემოთ, ვიდრე გავაზამდე. მიტაცება მიუღებელი იყო ქართული სამყაროსათვის. გავაზისა და სამხრეთ კახეთის მიწების გასათავისუფლებლად იბრძოდნენ კახეთის ქორეპისკოპოსები და აფხაზთა მეფეები.

შაქ-ჰერეთის სომეხი მეფეების აგრესიის მიუხედავად, მე-9 საუკუნეში, დავით-გარეჯის მონასტრები როგორც იყვნენ, ისეთივე ქართულ-მართლმადიდებლურ მონასტრებად დარჩნენ როგორც ითქვა, მათ განსაკუთრებით მფარველობდა გარდაბნის ძლიერი ოლქი და იქაური ძლიერი საგვარეულო დონაურებისა, რომელთა წიაღიდანაც ინიშნებოდნენ წანარ-კახთა ქორეპისკოპოსები. დონაურების დიდი საგვარეულოდან ერთ-ერთი, წმიდა ილა-

რიონ ქართველი, პირადად დავითგარეჯში დაეწეა და იცავდა მას მონოფიზიტური აგრესიისაგან.

მე-9 საუკუნეში წმიდა ილარიონ ქართველმა უდიდესი ღვაწლი დადო დავითგარეჯის ქართული საეკლესიო სულის გაძლიერებას.

მისი ბიოგრაფის ცნობით, ილარიონ ქართველი დაბადებულია 822 წელს დონაურების მდიდარ კახურ ოჯახში, 12 წლისა აღკვეცილა ბერად, 16 წლისა გადავიდა დავითგარეჯელის ლავრაში, განაახლა და გაამშვენა წმ. დავით გარეჯელის საძვალე. გარეჯის მონასტრები რუსთაველის საეპისკოპოსოში შედიოდა და ის აქ მღვდლად აკურთხა რუსთაველმა ეპისკოპოსმა.

30 წლის ასაკამდე წინამძღვობდა, შემდეგ კი მსოფლიოს წმიდა ადგილების მოსალოცად გაემგზავრა, იორდანის უდაბნოში იცხოვრა 17 წელი, დაბრუნდა საქართველოში, თავის მშობლების სახლში მონასტერი დააფუძნა და თვითონ კვლავ დავითგარეჯის ლავრაში დაეწეა და მას თავისი ქონების ნახევარი შესწირა, შემდეგ კვლავ უცხოეთში გაემგზავრა, ოღიშზე 5 წელი გაატარა, ესტუმრა კონსტანტინოპოლსა და რომს, თესალონიკში იცხოვრა სამი წელი და გარდაიცვალა 882 წელს. ის წმიდა წერილს თარგმნიდა ქართულ ენაზე, უდიდესი ავტორიტეტი ჰქონდა საიმპერატორო კარზე. მისი ცხოვრების ცნობით, მაკედონელთა დინასტიის პირველმა იმპერატორმა ბასილი I-მა მას თავისი შვილები, ალექსანდრე და ლეონი დაუმოწავა, იმპერატორმა თხოვა, რათა ილარიონს ამ უფლისწულებისათვის ქართული ენა ესწავლებინა.

იმპერატორ ბასილი I-ის წინაპრები მაკედონიაში გადასახლებულან არმენიიდან მე-5 საუკუნეში. არმენიას იმჟამად ასევე უწოდებდნენ მცირე აზიის ნაწილს ტრაპეზუნტის მიმართულებით. ამ მიწა-წყალზე დიდი იყო იბერიული მოსახლეობის წილი.

ბასილი I-ს სურდა, რათა მათ შვილებს, მომავალ იმპერატორებს, ესწავლათ

ქართული ენა და ეს საქმე დაუვალებია წმ. ილარიონ ქართველისათვის. ეს უცნაური ფაქტი, რომ ბიზანტიის ეს იმპერატორი თავის შვილებს ქართულ ენას ასწავლიდა იძლევა საფუძველს მოსაზრებისა, რომ მიუხედავად მაკედონიაში ცხოვრებისა, ჩანს, ბასილის წინაპრების ოჯახში იყო მოგონება თავიანთი ქართული წარმოშობისა, ალბათ ამიტომ, ბასილის მშობლიურ გრძნობებს აღუძრავდა ქართული ენის მოსმენა და თუნდაც სიახლოვე ქართველ ბერთან, ამიტომაც მან დიდი პატივი სცა მას და შემდგომ, დიდებულიებით დაკრძალა ილარიონ ქართველი.

როგორც ითქვა, ილარიონ ქართველი დონაურთა სახელოვან საგვარეულოს განეკუთვნებოდა. ცნობილია კახეთის ორი ქორეპისკოპოსი დონაურთა გვარიდან, ძმები სამოელი და გაბრიელი. დონაურები გარდაბნელები იყვნენ. გარდაბანი იყო ძველი საქართველოს ერთ-ერთი პროვინცია, ნაწილი კახეთისა მოქცეული ამჟამინდელი აზერბაიჯანის ქალაქ განჯიდან ვიდრე სამშვილდედ. ის იყო ქართველთა ეთნოგენეზის ერთ-ერთი დიდი კერა, რადგანაც მისი სახელი მოდის ქართველთა ეთნარქ ქართლოსის შვილის გარდაბოსის სახელისაგან, რომელსაც ქართლის ცხოვრების ცნობით, წილად ხვდა ეს ქვეყანა. ამ ქვეყანაში დააარსა ქართლოსმა ორი ქალაქი – სამშვილდე და ხუნანი. ზემო გარდაბნის ოლქს აღმოსავლეთის მხრიდან ესაზღვრებოდა დავითგარეჯის უდაბნოების მონასტრები, სადაც ერთ პერიოდში დაეწეა წმ. ილარიონ ქართველი. დავითგარეჯის უდაბნოების მიწა-წყალს, ქალაქ ბოდინთან ერთად, ჩანს, მე-4 ქვეყანაში სოჯის, სუჯის ქვეყანა ერქვა და ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა, რომლის პიროვნული გამოხატულება იყო სოჯი დედოფალი, რომელიც მცხეთაში მოინათლა.

დონაურები არა მხოლოდ ამ ვრცელ მხარეს, არამედ მართავდნენ მთელ კახეთს, რომელიც, ზოგადად, ამ ოლქის (გარდაბნის) აღმოსავლეთით მდებარეობდა (იორ-ალაზნის შესართავიდან და გიშის-წყლიდან ვიდრე არაგვამდე).

წმიდა ილარიონ ქართველის ხსენების დღეა 19 ნოემბერი ძველი სტილით, მისი ტროპარი ამბობს, რომ მისი მადლით ხარობს ქართველი ერი, ხოლო კონდაკი აღნიშნავს, რომ ქართველი ერი მას პატივით აქებს.

ტროპარი

„მადლი ჰპოვა სოფელმან შობითა შენითა, ღირსო, და იხარებს ერი ქართველთა მის შორის აღმოცენებისა შენისათვის, რამეთუ ხედვენ შორის მადლსა საღმრთოსა მქონებელად, რომელმან ანგელოზებრ უხორცო აჩუენე ცხორებად, და სასწაულთა მოქმედებითა შეიმკუე მოღუაწეთა შეუენიერებაო ილარიონ, ევედრე ქრისტესა ღმერთსა შეწყალებად სულთა ჩუენთათვის“.

კონდაკი

„სიყვრით შენითგან ღირსო, იწყე აღმოსლვად ხარისხთა სათნოებისათა, და სოფლისა დამტევებელმან არად შერაცხენ სიმდიდრენი მისნი, რომელი აღყუავდი სახლსა შინა ღმრთისასა მსგავსად ფინიკთასა, ილარიონ სამ-გზის სანატრელო, ვინა ყოველნი ერნი ქართველთანი პატივით გაქებთ, ვითარცა მამასა და მეოხსა ჩუენსა“.

სინას მთის წმ. ეკატერინეს მონასტრის გასაშლელი ხატის მესამე დაფაზე არის წარწერა „მნათობნი ქართველთანი, პეტრე იბერი, ილარიონ ქართველი და შიო მღვთმელი“, ამავე დაფაზეა წარწერები – „მაქსიმე აღმსარებელი, საბა. პეტრე. პავლე“.

მეუფე ანანია სინას მთის მონასტერში
წმ. ილარიონ ქართველის ხატთან

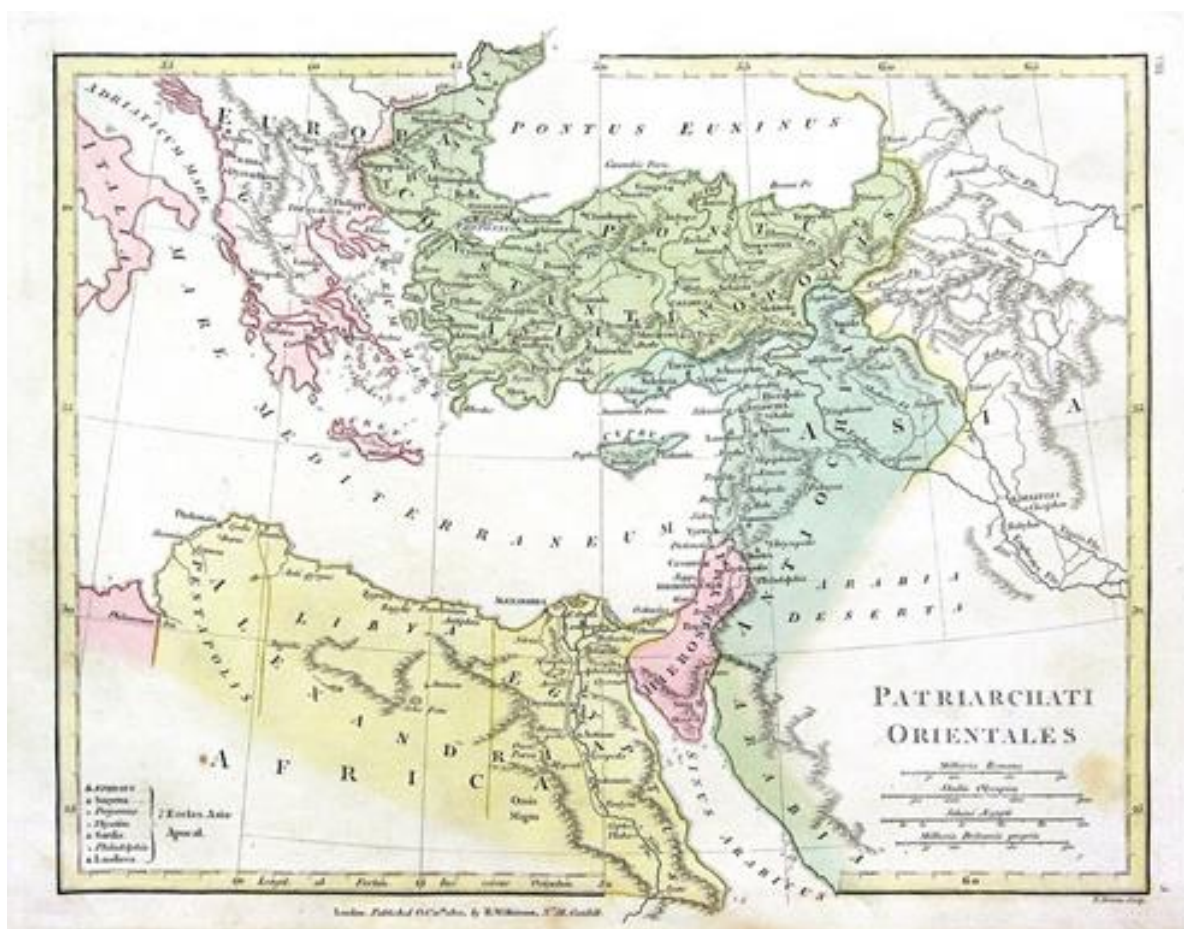
კახეთის მორეპისკოპოსები ღონაშრთა საზვარეულოდან

მექელმა მქადაგებელმა მუჰამედმა ახალი რელიგიით (ისლამით) გააერთიანა არაბები და საფუძველი ჩაუყარა ხალიფატს, სახელმწიფოს, რომელმაც 632 წლიდან ერთ საუკუნეში მოიცვა ვრცელი მიწა-წყალი ესპანეთიდან ინდოეთამდე.

თავისი ძველი სახე დაკარგეს ქრისტიანობის იმუამინდელმა ცენტრებმა – მათ შორის ეგვიპტემ, ჩრდილოეთ აფრიკამ, სირიამ და სხვა. ისლამი გავრცელდა ცეცხლთაყვანისმცემელთა ირანში, რამაც მისი ისტორია და უძველესი კულტურა შეცვალა. ხალიფატის ძირძველი მოსახლეობა ძირითადად გაარაბდა.

VIII–XII საუკუნეები არის არაბული კულტურის აყვავების პერიოდი. ამ ეპოქაში გაიფურჩქნა არაბული პოეზია, პროზა, დაიწერა ძალზე მნიშვნელოვანი მხატვრული ნაწარმოებები, იურიდიული კოდექსები და ფილოსოფიური ტრაქტატები. ეს ეპოქა „ისლამის ოქროს საუკუნეა“, ღიად განვითარდა მედიცინა, გეოგრაფია, ისტორია, მათემატიკა, ასტრონომია და სხვა. არაბები თავიანთი სამეცნიერო დარგების წარმატებებს იყენებდნენ ისლამის გავრცელების საშუალებად. ამ დროს ისლამს ავრცელებდნენ ძირითადად განათლებული მოქალაქეები. ეროვნული გადაგვარების თუ რა საფრთხე აიცილა ქართველმა ხალხმა შეიძლება ჩანდეს ერთი მაგალითით –

დიდი ნაწილი მრევლისა, მაგალითად, ანტიოქიის საპატრიარქოსი, რომელიც დააფუძნა პეტრე მოციქულმა და რომელმაც უძღვნა მსოფლიოს იოანე ოქროპირი, ეფრემ ასური და სხვა მრავალი წმიდანი, განუდგა ქრისტიანულ სარწმუნოებას და ისლამი აღიარა. თუმცა ქრისტიანული სარწმუნოება შეინარჩუნა მრევლის მცირე, მაგრამ თავდადებულმა ნაწილმა, იერუსალიმისა და ანტიოქიის საპატრიარქოებში. აი, ასეთ გარემოში შეძლო გმირული სულისკვეთების მქონე საქართველოს ეკლესიამ თავისი მრევლის, ანუ ქართველი ერის სარწმუნოების შენარჩუნება.

რუკა კონსტანტინოპოლისა, ალექსანდრიის, ანტიოქიისა და იერუსალიმის
საპატრიარქოების იურისდიქციისა.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bc/1800_Wilkinson_Map_of_the_4_Eastern_Churches_rectified.jpg

აქედან ჩანს, რომ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო თავის იურისდიქციას ავრცელებდა არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ის მოიცავდა მხოლოდ ამჟამინდელ ლაზისტანს (თურქეთში). რუკაზე არ არის აღნიშნული, მაგრამ ანტიოქია თავის იურისდიქციას ავრცელებდა სირიაში, არაბეთში, კილიკიასა, ივერიასა და პალესტინაში. ეს ასახულია მის ტიტულატურაში – „პატრიარქი დიდისა ღვთისა ქალაქისა ანტიოქიისა, სირიისა, არაბეთისა, კილიკიისა, ივერიისა, მესოპოტამიისა და მთელი აღმოსავლეთისა“.

ის, რომ ანტიოქიის პატრიარქი თავის თავს „ივერიის“ პატრიარქსაც უწოდებს, გაუგებრობის წყაროა, მაგრამ აქ „ივერიის“ ქვეშ იგულისხმება არა თანამედროვე საქართველო, არამედ აშუამდ თურქეთში მოქცეული ქართველების ისტორიული მიწა-წყალი – არზრუმსა და ვანის ტბას შორის, რომელსაც ძველი ჩვეულების თანახმად, ანტიოქიაში „ივერიას“ უწოდებდნენ. ბიზანტიაში ივერიას ასევე უწოდებდნენ ტაო-ბასიანის ქართულ ქვეყანას, სადაც შემდგომში „ქართველთა სამეფო“ ჩამოყალიბდა.

როგორც ითქვა, ისლამი მიიღო მთელი მისი კულტურით ასევე ისეთმა დიდმა ქვეყნებმა, როგორიც იყო, მაგალითად, ირანი და ეგვიპტე. ასეთ დროს ქართველმა ხალხმა შეინარჩუნა თავისი ქრისტიანული სარწმუნოება, ამასთანავე, მტკიცედ დაიცვა ქალკედონიტობა, მიუხედავად იმისა, რომ მტერი კავკასიაში მხარს უჭერდა სომხურ მონოფიზიტურ ქრისტიანობას.

მიუხედავად მცდელობისა და ლაშქრობებისა არაბებმა ვერ შეძლეს დასავლეთ საქართველოს, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთისა და კახეთის დიდი ნაწილის დაპყრობა, თუმცა მათ საქართველოს გული, თბილისი დაიპყრეს ქვემო ქართლთან ერთად და იქ თავისი საამირო დააარსეს.

არაბთა შემოსევის წინ საქართველო სასტიკად იყო დაზარალებული და განადგურებული ბიზანტიის კეისრის ჰერაკლეს შემოსევის გამო და ქვეყანამ არაბებს ვერ გაუწია სათანადო წინააღმდეგობა.

პირველად არაბების ლაშქარი საქართველოში 642–643 წლებში გამოჩნდა. როგორც ითქვა, მათ შემოსევამდე სულ რამდენიმე წლით ადრე საქართველოს სახელმწიფოებრიობა ძლიერ შეარყია ჰერაკლე კეისარმა და ქართლის სამეფოს მნიშვნელოვანი ტერიტორიები წაართვა.

ის საქართველოს გზით შევიდა სპარსეთში და სასანიდების სახელმწიფოებრიობას ბოლო მოუღო. ჰერაკლეს თბილისში შეუერთდა ხაზართა ლაშქარი და დაიწყო თბილისის ციხის აღების იერიში.

თბილისის ციხეში კი თავი მოიყარეს სასანიდების მომხრე ქართველმა ღიდეზულებმა, ამიტომ მტერმა 627 წელს ვერ შეძლო ციხის აღება, მეციხოვნეებმა კი დასცინეს იმპერატორ ჰერაკლეს, რამაც ის განარისხა, იმდენად, რომ მემატიანის სიტყვით, ის ქართველ ქრისტიანებს ეკლესიებშიც კი ხოცავდა, ქართული ხელისუფლება კი დასაჯა.

VII ს-ში ბიზანტიის იმპერატორის ქართლში მოსვლასთან დაკავშირებით ჩვენი წყარო წერს –

ჰერაკლე „წარმოემართა სპარსეთად, ძებნად ძელისა ცხოვრებისა და მივიდა პირველად ქართლს“ (ქ.ც., გვ. 224). ამ შემთხვევაში ჩვენი თემისათვის მნიშვნელოვანია ის, რომ მან, ქართლის ცხოვრების ცნობით, სამეფო ტახტი დაუბრუნა ხოსროიანთა დინასტიას.

ჰერაკლემ თბილისში მისვლის შემდეგ ბაგრატიონებს ჩამოართვა მეფობა და დაუბრუნა კახეთში დარჩენილ ფარნავაზიან-ხოსროიანების დინასტიის წევრს – ადარნასე (ბაკურის ძე) ერისთავს, მაგრამ ტრაგედია იყო ის, რომ მან ქართლის სამეფოს საზღვრები დაამცრო, ანუ მას წაართვა ძირძველი მიწა-წყალი – სპერი და ბოლო კლარჯეთისა ზღვისპირი. ეს ქართული მხარეები ჯერ კიდევ იუსტინიანეს დროს იყო მიტაცებული, სადაც მან ბუფერული სახელმწიფოებრივი ერთეული დააარსა, რომელსაც ლაზიკის ბასილევსი ჩაუყენა სათავეში. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ მიტაცებული სპერისა და ზღვისპირა კლარჯეთის

ერისთავები ბაგრატიონები იყვნენ, მათ კი კლარჯეთის ზღვისპირა საერისთავო ბიზანტიის იმპერიის სფეროში შეიყვანეს, შემდგომში ეს მიწები დაბრუნებია ქართლს, მაგრამ ჰერაკლეს ისინი „კეალად“ წაუღია.

„მაშინ კეალად წარიღეს ბერძენებმა საზღვარი ქართლის: სპერი და ბოლო კლარჯეთისა ზღვისპირი და შეიღნი სტეფანოზისნი (ბაგრატიონისა, გურამის ძისა) დარჩეს კლდეთა შინა კლარჯეთისათა, სხვა ყოველი ქართლი დაიპყრა ადარნასე ბაკურის ძემ (ხოსროიან-ფარნავაზიანმა) მთავრობით“ (გვ. 226).

[როგორც ითქვა, იქამდე ქართლის საზღვრებში შედიოდა სპერი და ბოლო კლარჯეთისა – ზღვისპირი, ეს ტერიტორიები ჰერაკლემ მიიტაცა].

„ხოლო ერეკლე მეფე შევიდა სპარსეთს და მოკლა ხუასრო მეფე და წარიღო ბაღდადი და წარმოიყვანა ძელი ცხოვრებისა, უკუმოიარა გზა ქართლისავე მეშვიდესა წელსა რაითგან ჩაველო... მაშინ ერეკლე მეფემან წარისუნა მანგლისით და ერუშეთით ფერხთა ფიცარნი და სამსჭუალნი უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესნი, რომელიც მოცემულ იყვნეს კონსტანტინესაგან მირიანისადა“ (ქ.ც., ტ. I, გვ. 227). **„და აღმოვლო ერეკლე კეისარმან გზა რანისა და მეორედ შემოვიდა ქართლად“** (ქ.ც., ტ. I, გვ. 231).

არაბთა შემოსევების შემდეგ იმპერიამ მიატოვა „შუამდინარეთი და ფილისტიმი“ 632–641 წლებში ჰერაკლე კეისრის დროს.

იმ სისასტიკით, რაც ჰერაკლე კეისარმა საქართველოში გამოიჩინა, ასევე, არასწორი სარწმუნოებრივი პოლიტიკით, მისი დრმა კავშირით („უნიით“) სომხურ ეკლესიასთან, ჰერაკლემ მისი ბუნებრივი მოკავშირე – საქართველო სრულიად დაასუსტა და არაბებს გზა გაუხსნა თბილისისაკენ. საბოლოოდ, სპარსეთის სახელმწიფოს განადგურებამ ხელი შეუწყო ისლამის გავრცელებას.

საერთოდ კი, აღმოსავლეთის ქრისტიანები, მათ შორის სირიაშიც, არაბების შემოსევამდეც მტულად იყვნენ განწყობ-

ილი ბიზანტიური საიმპერატორო კარისა და ოფიციალური ეკლესიის მიმართ, ამიტომაც სწრაფად მიიღეს ისლამი.

ბიზანტიის არათანმიმდევრული სარწმუნოებრივი პოლიტიკა ხელს უწყობდა იმპერიის ცენტრში მრავალი მწვალებლობის გავრცელებას, მათ შორის ხატმებრძოლობასა და მონოთელიტობას. ასეთ დროს მისმა იმპერატორმა ჰერაკლემ მართლმადიდებელი ქართველობაც არ დაინდო „როცა მათ ეკლესიებში სისხლის მდინარეები დააყენა“, ხოლო სომხური ეკლესია, შეიძლება ითქვას, რომ განადიდდა, ყურადღების მიპყრობითა და შეთანხმებით და, როგორც ითქვა, მასთან უნია დადო.

ჰერაკლე კეისრის წასვლიდან მალევე 642–643 წლებში არაბები საქართველოში შემოიჭრნენ. მართალია, მალევე უკუიქცნენ, მაგრამ 652 წლის შემდეგ კვლავ დაბრუნდნენ და ქართლი დაიმორჩილეს ჰაბიბ იბნ მასლამას მიერ 654–655 წლებში.

არაბებს ორი წელი უხდიდნენ ხარკს ქართველები, შემდეგ კი შეწყვიტეს. ასპარეზზე კვლავ ბიზანტია გამოჩნდა და მათაც ქართველობა დახარკეს.

685 წლიდან ქართველები ხარკს ორივე დამპყრობელს უყოფდნენ.

ერისმთავარი ნერსე I (დაახლოებით მე-7 ს-ის 80-იან წლებში) სათავეში ჩაუდგა აჯანყებას. ფიქრობენ, რომ ის ატენის სიონის ერთ-ერთი მაშენებელია.

ატენის სიონის კედლის მინაწერებიდან ჩანს, რომ ქართლი და ეგრისი ამ ეპოქაში ერთიანი ხელისუფლის, ქართლის ერისმთავარ სტეფანოზ III-ის მიერ იმართებოდა.

მას ატენის სიონის წარწერაში ეწოდება – „კურთხეული მამფალი სტეფანოზ, ღმრთისა მიერ ქართველთა და მეგრელთა ერისთავთერისთავი უფალი“, რაც მიუთითებს ჩვენი ეროვნული წყაროს – „ქართლის ცხოვრების“ ცნობების სისწორის შესახებ, იმის შესახებ, რომ ქართლის სამეფო და, ზოგადად, ქართლის პოლიტიკური ერთეული თავისი საზღვრების შიგნით მოიცავდა ასევე დასავლეთ

საქართველოს, როგორც სტეფანოზისა და მისი შვილების, მირისა და არჩილის დროს, ისე წინა საუკუნეებში.

ამიტომაც არასწორი უნდა იყოს ამჟამინდელი თვალსაზრისი, რომ არაბები მე-7 საუკუნის ბოლოს დასავლეთ საქართველოს მართავდნენ სერგი ბარნუკის ძის დროს.

697 წ. ბიზანტიელთა წინააღმდეგ აჯანყებული სერგი ბარნუკის ძე მმართველი იყო არა ეგრისისა, არამედ ამჟამინდელი ლაზისტანისა, რომელსაც ბიზანტიურ წყაროებში ლაზიკა ერქვა.

ლაზიკის მმართველ სერგის ბიზანტიელების წინააღმდეგ აჯანყების დროს არაბები მოუწვევია და მათ არქეოპოლისი დაუკავებიათ. ამ არქეოპოლისის ქვეშ არ იგულისხმება ციხე-გოჯი. ის ლაზისტანის მხარეს, უფრო ჭოროხის ხეობისაკენ უნდა ვეძიოთ, ხოლო რაც შეეხება ციხე-გოჯს, ის, წყაროს თანახმად, ამ ეპოქაში ქართლის მეფეების, მირისა და არჩილის სატახტო გახდა ქუთაისთან ერთად (თბილისის დაკარგვის შემდეგ). წყარო წერს –

„ხოლო არჩილ ... რქუა „კურთხეულ იყავ შენ უფლისა მიერ... წარვად და დავეშენები ციხე-გოჯს და ქუთათისს“ (ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 242).

კერძოდ, როგორც აღინიშნა, ატენის სიონის წარწერაში აღნიშნულია, რომ ქართლის ერისთავარი (710-იანი წლებიდან 740-იან წლებამდე) სტეფანოზ III (მამა ქართლის მეფე მირისა და არჩილისა) იყო – „ღმერთისა მიერ ქართველთა და მეგრელთა ერისთავთ- ერისთავი უფალი“.

მართლაც, წყაროს ცნობით, მე-8 ს-ის დასაწყისისათვის ქართლის მეფე მირი სტეფანოზის ძე ფლობდა „საუსუცესო“ მიწებს – ეგრისს, სვანეთს, არგვეთსა და გურიას.

არაბთა შემოსევებით დასუსტების გამო მეფე მირმა თავისი სახელმწიფო „ქართლის სამეფო“ დაშლილად გამოაცხადა და თავისი ძმის, არჩილის ხელით გაუნაწილა სუვერენული ოლქების სახით თავის სიძეებს, ანუ მეფე მირის ქალიშვილების ქმრებს.

მეფე მირის ძმა, წმიდა მეფე არჩილი (დაახლოებით, 670-იანიდან 730-იანი წლების ჩათვლით) ერთხანს სამეფო საუსუცესო მიწაზე, დასავლეთ საქართველოში ცხოვრობდა, შემდეგ კი კახეთში გადავიდა, აქ მმართველობის დროს მან მიიღო წმიდა მოწამის გვირგვინი.

738 წელს, მისი სიკვდილით, ქართლის სამეფო ფაქტობრივად გაუქმდა, ქართული წყაროების ცნობით, ქართლის სამეფო აერთიანებდა ქვეყნის ორივე გეოგრაფიულ, მის აღმოსავლეთ და დასავლეთ ნაწილებს.

საქართველოს გული, როგორც ითქვა, მე-8 საუკუნიდან თბილისის საამირომ დაიკავა.

მურვან ერუმ 735–736 წლებში საქართველოს სრულად დაპყრობა სცადა თავისი დიდი ლაშქრით.

აღნიშნული ქართველი მეფეების, მირისა და არჩილის შეპყრობა და დაპატიმრება მისი უმთავრესი სამიზნე ყოფილა, მაგრამ ეს ვერ შეძლო. საქართველოს განაპირა მხარეები მტერმა ვერ დაიპყრო, მათ შორის ეგრისი და კახეთი.

აღმოსავლეთ საქართველოში ქართლის სამეფოს საერისთავოთა (III–IV სს.) ჩამონათვალში შედის კახეთისა და ხუნანის საერისთავოები.

„ამაზასპ უწოდა ყოველთა ერისთავთა ქართლისათა და მოვიდეს ერისთავნი აღმოსავლისანი: ერისთავი კახეთისა, ერისთავი ხუნანისა, ერისთავი სამშვილდისა და შემოკრბეს მხედარნი სპასპეტისანი და ვიდრე მოსვლამდე დასავლეთისა ერისთავისა მოვიდეს ოვსნი“ (ქ.ც., I, გვ. 55). დასავლეთის ერისთავები ეწოდებოდა დასავლეთ საქართველოს ერისთავებს, ისინიც ქართლის ერისთავთა წრეს განეკუთვნებოდნენ.

ქართლის „ზემო ერისთავები“ არიან აღნიშნული „აღმოსავლეთის ერისთავები“ – ერისთავი კახეთისა, ერისთავი ხუნანისა და ერისთავი სამშვილდისა, ხოლო „ქვემო ერისთავები“ არიან „დასავლეთის ერისთავები“ – ორნი ერისთავნი ეგრისისანი, ერთი ოძრხისა, ერთი კლარჯეთისა და ერთი წუნდისა. ისტორიულად, „ზემო ქვეყანა“ ერქვა აღმოსავლეთ სა-

ქართველოს, ხოლო „ქვემო ქვეყანა“ – დასავლეთს, შესაბამისად, „ზემო ივერია“ – აღმოსავლეთს, „ქვემო ივერია“ – დასავლეთს.

ქართლის სამეფოს საერისთავოებში ვახტანგ გორგასლის დროს (V ს.) შედიან კახეთ-კუხეთის, ჰერეთისა და ხუნანის საერისთავოები, კერძოდ, ვახტანგ გორგასლის ერისთავებია:

1. ჯუანშერ სპასპეტი მპყრობელი შიდა ქართლისა,
2. დემეტრე, ერისთავი კახეთისა და კუხეთისა,
3. გრიგოლი, ერისთავი ჰერეთისა,
4. ნერსარან, ერისთავი ხუნანისა,
5. ადარნასე, ერისთავი სამშვილდისა,
6. სამნადირ, ერისთავი შიდა ეგრისისა და სუანეთისა,
7. ბაკურ, ერისთავი მარგვისა და თაკვერისა,
8. არტავაზ, ერისთავი კლარჯეთისა,
9. ნასარ, ერისთავი წუნდისა,
10. ბივრიტიან, ერისთავი ოძრხისა,
11. საურმაგ, ეჯიბი მისი დიდი (ქ. ც. I. 185).

ვახტანგ გორგასლის დროის თორმეტ ეპისკოპოსს შორის ხორნაბუჯის ეპისკოპოსი კახეთს მწესიდა, ხოლო ჩელების საეპისკოპოსო – ამჟამინდელი შაქის ოლქის ჩრდილოეთ მხარეს, რადგანაც, ჩვენი კვლევით, ქალაქი ჩელეთი ეკუთვნოდა კახეთს და ის მდებარეობდა ამჟამინდელი შაქის ოლქის მთიანეთში, ახლოს ამჟამინდელ სოფლებთან, ხალხალი და ფილფილი, რომელთა ახლოსაც, მდინარე გიშისწყლის სათავესთან მდებარეობდა ჰერეთთან სასაზღვრო პუნქტი ტყეებ-გულგულა (შესაბამისად, ტყეებ-გულგულა არ მდებარეობდა თელავთან, ხოლო ჩელეთი – თიანეთთან).

1. „და სამოელ ეპისკოპოსად მცხეთასავე საეპისკოპოსოა;
2. დასვა ერთი ეპისკოპოსად კლარჯეთს ეკლესიასა ახიზისასა;
3. ერთი არტანს, ერუშეთს;
4. ერთი ჯავახეთს, წუნდას;
5. ერთი მანგლისს;

6. ერთი ბოლნისს;
7. ერთი რუსთავს;
8. ერთი ნინოწმიდას, უჯარმის კარს;
9. ერთი ჭერემს;
10. ერთი ჩელეთს;
11. ერთი ხორნაბუჯს;
12. ერთი აგარაკს, რომელ არს ხუნანს გამართებით“ (ქ.ც.გვ. 199).

ქართლის ცხოვრების (VI ს.) ჩამონათვალში „ზემონი და ქვემონი ერისთავნი“ შედიან კახეთისა და ხუნანის (შემდეგი გარდაბნის ოლქის) ერისთავები –

„შეითქუნეს ყოველი ერისთავნი ქართლისანი – ზემონი და ქვემონი“ (ქ.ც. გვ. 218).

ქართლის „ზემო ერისთავები“ არიან აღნიშნული „აღმოსავლეთის ერისთავები“ – ერისთავი კახეთისა, ერისთავი ხუნანისა და ერისთავი სამშვილდისა,

ქართლის სამეფოს ერისთავები მეფეების, მირისა და წმ. არჩილის დროს (VIII ს.)

ერისთავები, რომელთაც შერთეს მირ მეფის ქალიშვილები:

1) „ხოლო არჩილ მოუწოდა ერისთავთა ქართლისათა და მისცნა ძმისწულნი მისნი: ერთი მისცა მამის ძმისწულსა მისსა, შეიღსა გუარამ კურაპალატისასა, რომელსა ჰქონდა კლარჯეთი და ჯავახეთი.

2) „მეორე მისცა პიტიასშსა, ნათესავსა ფეროზისასა, რომელ მთავრობდა თრიალეთს, ტაშირს და აბოცს“ – ესაა გარდაბნის ოლქის ჩრდილოეთი მხარის ნაწილი.

3) მესამე მისცა ნერსეს ნერსიანსა, რომელი იგი იყო წარჩინებული ვახტანგ მეფისა. (მან, ჩანს, დაიმკვიდრა კახეთი)

4) მეოთხე მისცა ადარნასეს ადარნასიანსა და ორთავე ამათ განეყო ზენა სოფელი, რომელ არს ქართლი.

5) მეხუთე მისცა ვარაზმანს და მისცა კოტმანიტგან ქურდისხევამდე. იყო ესე ვარაზმან ნათესავი სპარსთა ერისთავისა ბარდაველისა, რომელ იყო დედის მამა ვახტანგ მეფისა.

(გარდაბნის ოლქის სამხრეთი ნაწილის შემდგომი ერისთავი უნდა იყოს)

6) მეექვსე მისცა ჯუანშერს ჯუანშერიანსა, რომელ იგი იყო ნათესავი მირიან მეფისა, შვილთაგან რევისათა, და მისცა ჯუარი და ხერკი და ყოველი მთიულეთი, მანგლისის ხევი და თბილისი.

ხოლო ნაწილი არჩილისი იყო განზოგადებით გამონაყოფი ყოველთა ამათ ხევთაგან... ჯუანშერს უმეტესი ნაწილი მისცა.

7) ხოლო არჩილ მოუწოდა ლეონს და რქუა „კურთხეულ იყავ შენ უფლისა მიერ... აწ უწყიეს შენება კლისურიტგან აღმართ, წარვალ და დავეშენები ციხე-გოჯს და ქუთათისს.

(დასავლეთ საქართველო და მისი ცენტრები კი, ციხე-გოჯი და ქუთათისი არჩილის სამეკვიდროს ნაწილად იქცა)

ე.ი. „კლისურიდან აღმართი“ ქვეყანა – **ლიხის მთიდან კლისურამდე** – ქართლის მეფეთა ოჯახის „სახეუცესო“ მიწა-წყალი იყო, ამიტომ არაბთა შესუსტების შემდეგ აქ, ციხე-გოჯსა და ქუთაისში, ტახტი დაიდო არჩილმა აფხაზეთიდან უკან დაბრუნების შემდეგ. ეს ქვეყანა მეფის ქალიშვილ გურანდუხტსა და არჩილს ხვდათ წილად (დანარჩენ ქალიშვილებს აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო ერგოთ).

არჩილი დაემკვიდრა კახეთში. ამჟამად მიჩნეულია, რომ „ყოველი მთიულეთი“ იყო თავდაპირველი კახეთი“ (<https://ka.wikipedia.org/wiki/კახეთი>).

არასწორადაა მიჩნეული, რომ „უძველეს დროს კახეთი გაცილებით მცირე ტერიტორიას მოიცავდა, მხოლოდ **ერწო-თიანეთსა** (მდ. ივრის ზემოწელი) და **ფხოვს** (მდ. არაგვის მარცხენა ნაპირი).

მაგრამ, წყაროს ცნობიდან გამომდინარე, ეს მოსაზრება არასწორია, რადგანაც ერწო-თიანეთი შედიოდა „ყოველ მთიულეთში“, რომელსაც უკვე ჰყავდა თავისი მფლობელი, ამიტომაც არჩილს აღარ გააჩნდა მის მიწაზე უფლება, კერძოდ, „ჯვარი, ხერკი და ყოველი მთიულეთი“ უკვე ეკუთვნოდა ჯუანშერ-ჯუანშერუნს.

წყარო წერს – „**ჯუანშერს ჯუანშერიანსა... მისცა ჯუარი და ხერკი და ყოველი მთიულეთი, მანგლისის ხევი და თბილისი**“.

მაშასადამე, ის კახეთი, სადაც დაემკვიდრა არჩილი, არ იყო „ყოველი მთიულეთი“, შესაბამისად, არც ერწო-თიანეთი.

რატომ? თუნდაც იმიტომ, რომ არაბები ქართველ დიდებულთაგან განსაკუთრებით დევნიდნენ ხოსროიანი მეფეების შთამომავლებს, ანუ ქართლის სამეფოს დინასტიას, ვახტანგ გორგასლის შთამომავლებს.

ერწო-თიანეთი ძალზე ახლოს იყო თბილისის საამიროსთან და ამიტომ არჩილს ხელში ადვილად ჩაიგდებდნენ, ამიტომაც შეაფარა მან თავი ჯერ შორეულ ანაკოფიას, შემდეგ დასავლეთ საქართველოს სხვა ნაწილებს, დაბოლოს, გადავიდა კახეთის უკიდურეს ნაწილში, კახეთის მთიულეთში და ასევე მთის ოლქ შაკიხში, ამჟამინდელ შაქთან, რადგანაც ისინი იმჟამად ითვლებოდა კახეთის ნაწილებად და მათზე სუვერენული უფლება ჰქონდა არჩილს.

ის იყო ამ მიწების მფლობელი და არაბების მიერ გამოწვეული კრიზისის გამო იძულებული გახდა, საკუთარი მიწები გადაეცა თავისი ვასალებისათვის, მან კახეთის დიდი ნაწილი გადასცა თავის ტაძრეულს, ანუ სამეფო გვარდიის წევრებს. ისინი, ალბათ, რამდენიმე ასეული მაინც იქნებოდა, ამიტომაც მათ დიდ ფართობს გადასცემდა, შემდეგ კახეთის მთიულეთის (ანუ დასავლეთ დაღესტნის) ნაწილი გადასცა თავის ვასალს, ხოლო შემდეგ თავის ნათესავ-მოგვარე ბაგრატეონებს, რომლებმაც მასთან მივიდნენ სომხეთის ოლქ ტარონიდან. მათ გადასცა ციხე-ქალაქი შაკიხი ანუ შაქი.

იქვე აღნიშნულია, რომ მათ გადასცა შაკიხი „ვიდრე გულგულამდე“. ლოგორც ქვემოთ მრავალჯერაა მითითებული გულგულა ერქვა კავკასიის ქედთან, ანუ ბუნებრივ სასაზღვრო ხაზთან მდებარე პუნქტს გიშისწყლის სათავეში. ყველა ეს ოლქი კახეთის ნაწილად ითვლებოდა.

კახეთი ერქვა მიწა-წყალს მდინარე არაგვიდან ვიდრე იორ-ალაზნის შესარ-

თავამდე, ვიდრე სასაზღვრო მდინარე გიშისწყლამდე და ვიდრე კავკასიონის მთაგრესილამდე, რომელიც კახეთის ბუნებრივი საზღვარი იყო.

კიდევ ერთხელ შევხვით საკითხს კახეთსა და ჰერეთს შორის ისტორიული საზღვრის დასადგენად. ამ სასაზღვრო ხაზზე მდებარეობდა ცნობილი პუნქტი – „ტყეტბა-გულგულა“.

ხალხალი და ტყეტბა-გულგულა (ბოლბოლა) – სასაზღვრო პუნქტები

გულგულას ადგილსამყოფელი უცნობი ყოფილა უკვე ლეონტი მროველის დროს, მით უმეტეს, მისი ადგილსამყოფელი დაზუსტებით არ სცოდნია ვახუშტისაც – ივ. ჯავახიშვილის კვლევით.

ამჟამად მიჩნეულია, რომ ტყეტბა-გულგულა მდებარეობდა თელავთან ახლოს, რაც ექვემდებარება ივ. ჯავახიშვილს.

ის წერს – **„ტყეტბა, როგორც საგეოგრაფო სახელი უკვე ლეონტი მროველის დროს აღარ არსებობდა თურმე და იგი უხსნის თავის მკითხველს, რომ ამ ადგილს „აწჱჱჱჱან გოლგოლა“, ახლა გულგულად გამოითქმის. ამ ადგილის (ტყეტბას) მდებარეობას დიდი მნიშვნელობა აქვს კახეთ-კუხეთ-ჰერეთის საზღვრების გამორკვევისათვის და სხვადასხვა მოსაზრებათა გამო ეჭვი გვებადება, ლეონტი მროველი ხომ არ სცდება, როდესაც ძველი ტყეტბა მერმინდელ გოლგოლად იცნა? გოლგოლას სამხრეთით მდებარეობდა თელავი“** (ივ. ჯავახიშვილი, ტ. II, 1983, გვ. 46).

თუ თვით ლეონტი მროველის დროს უკვე აღარ იცოდნენ, თუ სად მდებარეობდა ტყეტბა-გოლგოლა, მით უმეტეს, ვახუშტი ბატონიშვილის დროს, ხოლო ივ. ჯავახიშვილს, როგორც ითქვა, ძალზე ექვემდებარება ამჟამად აღიარებული მოსაზრება, რომ ეს პუნქტი თელავთან მდებარეობდა.

ივ. ჯავახიშვილის აზრით, თელავის ახლოს (მის ჩრდილოეთით) მდებარე პუნქტი – გულგულა – არ შეიძლება ყოფილიყო საზღვარი ჰერეთისა, რადგან

ნაც მატიანეები კახეთის ქალაქებად აცხადებდნენ მის სამხრეთითა და სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარე მრავალ ქალაქს – ნეკრესს, კუხეთის სოფელ ბოღინს („ბოღინი – სოფელი კახეთისა“, – წერდა მატიანე ქართლისა). კახეთში შედიოდა, წმ. არჩილ მეფის ცხოვრების მიხედვით, დღევანდელი საინგილოს ტერიტორია VIII საუკუნეში და სხვა. მოვსეს კალანკატუაცის ცნობა აჩვენებს, რომ ქართველთა ქვეყნის საზღვარი მდებარეობდა პუნქტ ხალხალასთან (მოვსეს კალანკატუაცი, აღვანთა ქვეყნის ისტორია, 1985, გვ. 60).

ლეონტის სიტყვა „გოლგოლა“ და მოვსეს „ხალხალა“ ეტიმოლოგიურად ძალზე ახლოა ერთმანეთთან. რომელ საზღვართან მდებარეობდა პუნქტი ასეთი სახელის მქონე? ივ. ჯავახიშვილის რედაქტორობით 1923 წელს გამოცემულ ძველი საქართველოს ისტორიულ რუკაზე საქართველოსა და ალბანეთს შორის საზღვარზე მართლაც აღნიშნულია პუნქტი სახელწოდებით ხილხალა. პუნქტი ხილხალა საქართველოსა და ალბანეთს შორის საზღვარზე იდო. აქედან იწყებოდა საქართველოს სახელმწიფოს ტერიტორია. ეს პუნქტი შაქსა და კაბალას შორისაა. ისტორიულ შაქს ამჟამად „ნუხა“ ეწოდება და ქმნის აზერბაიჯანის ნუხის რაიონს. ისტორიულ კაბალას ამჟამად „გაბალა“ ეწოდება და ქმნის აზერბაიჯანის გაბალის რაიონს. ამ ორ რაიონს შორის მდებარეობს ისტორიული ვარდთაშენის რაიონი, სადაც, აღნიშნული რუკის მიხედვით, გადიოდა საქართველო – ალბანეთის საზღვარი, ამ რუკაზე აღნიშნულია „ხილხალა“. ქალაქ ვარდთაშენს ამჟამად „ოგუზი“ ეწოდება და ქმნის აზერბაიჯანის ოგუზის რაიონს. მართლაც, ამ ყოფილ ვარდთაშენის რაიონში ამჟამადაცაა სოფელი აღნიშნული სახელის მქონე – „ფილფილა“. ეტიმოლოგიურად სიტყვები გოლგოლა-გულგულა-ხილხალა-ფილფილა ერთი წარმომავლობისაა. ის ფაქტი, რომ ყოფილ სასაზღვრო ოლქში ამჟამადაც არსებობს სოფელი ფილფილას სახელწოდებით მნიშვნელოვანი მომენტი გულგულას რეალური ადგილ-

მდებარეობის დადგენისას და უფლებას იძლევა ის ისტორიულ ტყე-ტბა გოლგოლად მივიჩნიოთ.

„ტყე-ტბა-გოლგოლა“ იყო არა თელავთან მდებარე **„გულგულა“**, არამედ ნუხპატოსთან მდებარე პუნქტი – „ხილხალა“, რომელიც ასევე ახლოს იყო პუნქტ ყაბალასთან – ვარდთაშენის რეგიონში, რომელთანაც (ქართლის სამეფოს დაშლამდე) მუდამ ქართველთა ქვეყნის საზღვარი გადიოდა. როგორც ითქვა, ეს ხილხალა ვარდთაშენის რეგიონში, კარგად ჩანს 1923 წელის ივ. ჯავახიშვილის რუკაზე.

ეტიმოლოგიურად სიტყვა ხალხალ-ხილხალიდან შესაძლებელია სიტყვა ხულხულას და ასევე ფილფილას, იგივე გულგულას მიღება.

მოვსეს კალანკატუაცი ცნობით, ხალხალი იყო **„ქართველთა საზღვრები“** ალბანეთსა და ჩორის რეგიონს შორის.

მას აქვს ორი ცნობა ამის შესახებ – მოვსეს კალანკატუაცი წერს:

ა. **„ქართველთა საზღვრები მახლობლად ქალაქ ხალხალისა“** (მოვსეს კალანკატუაცი, აღვანთა ქვეყნის ისტორია, 1985, გვ. 60);

ბ. **„მეორე რაზმი ჩააბარა ზორავარ ვარდანს, რათა ქართველთა საზღვრებთან შებრძოლებოდა ჩორის მარზპანს, რომელიც წამოსული იყო აღვანთა ეკლესიების დასანგრევად“** (იქვე, გვ. 60).

მაშასადამე, ქართველთა საზღვრებთან მდებარე ხალხალა მდებარეობდა ალბანეთისა და ჩორის შემაერთებელ გზაზე. ჩორი – კასპიის ზღვისპირას მდებარე დერბენდის მახლობელ რეგიონს ერქვა. მოვსეს კალანკატუაცი დროს სპარსელები და არაბები ალბანეთს **„არანს“** უწოდებდნენ, არანი ქართული წყაროების რანია – შემდგომში განძის ოლქად სახელდებული. სპარსულ და არაბულ წყაროებში, როგორც ითქვა, ალბანეთი არანად იწოდება, მხოლოდ სომხურ გეოგრაფიაში მტკვარსა და კავკასიონის ქედს შორის მოქცეულ ტერიტორიას ეწოდება ალბანეთი. ამ ტერიტორიას ქართულ წყაროებში ჰერეთი ეწოდება. ერეთი და ალბანეთი კი სხვადასხვა ქვეყნები იყვნენ, ერთმანეთის მეზობლად მდებარე, თუმცა ისინი ზოგჯერ ერთიანდებოდნენ კიდევ.

დაახლოებით ამავე ეპოქის ქართულ წყაროში (არსენ საფარელის **„განყოფისათვის“**) ჰერეთს ალბანეთი ეწოდება. ამის მიზეზი უნდა ყოფილიყო ის, რომ მის დროს ალბანეთი და ჰერეთი გაერთიანებულნი იყვნენ, ალბათ, ამიტომევე ამავე ეპოქის სომხური გეოგრაფია, როგორც ითქვა, ალბანეთს უწოდებს ტერიტორიას მტკვარსა და კავკასიის ქედს შორის.

ჩვენთვის მნიშვნელოვანი წყაროს ავტორი – მოვსეს კალანკატუაცი ალბანეთს რანს, ანუ არანს უწოდებს. ალბანეთსა და ჩორის შემაერთებელ გზაზე ხალხალი მდებარეობდა. ის, როგორც ითქვა, ჩორისა და ალბანეთის შემაერთებელ გზაზე უნდა ყოფილიყო, შექთან და ყაბალასთან იქ, სადაც აღნიშნულ რუკაზე პუნქტი **„ხილხალა-ფილფილა“** მდებარეობს, იგულისხმება დარუბანდისა და განძის შემაერთებელი კავკასიის ქედზე გამავალი ხაზი.

მოვსეს კალანკატუაცი ხალხილას მიიჩნევდა საზღვრად ქართველთა და ალბანელების ქვეყნებს შორის, ქართულ წყაროში კი – ამ საზღვარზე მდებარე პუნქტს, ჩანს, გულგულა ეწოდება. მაშასადამე, ხილხილა (ხალხალა) და გულგულა ერთი და იგივე პუნქტია. ხოლო ხალხალას ადგილსამყოფელი ცნობილია, ის თანამედროვე სოფელი ფილფილაა.

აღსანიშნავია, რომ აზერბაიჯანულ-თურქულენოვან სამყაროში საკმაოდ ხშირია ტოპონიმი (ჰიდრონიმი) გოლგოლა, გოლ-გოლ ნიშნავს ამ ენაზე ლურჯ, ღამაზ ტბას – Гейгөл (азерб. Göygöl – голубое озеро), ქართული ყურისათვის სიტყვა **„გეიგელ“** შეიძლება ისმოდა, როგორც **„გოლგოლა“**, ასეთი სახელი ჰქვია ტბას გიშისწყლის სათავესთან ახლოს, კავკასიის მთის ძირში, სოფლებთან, ფილფილთან და ხალხალასთან ახლოს. ასე რომ, სახელების მსგავსების გამო თელავის გულგულასა და გიშისწყლის გოლგოლას სახელები, ჩანს, ერთმანეთში აირია.

გარდაბნელი დონაურები და წანარები

გარდაბანი ვრცელი ოლქი იყო სამხრეთ და აღმოსავლეთ საქართველოში.

„გარდაბოსი“ – ებომენი გარდაბნისა, იყო ძე ქართლოსისა. ამ გენეალოგიით ძველი ქართველი ისტორიკოსები მიუთითებდნენ, რომ გარდაბნელები – ეთნიკური ქართველები იყვნენ. ზოგადად, გარდაბანი ერქვა ვრცელ ქართულ ოლქს.

ქართლის ცხოვრება გვამცნობს – „...ქართლოს ალაშენა ციხე ორბისა, რომელსა აწ ჰქვან სამშვლდე. და კუალად ალაშენა მტურის-ციხე, რომელსა აწ ჰქვან ხუნანი... ხოლო შეიღთა შორის მისთა გამოჩნდეს ხუთნი გმირნი, რომელთა სახელები ესე არს: პირველსა მცხეთოს, მეორესა გარდაბოს, მესამესა კახოს, მეოთხესა კუხოს, მეხუთესა გაჩიოს. ესე ხუთნი-ვე იყვნეს გმირნი. არამედ მცხეთოს უგმირეს იყო სსუათა მათ.

გარდაბოსს მისცა ხუნანი და უჩინა საზღვარი: აღმოსავლით მდინარე ბერდუჯისი, დასავლით ქალაქი გაჩიანი, და სამცხრით მთა პირველ ჳსენებუდი, და ჩრდილოთ მტკუარი“.

http://www.amsi.ge/istoria/qc/qarTlis_cxovreba_1_2.html

ამ საზღვრებში არსებობდა ქართლის გარდაბნის ოლქი. ეს იყო მდინარე ბერდუჯიდან (მდ. ძეგამჩაი ან დებედა) ვიდრე ხუნანამდე (თითქმის რუსთავეთბილისამდე).

მაგრამ, შესაძლოა, არსებობდა ასევე მეორე ოლქი ამავე სახელით – გარდაბანი უფრო აღმოსავლეთით, მას ეწოდებოდა „ალაზნის გაღმართ ჩაყოლება“.

„როგორც აღინიშნა, გარდაბანი ერქვა როგორც მტკვრის მარჯვენა, ისე ალაზნის მარცხენა სანაპიროს ტერიტორიებს. კერძოდ, უძველესი ხანიდან ტერიტორია „ბერდრუჯის მდინარიდან ვიდრე ტფილისამდე“ გარდაბანი იყო. მაგრამ VIII–IX საუკუნეებში გარდაბანი ასევე ერქვა „ალაზნის გაღმართ ჩაყოლებას“. ეს მიწა კახელებით იყო დასახლებული ქართლის

ცხოვრების ზემოთ მოყვანილი ცნობებით, შემდეგ – ბუღათურქის დროს – ეს გარდაბანი ჰერეთს გადაეცა. საქართველოს გაერთიანების შემდეგ კვლავ კახეთის პროვინციაში მოექცა. საქართველოს დაშლის შემდეგ კი – კახეთის სამეფოში XVIII-მდე. შაჰ-აბასმა ის ჩამოაჭრა კახეთის სამეფოს, რამაც იქამდე მცხეთის პატრიარქის სამრევლო ამ მხარეებისა გაამაჰმადიანა, ნაწილი მართლმადიდებლებისა კი სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში მოექცა, თუმცა მცირე ნაწილმა შეძლო თავისი ვინაობის შენარჩუნება. https://gtu.ge/Library/Pdf/sveticxoveli_1_2013.pdf

827 წელს კახეთის მთავრის გრიგოლის შემდეგ კახეთმა თავის ქორეპისკოპოსის ტახტი ჩააბარა გარდაბნელ დონაურებს.

კახელმა დიდებულებმა გარდაბნის მხარიდან (დონაურთა საგვარეულოდან) შეძლო კახეთის ხელისუფლების თავის ხელში მოქცევა, ისინი კახეთ-კუხეთ-გარდაბანს მართავდნენ ქორეპისკოპოსის ტიტულით.

„მას ჟამს შეითქვნეს გარდაბნელნი (გარდაბანი ალაზნის გაღმართ ჩაყოლება) და განაჩინეს ქორეპისკოპოსად დაჩი (ძე იოანე ქუაბულის ძისა) და შემდგომად ამისა დასვეს ქორეპისკოპოსად სამოელ დონაური“ (ქ.ც., 1955, ტ. I, გვ. 254).

კახეთ-კუხეთ-გარდაბნის მთავარი ვაჩე (დაჩი) დონაური სათავეში ჩაუდგა აჯანყებას 827–839 წლებში არაბების წინააღმდეგ. მის დროს თბილისის საამიროც ეურჩებოდა სახალიფოს, ამიტომაც აჯანყებული კახეთი (მას არაბები „სანარიას“ – წანარეთს უწოდებდნენ), თბილისის ამირას მოკავშირედ იქცა.

იმუამად კახეთის დიდმა ოლქმა – გარდაბანმა ახალი სიცოცხლე შეიძინა დონაურების საგვარეულოს მმართველობის წლებში. დონაურების გვარიდანაა მე-9 საუკუნის ცნობილი პირები, წმიდა ილარიონ ქართველი, კახეთის ქორეპისკოპოსები – ვაჩე, ასევე, სამოელი და მისი ძმა გაბრიელი.

იმჟამად გარდაბანი არაბებისაგან თავისუფალ ქართულ სამყაროს ქმნიდა კახეთი და კუხეთიან ერთად.

829–832 წლებში კახეთს, ანუ „სანა-რიას“ ებრძოდა არაბი სარდალი ხალიდ იბნ იაზიდი. რამაც კახეთი ძალზე დაასუსტა.

კახეთის ქორეპისკოპოს სამუელ დონაურის დროს პერეთის გზით ხალიდ იაზიდის ძე უკვე მეორეჯერ შემოესია კახეთს 840–842 წლებში. ჩანს, ამ დროს არაბი სარდლის მიზანი იყო დახმარებოდა პერეთის მეფეს საჰლ აღ-არმანს, რათა მას ივერია, ანუ ამ შემთხვევაში კახეთი, დაეპყრო და რეალურად მიეღო „ივერიის მეფის“ ტიტული.

იქამდე, 839 წლისათვის, ხალიფამ ტიტული „არმენიის, ივერიისა და აღუან-ქის მეფე“ მიანიჭა პერეთის მმართველს საჰლ აღ-არმანს. ამ ტიტულის რეალურობად გადაქცევისათვის ხალიფას სარდალი ხალიდ ისიდის ძე მეორედ შემოიჭრა კახეთში. იმჟამად ქორეპისკოპოსი იყო სამოელ დონაური (839–861).

არაბებმა პერეთის გავლით შეაღწიეს კახეთში, მაგრამ სასტიკი მარცხი განიცადეს კახეთის ლაშქართან ბრძოლაში, რომელიც სოფ. გავაზთან გაიმართა. აი, ამ ომის შემდეგ, ჩანს, მიიტაცა სამხრეთ კახეთი საჰლ სმბატიანმა არაბების მხარდაჭერით, ანუ დაახლოებით, 841 წელს.

არაბთა ხალიფამ სახალიფოს ერთგულ სახელმწიფო მოხელედ მიიწია პერეთის მმართველი საჰლ სმბატიანი ბაბეკის აჯანყების ჩახშობის შემდეგ. ბაბეკი სიკვდილით დასაჯეს 838 წლის 7 იანვარს. ეს იყო საჰლ სმბატიანის დამსახურება და ამის სანაცვლოდ, როგორც ითქვა, საჰლ სმბატიანმა მიიღო არმენია-ივერია-აღუანქის მეფის ტიტული, ამ ფაქტმა ის არაბთა მეგობრად და მხარდამჭერად აქცია ქართველთა წინააღმდეგ ომში.

სომეხი ისტორიკოსი ვარდან დიდი (ვარდან არეველი), მე-13 საუკუნეში ქორეპისკოპოსს საეკლესიო ტიტულად მიიწინევდა. მისი ცნობით, რომელიც განხილულია ქვემოთ, გარდაბნის, ანუ „ქართველთა ქვეყნის“ მთავარმა, დაახლოებით მე-7

საუკუნისათვის, თავის სამთავროში მიიღო ქართულენოვანი ტომი წანარებისა. ისინი ქალდეას ქვეყნიდან მოსულან აქ. იმჟამად სახელი „ქალდეა“ ერქვა ჭანებით დასახლებულ ბიზანტიურ ადმინისტრაციულ ოლქს ისტორიული საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში, ანუ ჭანეთში. როგორც ითქვა, ისინი არა მხოლოდ ქართულენოვანნი ყოფილან, არამედ ძალზე მტკიცე და მოშურნე ქრისტიანები. მათი უპირველესი სურვილი, ვარდანის სიტყვით, გარდაბანში მისვლისას, ყოფილა მიეღოთ ცხოველმყოფელი ჯვრის ნაწილი, რომელიც გარდაბნის მთავართან ინახებოდა.

მოვსეს კალანკატუაციის ცნობით, გარდმანში ცხოველმყოფელი ჯვრის ნაწილი ჩამოუსვენებიათ მთავარ ჯუანშერის დროს, ის მას მე-8 საუკუნის ბოლოს გადასცა იმპერატორმა კონსტანტინე VI, კეისარ პერაკლეს შვილიშვილმა. წმიდა ნაწილი საკმაოდ დიდი ზომისა ყოფილა, ცხოველმყოფელი ჯვრის ჩამონატეხი.

თბილისის სამხრეთით, თითქმის ბარდავამდე მდებარე მიწა-წყალი, ქართული წყაროების მიხედვით, იწოდებოდა გარდაბნად. ამ ოლქის თავდაპირველი მოსახლეობა ქართველი ხალხი რომ იყო, ჩანს „ქართლის ცხოვრების“ ცნობებიდან. ამ წყაროს მიხედვით, ქართველი ხალხის პირველწინაპარი იყო ქართლოსი და მისი ძეები, მათ შორის ერთ-ერთი იყო „გარდაბოსი“.

ოლქ გარდაბნის ხალხის ეპონიმი გარდაბოსია, მათი დიდი პირველწინაპარი, რომლის პატივსაცემად ამ გეოგრაფიულ ობიექტს დაერქვა სახელი „გარდაბანი“, შესაბამისად, მიიჩნეოდა, რომ ზოგადად, გარდაბნელები ქართლოსის შთამომავლები, ანუ ქართველები იყვნენ.

გარდაბნელებს გააჩნდათ თვითშემეცნება, რომ ისინი ქართველები იყვნენ.

ეს თვითშემეცნება გარკვეული დონით კვლავ დარჩა მას შემდეგ, რაც გარდაბან-გარდმანის და საერთოდ, ქვემო ქართლის კიდევ უფრო სამხრეთით მიმდებარე ქართული ოლქების ალბანიზაცია და არმენიზაცია დაიწყო.

თუმცა ალბანიზაცია, ამავე დროს, არმენიზაციასაც ნიშნავდა. ალბანიზაცია უფრო პოლიტიკური მომენტი იყო, რადგანაც სასანიდების ანტიქალკედონური პოლიტიკა გააგრძელეს არაბებმა. Xალიფატმა ეს ოლქი მიაკუთნა ე.წ. „პირველ არმინიას“, რომელშიც არანი და თბილისიც შედიოდა, ჩვენს ოლქთან ერთად, მაგრამ ამ დროს, კულტურის თვალსაზრისით, მიმდინარეობდა აქაური მოსახლეობის არმენიზაცია ეკლესიებში სომხურენოვნების დანერგვით და ასევე ადმინისტრაციულ სფეროში. ერთგვარი გამოჩენისი იყო მე-7 საუკუნე, როცა გარდამანის მთავრებმა აირჩიეს ქალკედონიური მიმართულება. თავისთავად, ეს ქართული ფესვებისაა, მისი კუტურისაა მებრუნებას ნიშნავდა.

ამ ოლქის არმენიზაციას თავისი ღრმა წარსული და ისტორია ჰქონდა, არმენიზაცია ამ მხარეებისა დაიწყო ჯერ კიდევ ქრისტეშობამდე.

ეს მნიშვნელოვანი გახდა მას შემდეგ, რაც გარდაბნის ოლქის სამხრეთი ნაწილი, გუგარქთან ერთად არმენიამ მიტაცა ძვ.წ. მე-2 საუკუნეში არმენიის მეფეების არტაქსიასა და ზარიადრეს დროს, ხორძენასა და გოგარენასთან ერთად.

სტრაბონის ცნობით, ხორძენა დიდი ოლქი იყო გადაჭიმული მტკვრამდე (და ის არ იყო, როგორც ამჟამად მიაჩნიათ, პატარა ოლქი მხოლოდ კლარჯეთისა), შესაბამისად, ქრისტეშობამდე მე-2 საუკუნემდე გარდაბანი იბერიის ნაწილი იყო.

შემდგომში გარდაბნის სამხრეთი ნაწილი, რომელსაც ასევე გარდმანს უწოდებდნენ, ალბანეთის ნაწილად აქცია სასანიდების იმპერიამ.

განსაკუთრებით დაზარადა გარდაბნის მოსახლეობა, ანუ ქართველობა სომხურ-მონოფიზიტური სარწმუნოების გაბატონების კვალდაკვალ მე-6 საუკუნედან.

საქმე ისაა, რომ ორივე დამპყრობელი იმპერია, თავდაპირველად სასანიდური სპარსეთი, შემდეგ კი ისლამური არაბული ხალიფატი კავკასიაში ერთმნიშ-

ვნელოვნად უჭერდნენ მხარს სომხურ მონოფიზიტურ ეკლესიას და თავგამოდებით დევნიდნენ ალბანურ და ქართულ ქალკედონიურ ეკლესიებს.

თავისი პოლიტიკის შესაბამისად (ქალკედონურ ბიზანტიასთან საუკუნოვანი სამკედრო-სასიცოცხლო ომის გამო), დამპყრობლები მხარს უჭერდნენ სომხურ ეკლესიას, რათა მას მონოფიზიტობა (შესაბამისად, სომხურენოვანი ღვთისმსახურება) გაეგრძელებინა ქართლისა და ალბანეთის დაპყრობილ ნაწილებში.

კერძოდ, მოვსეს კალანკატუაცი კარგად აღწერს, თუ როგორ გაანადგურა არაბულმა ხელისუფლებამ ალბანეთის ეკლესიის ავტოკეფალია და ალბანეთში კი ალბანური ენის ნაცვლად დანერგა სომხურენოვანი ღვთისმსახურება.

ალბანური წიგნები მდინარე „ტრტში“ (ტერტერში) გადაყარეს, დაიწყო ალბანური ენის დასამარების პერიოდი, ზუსტად იგივე პროცესები მიმდინარეობდა ჯერ სპარსელების და შემდეგ არაბების მიერ დაპყრობილ გუგარქსა და გარდაბან-გარდმანში.

ეპისტოლეთა წიგნიდან ჩანს, რომ გუგარქში, ანუ დიდ ქართულ ოლქში, ეკლესიებში ქართულენოვანი ღვთისმსახურება ჩანაცვლებულ იქნა სომხურენოვანი ღვთისმსახურებით მე-6 საუკუნეში სპარსეთის ბატონობის დროს (გამოკლევა, იხ. ჩემი „საქ. სამოციქ. ეკლ. ისტ.“), რომლის სიმძიმის აღმოფხვა, ანუ ქართულენოვანი ღვთისმსახურების აღდგენა სურდა ქართლის დიდ კათალიკოს კირიონს, რაც მას ტახტის დაკარგვად დაუჯდა.

კიდევ უფრო მძიმე იყო გარდაბნის დიდი ოლქის ბედი, რადგანაც ის ხან ალბანეთში და ხანაც არმინიაში შეიყვანეს.

ამ პროცესმა, ჩანს, გარკვეულწილად შეარყია გარდაბნის ოლქის სამხრეთ ნაწილის – გარდმანის ქართველობის თვითშემეცნება, ამის მიუხედავად მისი მთავრების სახელებიდანაც (მაგალითად, ბაკური, ჯუანშერი, ვახტანგი და სხვა) კი ჩანს, მათი ქართული ფესვები.

მათი ქართული თვითშეგნება განსაკუთრებით გამოამჟღავნა მათმა სარწმუნოებრივმა ორიენტაციამ – ქალკედონიტობისადმი მიდრეკილებამ ურთულეს არახელსაყრელ პოლიტიკურ ვითარებაში.

ამ ეპოქაში, ზოგადად, ქართველობა მხარს უჭერდა ქალკედონიტურ აღმსარებლობას, ხოლო სომხები – მონოფიზიტობას. ეს აღმსარებლობანი ფაქტობრივად მათი ეთნიკური თვითშეგნების ნიშნად იქცა.

ასეთ ფონზე გარდმანის მთავრები (ჯუანშერისა და სხვა) თავდადებული ღვთაება დიოფიზიტური ბიზანტიისა და ქართველი ერისაკენ, მიუთითებდა მათ ეროვნულ-ქართულ ფუძესაც.

გარდაბნის ჩრდილოეთ ნაწილმა, თავის ქართული ვინაობის შენარჩუნება კარგად შეძლო არაბობის დროს, უფრო მეტიც, გარდაბანი, ვითარცა იმჟამად კახეთის სამთავროს ერთი ნაწილი, გადაიქცა ანტიარაბული წინააღმდეგობის უმთავრეს კერად, აქ წანარების ქართულენოვან ტომს მიეცა დიდი ქალკედონური და ქართული სულისკვეთება, გმირული შემართებით ებრძოლათ არაბების წინააღმდეგ, რასაც უამრავი არაბი და სომეხი ავტორი აღწერს, ქართველებთან ერთად.

გარდაბანი და გარდმანი ერთად მოიცავდა საქართველოს ისტორიულ-გეოგრაფიულ ნაწილებს ხუნანიდან, მდინარეების, ძეგამის (ძეგამჩაის), აღსტავის (აღსტაფჩაის, ხეობების ჩათვლით, რასაც ემატებოდა შამქორის ხეობა, შემდგომში საქართველოს დიდმოხელის, ვარამ გაგელის გამგეობაში. გარდმანი ეტიმოლოგიურად იგივე ქართმანი, ანუ ქართველთა ქვეყანაა, ამაზე მიუთითებს ვარამ გაგელის დროს დამოწმებული მეორე სახელწოდება გარდმანისა – „ქართმანიკი“, ანუ ქართველთა ქვეყანა.

გარდმანთან დაკავშირებით ჩემს სტატიაში „კავკასიის ალბანეთი“ ზემოთ უკვე ვწერდი.

<http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php>

/კავკასიის-ალბანეთი

არაბი ისტორიკოსის ცნობა და ერეკლეს ეპლესიის წარწერა

არაბმა ისტორიკოსმა და გეოგრაფმა აბულ-ჰასან-ალი-იბნ-ალ-ჰუსაინ-ალ-მასუდიმ 915–945 წლებში იმოგზაურა სამხრეთ კავკასიაში და აღწერა ნანახი და გაგონილი. მას უწოდებდნენ არაბ პეროდოტეს, „ყველა ისტორიკოსის მამას“, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ მისი ცნობები გაცილებით უფრო ზედაპირულია მისი თანამედროვე ქართველი მემატიანეების ცნობებთან შედარებით.

მასუდის ნაშრომები საისტორიო წყაროა შაქისა და კახეთის ისტორიისათვის, თუმცა ის ტერმინ პერეტს არ იცნობს.

ისმის კითხვა, რატომ არ ხმარობს მასუდი ტერმინს „პერეთი“ მაშინ, როცა მისი მეფეების ცხოვრების წერილმანებსაც კი აღწერს? ფაქტი იმისა, რომ პერეთის უდიდესი სიძლიერის წლებში, ანუ მე-10 საუკუნის შუა წლებში იქ მყოფი თვითმხილველი ისტორიკოსი მასუდი სიტყვა პერეტს არ ახსენებს, მიუთითებს, რომ ამ ტერმინს – „პერეტს“, მასუდის დროსაც კი არ იხსენიებდნენ. მას იმ დროსაც მხოლოდ ქართველი მწიგნობრები მოიხმარდნენ. რეალურად, ქართველთა მიერ პერეთის მეფეებად მიჩნეული პირები იყვნენ არა „პერეთის“, არამედ არცაზ-რან-შაქის სამთავროს მმართველი ხელმწიფეები.

უპირველეს ყოვლისა, მასუდი დაწვრილებით აღწერს ჩვენთვის საინტერესო მხარეს, რომელსაც ქართველი ისტორიკოსები პერეტს უწოდებენ, თანაც პერეთის სამეფოს ყველაზე დიდი ძლიერების პერიოდში, მაგრამ, როგორც ითქვა, მასუდი სიტყვა „პერეტს“ არ ხმარობს და ამ სამეფოს „პერეტს“ არ უწოდებს, თუმცა კი უამრავ ტოპონიმს, ადგილისა და ქვეყნის სახელს მოიხსენიებს.

სხვათა შორის, აღსანიშნავია ისიც, რომ სწორედ ის ქვეყანა, რომელსაც ქართველი ისტორიკოსები პერეტს უწოდებენ, 1310 წელს მოიღოცა საქართველოს პატრიარქმა და, მასუდის მსგავსად, არც ის უწოდებს ამ ქვეყანას

„ჰერეთს“. ის მივიდა უამრავ სოფელსა და ეკლესიაში, მისი მოგზაურობის აღწერაში ჩამოთვლილია ამჟამინდელი საინგილოსა და შაქის მომიჯნავე ადგილები შირვანამდე, ასევე, საინგილოს მოსაზღვრე დაღესტანი და კახეთის მომიჯნავე რეგიონი, ნახსენებია უამრავი ადგილის სახელი, მაგრამ აქ ნახსენებია კი არ არის სიტყვა „ჰერეთი“, რადგანაც ასეთი ოლქი, ანდა ქვეყანა მისთვის ამ ადგილებში უცნობი იყო.

როგორც ითქვა, მე-10 საუკუნეში ეს ქვეყნები მოიხილა არაბმა ისტორიკოსმა მასუდიმ და არც ის ახსენებს სიტყვა ჰერეთს, თუმცა ახსენებს შაქსა და მიმდებარე ქვეყნებს, მასული ახსენებს კიდევ მისი მეფის სახელს, ეს ყოფილა „ადერნესე-იბნ-ჰამამი“. ქართველები მას „ჰერეთის მეფეს“ უწოდებენ, მასულისათვის ის „შაქის მეფეა“.

კარაულოვი, მასულის რუსულ ენაზე მთარგმნელი, ამასთან დაკავშირებით წერს – „Шекины или шеккины, – обитатели города Шакки и его окрестностей. Упоминаемый здесь царь шеккинов – это грузинский царь Адарнасе II (881 – 928 г. п. Р.Х.)“.

მასულის წიგნის წერის დროს ეს ადარნასე ჰამამის ძე ყოფილა შექის მეფე.

ჰამამისი იყო ცნობილი გრიგოლ ჰამამი, მისი სამეფო (სამთავრო) მე-9 საუკუნის მეორე ნახევარში მოიცავდა მტკვრის ორივე სანაპიროს, ანუ არანს, ქალაქ ბარდასთან ერთად და ასევე ხაჩენ-არცახს (ამჟამინდელ მთიან ყარაბაღს). გრიგოლ ჰამამის ხელში იყო მტკვრის მოპირდაპირე მარცხენა სანაპიროს შაქის ოლქიც, ანუ ჰერეთი, ასევე მათ შუა მტკვარზე მდებარე კამბისენა (ამჟამად დაფარულია მინგეჩაურის წყალსაცავით), ამიტომაც გრიგოლ ჰამამს „აღბანეთის სამეფოს“ აღმდგენელსაც უწოდებენ, მისმა სამეფომ მცირე ხანს იარსება.

გრიგოლ ჰამამის სამეფოს პოლიტიკური ცენტრი იყო არა თელავი, როგორც წარმოუდგენიათ ქართველ ისტორიკოსებს, არამედ არცახის ციხე-ქალაქი

გეგარქუნიკი, სადაც აღმოჩნდა კიდევ მისი სახელით შესრულებული წარწერები. გეგარქუნიკის წარწერა თარიღდება 881 წლით.

მისი სიკვდილის შემდეგ, ანუ დაახლოებით 890-იანი წლიდან, მისმა შვილებმა მისი დიდი სამეფო დაშალეს და ერთმანეთს შორის გაინაწილეს,

გრიგოლ ჰამამის შვილი სმბატი იყო განძასარის ოლქის, ქვემო ხაჩენის უფალი.

მეორე შვილი ვასაკი ზემო ხაჩენს მართავდა.

სხვა შვილი ატრნერსეხი (ატრნერსეხ II, ანუ მასულის მიერ ნახსენები ადარნასე) დაახლ. 890 წლის შემდეგ გახდა მპყრობელი მტკვრის მარცხენა სანაპიროს ქვეყნებისა, შაქისა და კამბეჩანისა, ეს კამბეჩანი მდებარეობდა უშუალოდ შაქის ოლქის მეზობლად, მტკვრის ხეობაში და ეს არ იყო ქიზიყი, როგორც წარმოუდგენიათ ქართველ მეცნიერებს, არამედ უშუალოდ მტკვრის ხეობის ქვეყანა (ე.ი. კამბეჩანი არ იყო იორისა და, მით უმეტეს, ალაზნის ქვეყანა), მისი ადგილი, როგორც უამრავჯერ ითქვა, ამჟამად დაფარულია მინგეჩაურის წყალსაცავით.

არაბი ავტორი მასული აღნიშნავს – „შაქელების მეფე, ამ ჩემი წიგნის შედგენის დროს არის ადერნესე-იბნ-ჰამამი, როგორც მას უწოდებენ“.

ცხადია, გრიგოლ ჰამამი და მათი შვილები სომხებად და სომხეთის მეფის ხელდებულებად ითვლებოდნენ.

გრიგოლ ჰამამს მიიჩნევენ სომხეხ ცნობილ პოეტად და სომხური საგრა-მატიკო შრომის ავტორად.

მხოლოდ შაქის ჰერეთში, ანუ მასულის მიერ ნახსენები მეფე ადარნასეს შვილების დროს, შეიცვალა ზედა ფენისა და საეკლესიო ხელისუფლების სომხურ-ენოვნება ქართული ენით, რადგანაც მთელ ამ ქვეყანათაგან, შაქის რეგიონი, ანუ ჰერეთი უფრო მჭიდროდ იყო დასახლებული ქართულენოვანი ხალხით – ჰერებით, რომელთაც მე-8 საუკუნიდან სომხურენოვანი მმართველები ჰყავდა პოლიტიკური მიზეზების გამო.

მე-10 საუკუნიდან, დინარ დედოფლის შემდეგ, შაქჰერეთი დაუბრუნდა მართლმადიდებლობას, საქართველოს წმიდა ეკლესიის წიაღს, შესაბამისად, შაქ-გაბაღას ოლქის, ანუ პერეთის ეკლესია ქართულენოვანი გახდა. ამის მიზეზი იყო შაქელების ეთნიკური წარმომავლობა, ისინი ეთნიკური ქართველები იყვნენ, თავდაპირველად ალბანეთის სახელმწიფოს შიგნით მცხოვრებნი, გიშისწყალსა და აღსუს შორის, შემდეგ კი მოექცნენ სომხური ადმინისტრაციის ქვეშ, მაგრამ საბოლოოდ, ისინი მე-10 საუკუნეში დაუბრუნდნენ ქართულენოვან წიაღს.

გრიგოლ ჰამამის მამა, ანუ ბაბუა ატრნერსეხისა (ადარნასე II -სი) ამავე სახელს ატარებდა – ატრნესეხ I.

ისიც (ატრნერსეხ I, გარდ. დაახლ. 80-იანი წწ. შემდეგ) ფლობდა შაქს, ანუ შაქის პერეთს, მაგრამ მისი სახელმწიფოს დედაქალაქი იყო არა თელავი, როგორც ახლა მიიჩნევა, არამედ ზემო ხაჩენის ოლქი, რომელსაც ერქვა „ცარი“, კერძოდ, ამ ოლქში მდებარე ციხესიმაგრე ანდაბერდი (სომხურად ტყის ციხე). როდესაც ის, 854 წლის შემდეგ, ბუღა თურქმა გადაასახლა სახალიფოში (ამჟამინდელი ერაყის ქალაქ სამარაში), ამ დროს მის სამეფოს მართავდა მისი ცოლი, დედოფალი სპრამი, რომელიც ხელს უწყობდა აქ (ხაჩენში) სომხური კულტურის აყვავებას.

გადასახლებიდან დაბრუნებულმა ატრნესეხმა (ადარნასე I-მა) თავის რეზიდენციად გამოაცხადა ვაიკუნიკი, ამჟამინდელ მთიან ყარაბაღში, კელბაჯარის რაიონში (და არა თელავი!).

რაც შეეხება მათ უდიდეს წინაპარს, საგვარეულოს ჩამომყალიბებელ საჰლ სმბატიანს (საჰლ იბნ სუნბატ ალ-არმანი, გარდ. 855 წ. შემდეგ), ის იყო არცახისა და ხაჩენის მმართველი და თავის ძალაუფლებას ავრცელებდა მთელ არანის ოლქზე, ასევე შაქის ოლქზე, მისი ძირითადი რეზიდენციაც არცახში მდებარეობდა.

837 წლის ხურამიტების აჯანყების შემდეგ, ბაბეკი, აჯანყების მეთაური, სახალიფოს უდიდესი მტერი, ცდილობდა

თავი შეეფარებინა საჰლ სმბატიანის ოლქისათვის, მაგრამ დაღატოთ შეიპყრო საჰლმა და ხალიფას გადასცა.

ამ უდიდესი მოვლენის სანაცვლოდ ხალიფამ საჰლ სმბატიანი არანის (ალბანეთის) მეფედ („ბატრიკად“) გამოაცხადა და ერთი მილიონი დირჰემი გადასცა საჩუქრად.

ამ დროს, 837 წლის შემდეგ გაძლიერებულმა საჰლ სმბატიანმა, შესაძლოა, დაიპყრო იმჟამად არაბთა სამხედრო სადამსჯელო ექსპედიციებით დასუსტებული კახეთის სამხრეთი მიწები, ვიდრე გავაზამდე.

მაგრამ დაახლოებით ასი წლის შემდეგ, მე-10 ს-ის პირველ ნახევარში, მასუდის ცნობიდან ჩანს, რომ შაქი-კამბეჩანის მმართველი ადარნასე უკვე აღარ ფლობდა სამხრეთ კახეთს, თუმცა შესაძლოა, პოლიტიკური ვითარება შეიცვალა და შაქმა კვლავ ჩაიგდო ხელში მიწები შაქის რომელიმე მომდევნო მეფის დროს.

კერძოდ, მასული წერს შემდეგს –

„თბილისსა და ალანთა სიმაგრეს შორის მდებარებს სამეფო, რომელსაც ეწოდება სანარია (წანარეთი), ხოლო მათ მეფეს უწოდებენ კურისკუსს (ქორიკოზი, ქორეპისკოპოსი). ეს ხალხი აღიარებს ქრისტიანობას...სანარიის სამეფოსთან ახლოს ცხოვრობენ შექელები, ქრისტიანი ხალხი, მათ შორის მრავალი მუსულმანი ვაჭარი და ხელოსანი ცხოვრობს, შაქელების მეფე, ამ წიგნის შედგენის დროს არის ადერნერსე ჰამამის ძე (Адернерсэ-инн-Хамам), მის შემდეგ არის კილხის სამეფო (კაბაღას სამეფო), მისი დედაქალაქი დასახლებულია მუსულმანებით, მის ირგვლივ სოფლები ქრისტიანებითაა დასახლებული, მათ მეფეს ეწოდება ანბასა“.

<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/Karaulov/frameset8.htm>

მასუდის ამ ცნობიდან ჩანს, რომ შაქის სამეფოს უშუალოდ ესაზღვრება სანარია, ანუ წანარების მიწები, წანარები ამ ეპოქაში გარდაბანთან (გარდმანთან) იყვნენ კავშირში, მასული არ ახსენებს სიტყვა პერეთს, ის მხოლოდ შაქსა და სანარიას

(წანარეოს) ახსენებს, ანუ ის კახეთის საქორეპისკოპოსოს უწოდებს სანარიას. მასუდი ამბობს, რომ წანარეოს მეფის ტიტულია ქორეპისკოპოსი მაშინ, როცა ეს იყო კახეთის მმართველების ტიტული, შესაბამისად, მასუდის სანარია არის კახეთი და უშუალოდ ამ სანარიის შემდეგ მდებარეობს შაქის სამეფო, მისი მოსაზღვრეა ასევე, მოვაკანი და კაბალა. ანუ შაქის სამეფოს ესაზღვრებიან სანარია, მოვაკანი და კაბალა (კილხის სამეფო).

„კილხის სამეფოს“ მასუდი უწოდებს კაბალას სამეფოს, მის დროს ამ სამეფოს მთავარ ქალაქს არ ერქვა ეს სახელი კაბალა, არამედ „კილხი“. ეს ტერმინი „კილხი“ შეიძლება იყოს ამ რეგიონის მთვარი პუნქტ „ხილხალას“ სახელი, ანუ „ხილხი“, აქედან „კილხი“.

ხილხალა → ხილხი → კილხი

„სანარიას“ შესახებ მასუდის ცნობასთან დაკავშირებით, უნდა ითქვას, რომ მისი ამ ცნობიდან გამომდინარე, სამხრეთ კახეთს, მასუდის აღწერით, შაქის მეფე არ ფლობდა.

მასუდის ცნობას ეთანადება ერედვის ეკლესიის შესანიშნავი წარწერა, რომ სამხრეთ კახეთის მიწები გაათავისუფლა აფხაზთა მეფე კონსტანტინემ დაახლოებით 915 წლისათვის (დაახლოებით მასუდის დროს), თუმცა ეს მიწები ადარნასეს შვილმა იოანე სენექერიმმა შემდგომში კვლავ დაიპყრო.

ერედვის ეკლესია მდებარეობს ქართლის გულში, ცხინვალიდან 7 კილომეტრში, მის ჩრდილო-დასავლეთით, ასეთი არქიტექტურის მქონე ბაზილიკა დამახასიათებელია მხოლოდ ქართული ხუროთმოძღვრებისათვის. ამ ტიპის ბაზილიკები ჩვენი ქვეყნის გარეთ არ გვხვდება.

ერედვის ეკლესიის სამხრეთის ფასადის მრგვალ სვეტზე მოთავსებულია თარიღიანი სამშენებლო წარწერა:

„სახელითა ღმრთისათა, მამისა და ძისა და სულისა წმიდისა და, მეოხებითა წმიდისა ღმრთისმშობელისათა, წმიდისა გიორგისითა, ხელმწიფობასა ღმრთივ დამყარებულისა წმიდისა კონსტანტინე მეფისასა, რომელმან ბრძანა და ჩავიდა

ჰერეთს შიგან, ჰერთა მეფე გააქცია და მუნით მშვიდობით იქცა. ცისკრად ალავერდს ილოცა; მწუხრი ბრძენს გადაჰხთა. მეორედ კულა ავიდა, ვეჯინისა ციხე დაღეწა. ქართლს შინა უფლობასა ტბელისა ივანესა, მთავარებისკოსობასა სანატრელისა ყ სა, ჯვრითა მისითა, განზრახვითა ნიქოზელისა სანატრელისა სტეფანე ეპისკოსისა და ძალითა შეწევნითა მოყუასთა და მე თეოდორე თაფლა სძემან დაგდე საძირკველი, ლენი იყნეს ხვი ქრონიკ“.

– შიდა ქართლი, პატარა და დიდი ლიახვის ხეობების არქიტექტურული მემკვიდრეობა, ტ. I, გვ.60, თბ., 2002.
<https://ka.wik.ipedia.org/wiki/ერედვის-ბაზილიკა>

ამ წარწერიდან ჩანს, რომ ქართული სამყარო გახარებული იყო აფხაზთა მეფე კონსტანტინეს გამირობით, რომელმაც „ჰერთა მეფე გააქცია“ და გაათავისუფლა კახეთის ვეჯინის ციხე. მისი ენერგიულობითა და მორწმუნეობით აღტაცებულია ხალხი აფხაზთა მეფეს ქართლში უბრალოდ „ჩვენს მეფეს“, „წმიდა მეფეს“ უწოდებდნენ (აფხაზთა მეფე კონსტანტინე III (893–922), რადგანაც სამხრეთ კახეთი გაათავისუფლა სომხებად მიჩნეულ ჰერთა მეფეებისგან. წარწერაში აღნიშნულია, რომ მან დილაუთენია, ცისკარზე, ალავერდში ილოცა, სადამოს უკვე ბრძენში (ქარელის ატოცთან) იყო, მეორე დღეს კი კვლავ კახეთისაკენ გაილაშქრა ვეჯინის გასათავისუფლებლად. ასეთ ენერგიულ მეფედ შემდგომში დავით აღმაშენებელი მიაჩნდათ. აღსანიშნავია, რომ ჩვენი მემკვიდრე იგივეს წერს და ამბობს აფხაზთა მეფეზე, რომ ქართველ ერს ვახტანგ გორგასლის შემდგომ ასეთი ძლიერი მეფე არ ჰყოლია. საერთოდ, დავით აღმაშენებელამდე ის ითვლებოდა ვახტანგ გორგასლისდარ, ანუ გამირ ქართველ მეფედ.

როგორც მასუდის ცნობიდან შეიძლება გავიგოთ, სამხრეთ კახეთი მის დროს გაათავისუფლებულია შაქის ჰერეთის მეფეთა ბატონობისაგან, ანუ ეს უნდა მომხდარიყო სამხრეთ კახეთში აფხაზთა მეფის, კონსტანტინე მესამის ლაშქრობის შედეგად 915 წლისათვის.

აფხაზთა მეფე კონსტანტინეს მიერ ჰერეთა მეფის გაძევების გამო, ჩანს, მასუდი, რომელიც დაახლოებით ამ დროს ჩამოსულა კავკასიაში, სამხრეთ კახეთს არ მიიჩნევს შაჰის სამეფოს ძალაუფლების ქვეშ, რადგანაც ის შაჰის მეზობლად სანარიას, ანუ კახეთს წარმოადგენს. როგორც ითქვა, ეს მოხდა 915 წლისათვის. სულ სხვა ვითარება იყო ასი წლით ადრე, როცა სამხრეთ კახეთს ჰერეთი უწოდეს შაჰის ჰერეთის მეფის აქ ლაშქრობის შემდეგ.

მას შემდეგ, რაც შაჰის, ანუ ჰერეთის მეფემ საჰლ სმბატთანმა სამხრეთ კახეთის მიწები მიიტაცა **837 წლიდან, სამხრეთ კახეთს ჰერეთი დაერქვა**. აქ მდებარეობდა პუნქტები და ციხეები – ორჭობი, გავაზი და არიში.

ცხადია, კახეთის ქორეპისკოპოს კვირიკესათვის მიუღებელი იყო ეს მიტაცება და, საერთოდ ქართული სამყაროსათვის, რადგანაც შაჰის მეფეები სომხურ-გრიგორიანული ეკლესიის წევრები იყვნენ, შესაბამისად, სამხრეთ კახეთის ხალხი ეწინააღმდეგებოდა მათი მიწების მიტაცებას შაჰელი მეფეების მიერ, ამიტომაც 915 წლისათვის ერთობლივი ძალებით კვირიკე კახეთის ქორეპისკოპოსმა და აფხაზთა მეფე კონსტანტინემ გაილაშქრეს სამხრეთ კახეთის ციხეების გასათავისუფლებლად ჰერეთის მეფისაგან. და ასეც მოხდა, ამიტომაც მასუდი სამხრეთ კახეთს, მთლიან კახეთთან ერთად, სანარიად ანუ შაჰის მეზობელ კახეთის სამეფოდ მიიჩნევს.

მაგრამ შემდგომში ვითარება კვლავ შეიცვალა, როდესაც მანვე (ადარნასე პატრიკა 915-944) ან მისმა შვილმა, იოანე სენექერიმმა კვლავ დაიპყრო სამხრეთ კახეთი.

მასუდის ცნობები

6. კარაულოვმა რუსულ ენაზე გამოსცა მე-10 საუკუნის არაბი მწერლის მასუდის (†966) ცნობები კავკასიის შესახებ თავისივე შენიშვნებით

<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/Karaulov/frametext8.htm>

მასუდი წერს – „აღანების ქვეყნის გვერდით ცხოვრობენ აფხაზები, ისინი ქრისტიანულ რელიგიას აღიარებენ, მათ ჰყავთ მეფე, აღანთა მეფე უფრო ძლიერია. აფხაზების ახლოა ჯურის სამეფო (არაბებს არა აქვთ ბეგრა გ, ამიტომაც მას გამოთქვამენ, როგორც ჯ), დიდი ქრისტიანი ხალხია, მათ ჰქვიათ სახელი „ხაზრანი“ (ქართველები), მათ მეფეს უწოდებენ ტაბს (აღბათ თავადი)...

აფხაზები და ხაზრანები ხარაჯას უხდიან თბილისის მეზობელი მხარის მფლობელს, რაც ეს მხარე მუსლიმანებმა დაიპყრეს. განმტკიცდნენ ამ ქალაქში. ხალიფა მუტევაკილის (აღ-მუთავაქილი, 846–861) დროს თბილისში იყო კაცი სახელით ისხაკ იბნ ისმაილი, მუსლიმანების მხარდაჭერით მან დაიმორჩილა აქ ქალაქის გარშემო მცხოვრები ტომები და აიძულა, ეხადათ გადასახადი, იქამდე სანამ მუტევაკილმა (ქართულად, ხალიფა ამირ-მუმლი) არ გამოაგზავნა ბუღა, ის დაბანაკდა თბილისთან, ალყა შემოარტყა, და დაიპყრო ხმლით, მოკლა ისხაკი...

ამის შემდეგ, ვიდრე დღემდე, თბილისში მუსლიმანებმა დაკარგეს ყოველგვარი პატივისცემა, მეზობელი მხარეები მას უკვე აღარ ემორჩილებოდნენ, მის ირგვლივ სოფლები და მხარეები გადავიდნენ გიაურების (*кяфур*, ქრისტიანი) მხარეს, იყვნენ მხნე მებრძოლები და ენერგიულები. ხაზრანის (ქართველთა) სამეფოს გვერდით არის სამეფო, რომელსაც ეწოდება სამსახა (სამცხე), რომლის მოსახლეობა არის ქრისტიანი, არეულები წარმართებთან, მათ მეფე არა ჰყავთ. შამსახას მეზობლად, თბილისსა და აღანთა სიმაგრეს შორის მდებარეობს სამეფო, რომელსაც ეწოდება სანარია (წანარეთი), ხოლო მათ მეფეს უწოდებენ კურისკუსს (ქორიკოზი, ქორეპისკოპოსი). ეს ხალხი

ადიარებს ქრისტიანობას, ყველა ქრისტიანია, ისინი თვლიან, რომ წარმოშობილი არიან არაბებისაგან (მუჰამედის წინაპრისაგან), უკაილიას მუხლისაგან და ამ ქვეყანაში დიდი ხანია რაც დამკვიდრდნენ. აქ აქვთ უდიდესი პატივისცემა... (აღსანიშნავია, რომ იმ ეპოქაში თავის მოწონება აბრაამის შთამომავლობით და მუჰამედის წინაპრებისაგან წარმომადგენლობით დიდ პატივად ითვლებოდა. მასუდის მიხედვით, სხვა ტომებიც თავს იწონებდნენ არაბული წარმოშობით, თუმცა სინამდვილეში, არ იყვნენ ასეთები, მაგალითად, ამ ეპოქის სომეხი ისტორიკოსის ვარდანის ცნობით, წანარები ქართულენოვანი ხალხი იყო, შესაბამისად, ისინი ქართველები იყვნენ).

სანარიის სამეფოსთან ახლოს ცხოვრობენ შექელები, ქრისტიანი ხალხი, მათ შორის მრავალი მუსულმანი ვაჭარი და ხელოსანი ცხოვრობს,

შაქელების მეფე, ამ წიგნის შედგენის დროს არის ადერნერსე ჰამამის ძე (**Адернерсэ-ибн-Хамам**), მის შემდეგ არის კილხის სამეფო (კაბალა), მისი დედაქალაქი დასახლებულია მუსლიმანებით, მის ირგვლივ სოფლები ქრისტიანებითაა დასახლებული, მათ მეფეს ეწოდება ანბასა (**Анбаса Кривой**), ეს სამეფო არის ყაჩაღების, ქურდებისა და მაწანწალების თავშესაფარი.

(ჩემი შენიშვნა – აბალას სამეფო, მის მეფეს ანბასა აღ-ავარს უწოდებდნენ ცალთვალას, В конце IX-начале X в. к северу от реки Куры, наряду с Шеки и Ширваном, возникает Кабалинское феодальное владение. *Его правителем в эту пору был Анбаса ал-Авар по прозвищу Анбаса Кривой или Одноглазый Лев. Как следует из источников X в., Кабала была городом, «полным жизни и благосостояния». Границы Кабалы были укреплены крепостями.* <https://guide.travel.ru/azerbaidjan/4512.html>),

ის ეხება მუჰანიას (მოვაკანის) სამეფოს, რომელიც დაამარცხა შირვან-შაჰმა და შეუერთა თავის სამეფოს...

(ქართული წყაროებით, ბუღამ მოკლა თბილისის ამირა საჰაკი. გადაწვა ქალაქი,

მას შეებრძოლა აფხაზთა მეფე თეოდოსი, მაგრამ ტაო-კლარჯეთის მეფე ბაგრატ I (826–878) ბუღას მიემხრო. ეს მოხდა 851 (853) წელს. თეოდოსი დამარცხდა და გაიქცა. ბუღამ მთებში გააგზავნა თავისი ჯარი, მაგრამ მთიელებმა დაამარცხეს. ბუღამ გამოიზამთრა ბარდაში, გამოიყვანა ჩრდილოკავკასიიდან 300 ხაზარული ოჯახი და შამქორში ჩაასახლა (854 წელს კახეთის ოლქი **გარდაბანი** ააოხრა. არაბი ისტორიკოსის **აღ-ტაბარის** ცნობით, მართო თბილისში 853 წელს დაიღუპა 50 ათასი კაცი (საქართველოს ისტორია, ტ. I, 2008 წ. გვ. 181–182). ამჟამად ფსევდოლიბერალები დასცინიან ეკლესიას, რომ შეუძლებელია თბილისში 100 ათასი ქრისტიანი მოეკლათ, რადგანაც იმ დროს მოსახლეობა მცირე იყო, მაგრამ აღ-ტაბარის ცნობით, თბილისში მე-9 საუკუნეში ბუღამ 50 ათასი კაცი დახოცა, მით უფრო დიდი უნდა ყოფილიყო თბილისის მოსახლეობა მე-13 საუკუნეში, როცა თბილისი კავკასიის ზესახელმწიფოს დედაქალაქი იყო, ამიტომაც 100 ათასი წმიდა მოწამის შესახებ ცნობა შეესაბამება აღ-ტაბარის ცნობას. ბუღა უკან გაიწვია ხალიფამ ხაზარებთან ურთიერთობის გამო). <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/Karaulov/frametext8.htm>

Мас'уди – „Рядом со страной алланов живут абхазы, исповедующие христианскую религию, и в наше время у них есть царь. Царь алланов сильнее их и область их простирается до гор Кабх.“

Около Абхаз находится царство Джурия, населенное большим племенем христианского вероисповедования; зовут их «хазран». Царь, управляющей ими в настоящее время, называется Таб'и и живет в месте называемом Месджид-дзиль-Карнайн.

Абхазы и хазраны платят харадж владетелю пограничной области Тифлис со времен завоевания этого города мусульманами и утверждения их в этом городе в царствование халифа Мутеваккиля. В Тифлисе был человек, по имени Исхак-ибн-Исмаиль; при содействии бывших с ним мусульман он сумел подчинить себе окружавшие его

племена, и они подчинились ему и примирились с уплатой в его пользу поземельной подати; ему; были подвластны все здешние племена, пока Мутеваккиль не прислал Буга; тот расположился лагерем около Тифлиса и осаждал его, пока не завоевал его мечем. Он убил Исхака, властвовавшего над всей страной. Подробный рассказ о происшествии этих был бы очень длинен, да и он известен в народе этой области и среди прочих лиц, знающих историю. Я полагаю, что этот Исхак был Курейшит из колена Омейядов или принятый в их среду вольноотпущенник.

С этого времени до нынешних дней мусульмане Тифлиса лишились всякого уважения, соседние государства более им не подчинялись, от них отделилось много деревень тифлисских и сношения между Тифлисом и землями ислама перешли от него к этим племенам кяфиров, окружавших Тифлис со всех сторон; а население его оставалось воинственным и энергичным, хотя и было окружено, как мы упомянули, опасными соседями.

Затем рядом с царством Хазран находится царство, называемое Самсах население которого христиане, смешанные с язычниками; у них нет царя.

По соседству с Самсах между Тифлисом и Алланским укреплением, о котором мы уже упоминали, находится царство по имени Санария, а царя их зовут Курикус. Этот народ исповедует христианство. Все христиане, сколько их есть, считают, что происходят от арабов, нисходя от Низар-ибн-Ма'ад-ибн-Мудара, а затем колена 'Укаиля основалось с давних времен здесь в этих странах, где они пользуются громадным уважением. Я видел в стране Мариб в землях Емена 'Укаилитов, союзных с Масхиджитами, характер которых похож на характер однофамильцев их в Кабхе; они богаты лошадьми и обладают могуществом. Во всем Емене нет потомков Низар-ибн-Ма'ада, кроме этого колена 'Укаилитов. Мы раньше упомянули о потомках Анмар-ибн-Низар-ибн-Ма'ада и о том, как они вошли в Емен, согласно преданиям о том, что было с Джерир-ибн-Абдулла-ал-Баджили и пророком, да помилует его Господь и да спасет! и вообще, что было с

племенем Баджили. Санарийцы считают, что они некогда отделились от этих Марибских 'Укаилитов, которых мы только что поименовали.

Не далеко от царства Санария находятся шекины, племя христианского вероисповедания, среди которых живет большое число мусульман, занимающихся торговлей и разными ремеслами. Царь шекинов во время составления этой нашей книги Аднернес-ибн-Хамам, как его называют. За ними следует царство Килах; столица его населена мусульманами, тогда как деревни и села вокруг нее населены христианами. Царь их в настоящее время называется Анбаса Кривой. Это царство – убежище разбойников, воров и бродяг.

Оно соприкасается с царством Мукания, о котором мы уже говорили, и которое покорил Шарван-шах и присоединил в своему царству. Не следует это царство, именуемое Муканией, смешивать со страной того же имени, лежащей на берегу Хазарского моря.

КАРАУЛОВ Н. А. Сведения арабских писателей X и XI веков по Р. Хр. о Кавказе, Армении и Азербейджане. VIII. Мас'уди. (умер в 966 году по Р.Х.)

<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/Karaulov/frameset8.htm>

ქართულენოვანი ხალხი – წანარები და მათი მმართველი სასულიერო პირები

წანარების ქართულენოვნების შესახებ წერს სომეხი ისტორიკოსი გარდან არეველცი (მე-13 ს.)

სომეხი ავტორი მე-13 საუკუნისა გარდან არეველცი თავის „მსოფლიო ისტორიაში“ წერს – „ქალდეველი კაცების ნაწილი, თავიანთი მამულიდან გამოსვლის შემდეგ, მივიდნენ გარდმანში (გარდაბანი) და უთხრეს გარდმანის მთავარს – „დავვითმე იმ ჯვრის ნაწილი, რომელიც მოგცა ჰერაკლე კეისარმა, ხოლო ჩვენ მივიღებთ ქრისტიანულ სარწმუნოებას და გავხდებით შენი მსახურები“, რაც შესრულდა. „они говорили на иверийском

языке“ – „ისინი ივერიულ ენაზე ლაპარაკობდნენ

<http://www.vostlit.info/Texts/rus11/Vardan/frame text3.htm>

«...некоторые мужи халдейские, вышедшие из своего отечества, пришли в Гардман (Гардабан) и сказали гардманскому князю – „Уступи нам часть Креста, данного тебе Ираклием, а мы примем христианскую веру и станем твоими слугами“, что и исполнилось. <http://www.vostlit.info/Texts/rus11/Vardan/frame text3.htm>

ბაღდადის ემირმა შეიტყო ამის შესახებ და მათ დაემუქრა, ხოლო ისინი შეშინებულები, გაიხიზნენ და თავი შეაფარეს კავკასიის მთის ძირს. ქრისტეს შემწეობით, რომელთაც ის სწამდათ, დაეუფლნენ ყველა გარშემო ოლქს, ისე, რომ ერთი მათგანი, სახელად დავითი ტახტზეც კი ავიდა, ძოროგეტის მეფესთან მოეყვრობით.

ამ ქაღდეებმა თავიანთ ოლქს წანარეთი დაარქვეს იმ საფუძველზე, რომ მასში დაინახეს თავიანთი პირველი საცხოვრებელი და რადგანაც ისინი ივერიულ ენაზე საუბრობდნენ, გარდმანის მთავარმა მათთვის მოიწვია ქორეპისკოპოსი.

(Эти Халдеи назвали свою область Тцанарка (Цанарк) на том основании, что в ней они узнали первое свое местожительство.

И так как они говорили на иверийском языке, то гардманский князь пригласил для них, хорепископа»).
<http://www.vostlit.info/Texts/rus11/Vardan/frame text3.htm>

ეს მიუთითებს, რომ წანარები იყვნენ არა ურარტუელი ქაღდეები, როგორც ახლა მიიჩნევენ, არამედ ჭანეთის მცხოვრებნი, ჭანეთს კი ამ ეპოქაში მოიცავდა ბიზანტიური ქაღდეას თემი.

როგორ მოხდა ბიზანტიური სამხედრო-ადმინისტრაციული ოლქიდან, ქაღდეადან გამოსული მეომრების ჯგუფი აღმოსავლეთ საქართველოში?

მაშასადამე, არაბთა შემოსევის გამო ქაღდეას თემის ჭანების ნაწილმა მია-

ტოვა თავისი საცხოვრებელი და დაიძრა ისტორიული საქართველოსაკენ, გარდმანში მათ განაცხადეს თავიანთი ქრისტიანული მიდრეკილების შესახებ და რადგანაც ქართულ, ანუ ივერიულ ენაზე ლაპარაკობდნენ, ისინი ქართული ეკლესიის წევრებად მიიჩნიეს, ამიტომაც მათთვის მოიწვიეს ქორეპისკოპოსი, ანუ მცხეთის პატრიარქს (ქართულენოვან პატრიარქს) სთხოვეს მათთვის ქორეპისკოპოსის, სოფლური ოლქის ეპისკოპოსის დანიშვნა, ასე უნდა დარქმეოდა წანარების სულიერ და საერო მეთაურს სახელი ქორეპისკოპოსი.

იმ დროისათვის კი მსგავსი სოფლური ადგილების მღვდელმთავრებს ცოლებიც ჰყავდათ და შვილებიც, ამიტომაც ქორეპისკოპოსობა მემკვიდრეობითი გახდა წანარებში.

იმ ეპოქაში, როდესაც წანარები გამოჩნდნენ ისტორიის ასპარეზზე, VII–IX საუკუნეებში, ქაღდეა ერქვა სამხედრო-ადმინისტრაციულ ერთეულს (ფემა, იგივე თემი) ტრაპეზუნტის რეგიონში.

ის (ქაღდეა) თავდაპირველად არმენიაკონის ფემის (თემის) ნაწილი იყო.

იმპერატორ თეოფილეს დროს (840-იანი წლებისათვის) ჩამოყალიბდა ქაღდეას ფემა (თემი), რომლის ცენტრი იყო ტრაპეზუნტი, ბასილი მე-2 ბულგართ-მმუსვრელის დროს ქაღდეას მმართველები დუკას წოდებას ატარებდნენ, ქაღდეას ფემას ძირითადი მოსახლეობა იყო ჭანები და ლაზები, რომელნიც შექმნილი პოლიტიკური და რელიგიური ვითარების გამო გაბერძნებული, ანდა არმენიზებული იყვნენ, თუმცა ჭანების მნიშვნელოვან ნაწილს თვითმყოფადობა არ დაუკარგავს.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ წანარები იყვნენ ქაღდეას ფემადან ლტოლვილი ჭანები. ქაღდეას ფემა გეოგრაფიულად ზღვისპირის გარდა ძირითადად მოიცავს მაღალ და კლდოვან მთიანეთს, სწორედ ამის გამო წანარებს დარიალის ხეობისათვის მიუმსგავსებიათ ქაღდეას გეოგრაფიული სახე და იქ სიამოვნებით დამკვიდრებულან.

მაშასადამე, წანარებს არავითარი კავშირი არ შეიძლება ჰქონოდათ ურარტუსთან, თუნდაც იმის გამო, რომ მათ დროს ურარტუ უკვე ორიათასი წლის წინ იყო განადგურებული და მისი არსებობა საისტორიო წრეებში შეიტყვეს მხოლოდ მე-18 საუკუნის შემდეგ.

მაშასადამე, წანარები იყვნენ ტრაპეზუნტის რეგიონის ჭანები, შესაბამისად, ქართულენოვანი ხალხი, მიდრეკილი ქრისტიანობისაკენ, ქრისტეს ჯვრის მოყვარულები, ამიტომაც მათ რელიგიურ-სასულიერო ღიდერად დაუდგინეს მცხეთის კათალიკოსის ქორეპისკოპოსი.

როცა წანარები გარდმანში მივიდნენ იყვნენ მხურვალე მორწმუნე ქრისტიანები. მათ მოითხოვეს იქ დაცული წმიდა ჯვრის ნაწილი, ამ ქრისტიანებს ესაჭიროებოდათ სასულიერო ზედამხედველი, ანუ ეპისკოპოსი. როცა გარდმანის მთავარმა შეიტყო მათი ქართულენოვნება, მოითხოვა მცხეთის კათალიკოსისაგან ქორეპისკოპოსი და დანიშნა მათ ეპისკოპოსად.

მე-7 საუკუნეში გარდმანი ტაოსთან და სხვა ქართულ მხარეებთან ერთად არ მიემხრო სომხურ-მონოფიზიტურ ფრთას და იცავდა ქალკედონიტობას.

ამის გამო სრულიად უსაფუძვლოა ამჟამად გაერცვლებული აზრი, რომელიც საინტერნეტო სივრცეშია, თითქოსდა, ვარდან არეველცი თავის ტექსტში აფიქსირებს ფაქტს იმისა, რომ წანარები ურარტუელი ქაღდებისაგან წარმოიშვნენ და ა. შ.

(„Этот текст весьма интересен не только тем, что фиксирует происхождение цанаров от халдов-урартийцев... <https://vk.com/@isstukx-canary-zabytaya-voyna-zabytogo-naroda>). როგორც აღინიშნა, ვარდან არეველცი წერს, რომ ქაღდეადან გარდმანში მოსული წანარები ივერიულ, ანუ ქართულ ენაზე ლაპარაკობდნენ, ამიტომაც გარდმანის მთავარმა მათთვის მოიწვია ქორეპისკოპოსი (И так как они говорили на иверийском языке, то гардманский князь пригласил для них хорепископа“ Вардан Великий. Всеобщая история. часть 3

<http://www.vostlit.info/Texts/rus11/Vardan/frame-text3.htm>

ჩვენი აზრით, გარდმანში მივიდნენ ტრაპეზუნტის ქაღდეას თემიდან ლტოლვილი ჭანები, ბუნებრივია, რომ ისინი ქართულ, ანუ ივერიულ ენაზე ლაპარაკობდნენ, ამ მიზეზის გამო, წერს მემატიანე, გარდმანის მთავარმა მათთვის მოიწვია ქორეპისკოპოსი.

მაშასადამე, ვარდან დიდის, ანუ ვარდან არეველცის ცნობაში, ქართული ენა და ქორეპისკოპოსი ერთმანეთთან კავშირშია, ანუ ქორეპისკოპოსის საეკლესიო-ლიტურგიკული და სალაპარაკო ენა იყო ქართული ენა, ამიტომაც მას უკვე თავის მრევლთან, წანარებთან, მჭიდრო ურთიერთობა ექნებოდა. ეს ნიშნავს, რომ იმჟამად მონოფიზიტურ გარდმანში მოსული წანარები ჩააბარეს არა სომეხ მღვდელმთავრებს, არამედ ქალკედონიტ, ანუ ქართულენოვან ქორეპისკოპოსს. ამ იერარქს წანარები ჩააბარეს ქართული ენის ცოდნის გამო, თანახმად სომეხი მემატიანის ცნობისა.

საქმე ისაა, რომ საქართველოს ქალკედონიტური ეკლესია, ბუნებრივია, ქართულენოვანი იყო, ხოლო მონოფიზიტური ეკლესია – სომხურენოვანი, ანუ მრევლის ქართულენოვნება უკვე ნიშნავდა ქალკედონიტური მიმართულების მატარებლობას, ხოლო სომხურენოვნება – მონოფიზიტურისა (მე-8 საუკუნის ბოლოდან).

ამიტომაც ქაღდების, ანუ წანარების ქართულენოვნება უკვე ნიშნავდა, რომ ისინი ქართული ეკლესიის მრევლი იყო და, შესაბამისად, ქართველი ქორეპისკოპოსი ესაჭიროებოდათ.

რაც შეეხება გარდმანს, ის ძირითადად ორ ნაწილად იყოფოდა – ქართულ-ქალკედონიტურად და სომხურ-მონოფიზიტურად.

საერთოდ, წყაროს ცნობით, თავდაპირველად გარდმანი, ანუ გარდაბანი, მთლიანად ქართული ოლქი, იყო დასახლებული მხოლოდ ქართველებით, რადგანაც მემატიანემ, გარდაბნის, ანუ გარდმანის ხალხის ეპონიმი „გარდაბოსი“ ქართველთა წინაპრის – „ქართლოსის“

ძედ დასახა. ეს ნიშნავს, რომ მისი მტკიცებით ეს ოლქი ქართველების თავდაპირველ მიწა-წყლად და ქართველებით დასახლებულად მიიჩნეოდა.

მემკვიდრე წერს – „გარდაბოსს მისცა ხუნანი და უჩინა საზღვარი: აღმოსავლით მდინარე ბერდუჯისი, დასავლით ქალაქი გაჩიანი, და სამკრით მთა პირველქსენებული, და ჩრდილოთ მტკვარი.“

ეს მომხდარა ქრისტეშობამდე რამდენიმე ათასწლეულით ადრე, ქართლოსისა და მისი ძის გარდაბოსის ეპოქაში.

მაშასადამე, თუ ვარდან დიდს ვენდობით, წანარები ქართულენოვანი ხალხი იყო, გამოსულნი ქალდეას, ანუ ჭანეთის ოლქიდან. ჩანს, რაღაც დევნის გამო მათ თავი შეაფარეს საქართველოს შედარებით დაცულ ოლქს – გარდაბანს. ქართულენოვნების გამო მათ მცხეთის პატრიარქის მიერ დაენიშნათ ქორეპისკოპოსი (საეკლესიო-სასულიერო მეთაური), რომელიც მალე მათ საერო მეთაურადაც იქცა.

წანარების ვინაობა

პონტოსპირეთის იბერიულობის შესახებ წერენ თვით სომეხი ისტორიკოსები, ხორენაცი, უხტანესი და სხვა. ისინი მიუთითებენ, რომ პონტოსპირეთში იბერები ჩაასახლა ნაბუქოდონოსორმა და, მათი აზრით, იბერების საცხოვრისი პონტოსპირეთიც არის.

სომეხი ისტორიკოსების ეს დაბეჯითებული მტკიცებანი მიუთითებს, რომ მათ დროს, V–X საუკუნეებში, ტრაპეზუნტისა და მისი ჩრდილოეთის მხარეები ისევ ქართული ქვეყნები იყო და ისინი ამის ახსნას ცდილობდნენ.

სტრაბონიც მიუთითებდა, რომ მთელი ეს მხარეები პარიადრედან ხორძენასა და გოგარენას ჩათვლით ძვ. წ. მე-2 საუკუნემდე იბერიას ეკუთვნოდა, რომელიც არმენიის მეფეებმა მიიტაცეს.

უშუალოდ ტრაპეზუნტის რეგიონში ხალიბების, ანუ ქაღდების, ლაზების,

კოლხების, იბერებისა და სხვა ქართული ტომების შესახებ ცნობებს უამრავი ბერძენ-რომაელი ავტორი იძლევა ქსენოფონტედან არიანეს ჩათვლით.

შემდგომში, ბიზანტიამ აქ დააარსა თავისი ადმინისტრაციული ერთეული „ქალდეას თემი“. ქართველები ამ მიწა-წყალს ჭანეთს უწოდებდნენ. აქ ჭანები სახლობდნენ და მათ სახელს უნდა უკავშირდებოდეს წანარების სახელი.

სტრაბონი წერს, რომ ტრაპეზუნტთან ცხოვრობდნენ ტიბარენები, ქაღდები, სანები, მაკრონები (XII,3.18). პლინიუსი კი აღნიშნავდა, რომ ტრაპეზუნტის ახლო მთებს იქით არის იბერია (ბუნების ისტორია, VI,13) და აქვე, ტრაპეზუნტთან ცხოვრობდნენ კოლხები და სანები (ჭანები ან სვანები).

მაშასადამე, წელთაღრიცხვათა მიჯნაზე სხვადასხვა ქართულ ტომთან ერთად აქ ცხოვრობდა ქაღდების ტომი. აქ მცხოვრობი ქაღდების მიწა-წყალზე ბიზანტიის იმპერიამ 820 წელს დააარსა თავისი სამხედრო-ადმინისტრაციული ერთეული „ქალდეას თემი“ (Χαλδία).

ქაღდები სახელოვანი მეტალურგები და მჭედლები იყვნენ, ამიტომაც, ჩანს, საბრძოლო იარაღს კარგად იცნობდნენ და ფლობდნენ. ისინი უმეტესად გუმუშხანეს რეგიონში ცხოვრობდნენ, მაგრამ ტრაპეზუნტის ირგვლივ მცხოვრებ ქართულ ტომებს ერთმანეთთან კავშირი არ ჰქონდათ და პირიქით, ურთიერთბრძოლით ერთმანეთს ძალზე ასუსტებდნენ.

ასეთი პოლიტიკური სისუსტის გამო ისინი ძლიერ იჩაგრებოდნენ ბიზანტიელების მიერ.

ქაღდების მაგალითზე ეს იქიდან გამომჩნდა, რომ მათი მიწა-წყალი ბიზანტიელებმა იუსტინიანეს დროს ოლქ „1 არმენიაში“ შეიყვანეს, შემდეგ კი – „არმენიაკონის“ ოლქში.

შესაძლოა, ეს იყო მიზეზი იმისა, რომ მათი ერთი ნაწილი ქაღდეას მიწა-წყლიდან აყრილა და წამოსულა იმ ქვეყანაში, რომელშიც მშობლიური ერი

ეგულებოდა – ივერიაში, რადგანაც ისინიც ივერიულ ენაზე ლაპარაკობდნენ.

ქალდეადან წამოსულები თავდაპირველად თითქმის იმავე სახელის მქონე ქართულ ოლქში მოსულან, რომელიც დატოვეს – გარდმანში (გარდმანი-ქართმანთი-ქალდმანი). აქ მათ დაუდასტურებიათ თავიანთი ქრისტიანობა, ალბათ, ადგილობრივი ეკლესიის მრევლად იქცნენ და დიდი სურვილი გამოუთქვამთ, მათაც ჰქონოდათ იმ პატიოსანი ძელი-ტეშმარიტის ნაწილი, რომელიც აქ დაუტოვებია ჰერაკლე კეისარს, – წერს ვარდან დიდი არქეველცი თავის წიგნში „მსოფლიო ისტორია“.

«Точно таким же образом некоторые мужи халдейские, вышедшие из своего отечества, пришли в Гардман (Гардабан) и сказали гардманскому князю – „Уступи нам часть Креста, данного тебе Ираклием, а мы примем христианскую веру и станем твоими слугами;“ что и исполнилось. Эмир багдадский, узнав об этом, стал грозить им; и они, уstraшенные, удалились к подошве Кавказских гор.

При помощи Христа, в которого они уверовали, завладели они всеми (окрестными) областями, так что один из них, по имени Давид, вступивший в свойство с царем дцоро-гетским, вступил даже на престол. Эти Халдеи называли свою область 'Тцанарк' (Цанарк) на том основании, что в ней они узнали первое свое местожительство. И так как они говорили на иверийском языке, то гардманский князь пригласил для них, хорепископа». Вардан Аревелци, «Всеобщая история» http://www.vostlit.info/Texts/rus11/Vardan_2/obzor1.htm

ვარდანი წერს – „ქალდეველი ვაჟკაცები თავიანთი მამულიდან გამოსვლის შემდეგ მივიდნენ გარდმანში (გარდაბანი) და უთხრეს გარდმანის თავადს „დავითმე იმ ჯვრის ნაწილი, რომელიც ირაკლიმ მოგცა, ხოლო ჩვენ მივიღებთ ქრისტიანულ სარწმუნოებას და თქვენი მსახური გავხდებით“, რაც შეერულდა. ბაღდაის ეპირმა როცა ეს შეიტყო, მათ დაემუქრა, და ისინი შეშინებულები გან-

შორდნენ კავკასიის მთის პირისაკენ. ქრისტეს მეოხებით, რომელიც სწამდაათ, ისინი დაეუფლნენ გარშემო ოლქებს... რომელსაც ეს ქალდეები „ჭანარს“ (ჭანეთს) წანარს უწოდებდნენ, იმ საფუძველზე, რომ ის ჰგავდა მათ თავდაპირველ ქვეყანას. იმის გამო რომ ისინი ლაპარაკობდნენ ივერიულ ენაზე, ამიტომაც გარდმანის თავადმა მოიწვია მათთვის ქორეპისკოპოსი“ (ე.ი. წანარეთი ჭანეთ-ქალდეას წააგავდა).

(შესაძლოა, აღსანიშნავი იყოს ის, რომ გიუმუშხან-ქალდეადან სხვა დროსაც გადმოსახლდნენ ქალდეები საქართველოში. ეს მოხდა მე-19 საუკუნეში, როცა გიუმუშხანეს ოლქიდან რუსის გენერალ პასკევიჩის დროს ხალხი საქართველოში – თრიალეთში ჩამოსახლდა, მათ თან ჩამოიტანეს თავიანთი ეკლესიიდან ქართულენოვანი სახარება, მაგრამ ქართული ძალზე ცუდად იცოდნენ, თუმცა საოჯახო ქართულენოვნება გარკვეულწილად შენარჩუნებული ჰქონიათ. მაგალითად, ბავშვის აკვანში ჩასაკრავი მოწყობილობების ქართული სახელები (არტახი და სხვა), მაგრამ ისინი ოფიციალურად ჩამოსახლდეს ვითარცა ბერძნები, რადგანაც იქამდე ოსმალეთის იმპერიის ბერძნულ მილეტში იყვნენ შეყვანილები მართლმადიდებლობის გამო. საქართველო ამ დროს თვითონ იყო დაპყრობილი, ამიტომ ქალდეებს სკოლებში დაუნერგეს რუსულენოვნება და გაუძლიერეს ბერძნული თვითშემეცნება, თუმცა მათ ბერძნული ენა საერთოდ არ იცოდნენ და ნარევი თურქულ-ქართული დიალექტით საუბრობდნენ, ისინი შემდგომ საბერძნეთში გადასახლდნენ მე-20 ს. ბოლოს, ვითარცა ბერძნები, მათ შორის ზოგიერთი სოფლის მოსახლეობა (მაგ., სოფ. სანთასი) აცხადებდა, რომ ისინი ლაზები იყვნენ).

როგორც ითქვა, ვარდან დიდის ცნობის შესაბამისად, ქალდეები გარდაბნის პროვინციაში ჩამოსახლდნენ დაახლოებით მე-8 საუკუნეში. ამ დროს გარდმან-გარდაბანი მტკიცე ქალკელონური ქვეყანა იყო, შესაბამისად, ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში, ამიტომაც გარდმანის ერისთავს ამ მოსული ქალდე-

ბისათვის დაუნიშნავს ქორეპისკოპოსი (ანუ ქართლის კათალიკოსის დამხმარე ეპისკოპოსი რეგიონების საჭიროებისათვის). ის ქაღდებისათვის, პირველ რიგში, სასულიერო იერარქი იყო, თანდათან საერო საქმეებსაც ხელმძღვანელობდა.

მე-7 საუკუნეში გარდმანი ტაოსთან ერთად არ მიემხრო სომხურ-მონოფიზიტურ ფრთას და იცავდა ქალკედონიტობას.

ამჟამად ამ ქაღდებს სომეხი და რუსი მეცნიერები ქაღდ-ურარტუელებს უწოდებენ, ხოლო ინგუშებისა და ჩეჩნების ისტორიკოსების ერთი ნაწილი მიიჩნევს, რომ მათი ხალხები არიან წანარების შთამომავლები და ისინი ურარტუს ქაღდებისაგან არიან წარმოშობილნი. სინამდვილეში, როგორც გავარკვეით, გარდმანში მისული წანარები იყვნენ ქაღდეას თემიდან გამოსული ჭანები, ანუ ვარდან დიდის ცნობით, იყვნენ ბიზანტიურ თემ ქაღდიას ქართულენოვანი სამყაროს წევრები.

ისინი გარდმანიდან არაბების მუქარის შემდგომ გადასახლებულან საქართველოს მთიან მხარეში, ასე რომ, წილკანი და დარიალის ხეობა მათ კონტროლქვეშ აღმოჩენილა. ეს მხარეები მათ, ვარდან დიდის ცნობით, თავიანთ უძველეს სამშობლოდ მიაჩნდათ. შემდეგ კი კახეთის არაბებისაგან გასათავისუფლებლად იბრძოდნენ დიდი ხნის მანძილზე. წანარების, ანუ კახეთის ქორეპისკოპოსი დონაურების საგვარეულოდან იყო, როგორც აღინიშნა, ილარიონ ქართველი.

მასუდისა და საერთოდ, არაბ ისტორიკოსებს, ისე მოსწონდათ წანარების თავდადებული და ვაჟკაცური ომები არაბებთან, რომ დაენანათ მათი კავკასიურ ტომებად წარმოჩენა და ირწმუნეს ღვგენდა, რომ წანარები არიან არაბული სამყაროს წევრები, კერძოდ კი, იმეხნელები.

Знаменитый арабский ученый-энциклопедист ал-Масуди в книге «Мурудж аз-захаб» («Золотые истоки»), написанной в 20-30-е годы X века, приводит такие сведения о цанарах: «...между приграничной областью Тбилиси и уже упомянутой крепостью

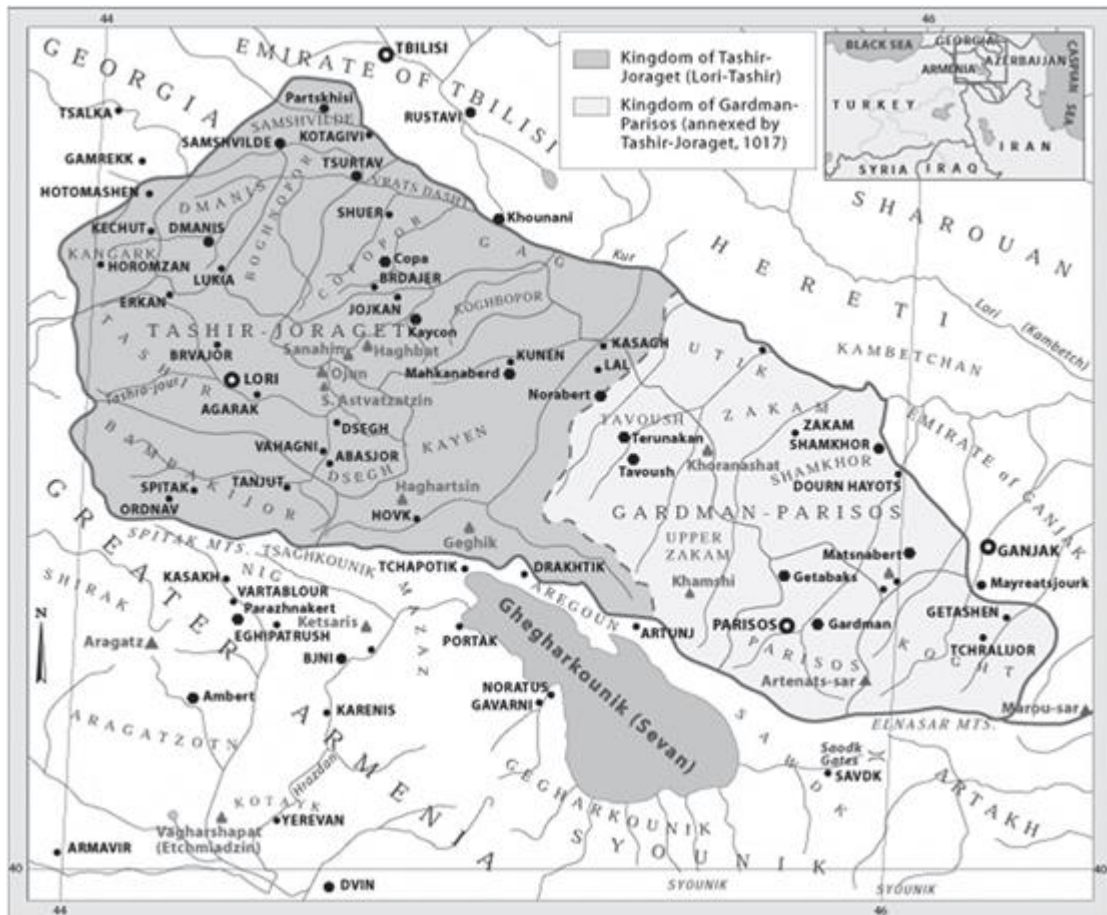
«Аланские ворота» лежит царство Санария (Цанар), царь которого называется корискус (греческое **хорэпископос**), что является обычным титулом здешних царей... Они христиане. В этой стране они господствуют над многими народами. **Санары утверждают, что они те, кого мы называли среди народов в стране Маариб (в Йемене)**».

Отметим для себя, что арабы название цанаров всегда произносили со звуком «с» впереди – санары, санарийцы. Поэтому название древней причерноморской страны, откуда пришли на Кавказ предки цанаров, ал-Масуди мог воспринять как «Сана». Именно здесь, на наш взгляд, и кроется объяснение того, что ал-Масуди связал происхождение цанаров со страной Маариб (Йемен).

Дело в том, что ал-Масуди древнюю **Сану в Колхиде перепутал с городом Сана – древней столицей Йемена**. Его не смутило и то, что современные ему санарийцы (цанары) были христианами. Ведь и жители **Йеменской Саны еще в V веке приняли христианство из Эфиопии**, что было известно арабскому ученому-энциклопедисту. Все эти факты вкупе с рассказами цанаров о своем южном происхождении и породили ошибочную «йеменскую» версию ал-Масуди, нашедшую отражение в книге «Золотые истоки».

გარდმანის ხევს, ანუ გარდმანის ოლქს ქართველები თავიანთი წინაპრების სამშობლოდ მიიჩნევდნენ (ქართლოსის ძის გარდაბოსისაგან), ხოლო ამჟამინდელი აზერბაიჯანელი მეცნიერები ალბანეთის ნაწილად თვლიან, სომხურ წყაროების მიხედვით, არმინიიაში შედიოდა, არმენიელების მიერ იბერიის მიწების მიტაცებათა გამო. სტარბონის ცნობით, არმენიამ იბერიისაგან მიიტაცა ძვ. წ. 180 წლისათვის იბერიული ოლქები – პარიადრეს კალთები, ხორძენა და გოგარენა, ერთ-ერთი ასეთ მიტაცებული ოლქის ნაწილი უნდა ყოფილიყო გარდმანი.

Гирдыман – историческая область в Закавказье, в античный период один из восьми гаваров ашхара Утик Великой Армении, в раннем средневековье – феодальное владение в Кавказской Албании.

ამჟამად გარდაბან-გარდმანის ისტორიულ ოლქს ორ ნაწილად ყოფენ, ჩრდილოეთ ნაწილს ქართულ სამეაროსთან აკავშირებენ, ხოლო ქვემო ნაწილს – სომხურთან.

სტრაბონის ცნობიდან გამომდინარე, იბერიისაგან არმენიის მიერ მიტაცებული ერთ-ერთი ოლქის (ხორძენას, ანდა გოგარენას) ნაწილი უნდა ყოფილიყო სივნიეთი, სევანის ტბის სამხრეთიდან მიმდებარე ოლქი, ისიც (გარდმან-გარდაბნის მსგავსად) ამ მიტაცებამდე ქართველებით უნდა ყოფილიყო დასახლებული. სტრაბონის ცნობიდან გამომდინარე, რომ იბერიისაგან მიტაცებულ ოლქებში არმენიელებმა შეძლეს მკვიდრი მოსახლეობის არმენიზაცია იმდენად, რომ სტრაბონის დროს ისინი უკვე სომხურ ენაზე ლაპარაკობდნენ, მიუთითებს არმენიზაციის დაჩქარებულ პროცესზე.

მაგრამ უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ადმინისტრაციის ენას, ანუ სომხურ ენას, უფრო მეტად ზედაფენა სწავლობდა და ქვედა ფენა, ალბათ, კიდევ დიდხანს ინახავდა ქართულენოვნებას, ღრმა კავშირს მშობელ ქართველ ერთან და ასევე, მისკენ სწრაფვას. ამის გამოხატულ მაგალითად მიგვაჩნია ჩვენ პეროჟავრა სივნიელი, წმიდა ნინოს თანამოსაგრე ქართველთა მოქცევისას.

სივნიეთი, ისევე როგორც გუგარქი, ეკლესიურად, წმიდა ნინოს ცხოვრების მიხედვით ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა, პეროჟავრა სივნიელი ამის პიროვნული გამოხატულება იყო.

გუგარქის ვრცელი ოლქი ქართველთა ქვეყანა იყო, რომელზეც არმენია მუდამ ცდილობდა გაბატონებას, თუმცა, როგორც ეპისტოლეუთა წიგნიდან ჩანს, აქ მუდამ მიმდინარეობდა ბრძოლა ქართული

ენისათვის, რათა მისი უფლებები აღდგენილიყო საეკლესიო და საერო ცხოვრებაში.

გუგარქი რომ ქართველთა ქვეყანა იყო ჩანდა ეკლესიურადაც, ამას ადასტურებს ის, რომ გუგარქის ეპარქია საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა.

მისი ეპისკოპოსი მოსე კირიონ კათალიკოსის დროს ეპისტოლეთა წიგნში – „ქართველთა ეპისკოპოსად“ იწოდება.

ამავე ეპისტოლეთა წიგნიდან ჩანს, რომ გუგარქის ეპარქიის ეკლესიამონასტრებში სომხურენოვანი საეკლესიო მსახურება დაინერგა მხოლოდ მე-6 საუკუნეში, თავდაპირველად წმ. შუშანიკის საფლავის ეკლესიაში, ანუ ცურტავის ეკლესიაში, შემდეგ კი სომხურენოვნება მთელს ეპარქიაში გავრცელდა (იხ. პისტოლეთა წიგნის ანალიზი ჩემს ნაშრომში – „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია“).

ამის შესახებ მე ასევე ვწერ სტატიაში, რომელიც „პრაგოსლაზნაია ენციკლოპედიის“ სტატიაში „კირიონ I“-ა გადმოცემული –

„В «Книге посланий», где также повествуется о церковном разделении в Закавказье, собрана переписка между К. и участниками межцерковного спора. Важное место в тексте отводится еп. Цуртавскому Моисею и истории Цуртавской епархии, расположенной в Квемо-Картли (арм. Гугарк). Убедившись в приверженности К. к решениям Халкидонского Собора, еп. Моисей, названный во 2-м письме «епископом грузин», покинул епархию и перешел в Армению (Книга посланий. 1968. С. 2, 12, 15).

После самовольного ухода еп. Моисея из епархии последовала переписка К. с представителями ААЦ (католикосом Мовсесом II Еливандечи (574–604), наместником арм. католикоса Вртанесом Кердолом, католикосом Авраамом I) и арм. светских властей (ставленником персид. шаха в вопросах упорядочения церковных дел в Армении Врканским марзпаном Смбатом Багратуни), где К. доказывал правомочность своей

внутренней и внешней политики. Оппоненты обвиняли главу ГПЦ в притеснении еп. Моисея, в упразднении армяноязычного богослужения, установленного в Цуртави в мц. Шушаник, а также в приверженности К. к «ромеям (т. е. византийцам.- Авт.), которые приняли Халкидонский Собор» (Там же. С. 67). Особенно непримиримо выступал против позиции К. католикос Авраам I.

Однако К. убедил Смбата Багратуни в своей лояльности к Ирану, а также отверг обвинения в отмене арм. богослужения: «Мы богослужение (на арм. языке.- Авт.) не отменяли, но тот, кто поставлен (нами.- Авт.) епископом, знает и грузинскую, равным образом и армянскую грамоту, и богослужение совершается на обоих языках» (Книга посланий. 1968. С. 70, 78; Ухтанес. 1975. С. 125, 153). Груз. историки считают, что К. ввел груз. богослужение в Цуртавской епархии (Джавахишвили) или лишь в той ее части, к-рая была населена армянами (Алексидзе). Однако, по мнению груз. церковных историков, К. восстановил в регионе древнюю практику богослужения на груз. языке, что было ранее отменено под давлением персид. властей.

<https://www.pravenc.ru/text/1840497.html>

თავის დასკვნა

დავითგარეჯისა და მიმდებარე ოლქების მიწა-წყალი, ქართული წყაროების თანახმად, ქართველთა წინაპრების (ეპონიმების – ქართლოსის, კახოსისა, კუხოსისა და გარდაბოსის) წილ ქვეყნად მიიჩნეოდა და ჯერ კიდევ ფარნავაზის ეპოქიდან შედიოდა ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში.

აქ, და საერთოდ სამხრეთ კახეთში (კუხეთ-კხოეთში), მოღვაწეობდნენ წმიდანინო – ქართველთა განმანათლებელი, და მე-6 საუკუნიდან – ასურელი მამები.

არაბობის ეპოქაში თავდაპირველად აქაურ რეგიონებში გამოჩნდნენ წანარები, როგორც ამ ეპოქის ისტორიკოსი უწოდებს „ივერიულენოვანი“ ტომი, რომელთაც კახეთი გადააქციეს არაბთა წინააღმდეგ მიმართული განმანთავისუფლებელი ომების არეალად, ქორეპისკოპოსთა მეთაურობით. მათ ოჯახში დაიბადა იმჟამინდელ ქრისტიანულ მსოფლიოში სახელოვანი წმიდანი – ილარიონ ქართველი.

არა მხოლოდ დავით გარეჯის მიწა-წყალი და სამხრეთ კახეთი, დიდი ოლქი გარდმანიც წმიდა ილარიონ ქართველისა და უფრო ადრე, ასურელი მამების დროს, წყაროთა მიხედვით – ქართული ოლქები იყვნენ.

ჟან რასინის ბიბლიური ტრაგედიის „ათალიას“ გენეზისის საკითხისათვის

ვაჟა ოთარაშვილი
თეოლოგიის დოქტორი, პროფესორი
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი
ეკა კვანტალიანი
დასავლეთევროპული და ამერიკული
ლიტერატურის დოქტორანტი
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი

რეზიუმე

სტატიაში წარმოდგენილია ჟან რასინის ბიბლიურ მოტივებზე შექმნილი დრამის „ათალიას“ ლიტერატურული წყაროების გენეზისის კვლევა და რასინისეული ინოვაციები. გაანალიზებულია, რომ პიესა ეყრდნობა როგორც ბიბლიურ მოტივებს, ასევე ებრაული თალმუდისა და თანახის ნაწილს, პარალიპომენას ანუ პროტესტანტულ ქრონიკებს, ისტორიულ გადმოცემებსა და ანტიკური, ძველბერძნული დრამების გავლენას.

ზოგადად რასინი, როგორც კლასიციზტური ტრადიციის ჭეშმარიტი მემკვიდრე, თემებს ანტიკური ისტორიიდან და მითოლოგიიდან იღებდა. მისი პიესა „ათალია“ კი (როგორც „ესთერი“) ამ მხრივ გამო-ნაკლისს წარმოადგენს, რომლის ძირითადი ლიტერატურული წყაროები ბიბლიურ სიუჟეტებს ეფუძნება, სადაც ავტორის ინოვაციური ხელწერაა წარმოდგენილი.

ჟან რასინმა „ათალიაში“ დამუშავებული ძველალექსისეული სიუჟეტებით შექმნა სრულიად ახალი, ორიგინალური ფრანგული კლასიციზტური ტრაგედია, რომელიც ღირსეულ მეტოქეობას უწევს დღესაც იდეალურ ესთეტიკურ ეტალონებად გამოცხადებულ კლასიკურ დრამატურგიულ ნიმუშებს.

საკვანძო სიტყვები: ბიბლიური ტრაგედია, რასინი, „ათალია“, ფრანგული კლასიციზტური დრამა.

ჟან რასინის „ათალია“ (1690წ.) ბიბლიურ მოტივებზე შექმნილი ტრაგედიაა, რომელიც ავტორმა „ესთერის“ შემდეგ დაწერა მეფე ლუი XIV-ისა და მადამ დე მენტენონის დაკვეთით, სამეფო მეურვეობის ქვეშ მყოფი სენ-სირის სასულიერო სასწავლებლის აღსაზრდელ გოგონათათვის. ფაქტობრივად, „ათალია“ რასინის თეატრალური კარიერის გრანდიოზული დასასრულის ბოლო დიდებული დრამა იყო შთაგონებული ძველი აღთქმის ტექსტებით, განსაკუთრებით „მეფეთა წიგნით“. პიესა ასევე ეყრდნობა ბერძნული წყაროების ნაწილს. „ათალიას“ მისი შინაარსიდან გამომდინარე, „სქიზმის“ დიდ ტრაგედიას უწოდებს როლან ბარტი. (Barthes, 2002 :69-72).

ჟან რასინის პიესის „ათალიას“ მთავარი პერსონაჟი, ბიბლიური დედოფალია, რომლის სიუჟეტი ძირითადად, სწორედ, ძველი აღთქმის წიგნებიდან, განსაკუთრებით „მეფეთა წიგნიდან“ აქვს აღებული ავტორს. ათალია, იორამის ქვრივი, იოასის (იოაშის) ბებია, იყო ასული აქაბისა (აჰაბის) და იეზაბელისა (რომელიც დევნიდა ელიას და სხვა წინასწარმეტყველებს, რისთვისაც ისრაელის მეფემ იეჰშმ, დავითის შთამომავალმა, ბრძანა მისი ფანჯრიდან გადაგდება, რათა ძაღლებს შეეჭამა). ათალიამ ტახტისა და ძალაუფლების გამო დავითის ტომის ყველა შთამომავალი ამოწვევით, მათ შორის მისი შვილიშვილებიც. გადარჩა მხოლოდ ერთი მათგანი, იოასი, რომელიც დავითის შტოს პირდაპირი შთამომავალი იყო. იგი გადაარჩინა ათალიას ქმრის ასულმა იოსაბეთმა (იეჰოშაბეთმა), მღვდელმთავარ იოადის (იეჰოიადას) ცოლმა და იერუსალიმის ტაძარში ელოაკიმის სახელით საიდუმლოდ აღზარდეს.

„ათალიას“ ამბავი მოთხრობილია ბიბლიაში, ძველ აღთქმაში, წიგნში „მეფეთა მეფეთა“ (თ.XI.1). საინტერესოა, რომ ძველი აღთქმის მცხეთური ხელნაწერის

მიხედვით ათალია მოხსენიებულია, როგორც გოთოლია :

„1. გოთოლია, დედამან ოქოზისამან, ვითარცა იხილა, რამეთუ მოსწყდღეს შვილნი მისნი, წარწყმიდა ყოველი ნათესავი შარავანდელთა მათ. 2. და აღიქვა იოსაბე, ასულმან მეფისა იორამისამან, დამან ოქოზისამან, თოას, ძე ოქოზიასი, ძმისა თვისისა, რამეთუ მოიპარა იგი შორის ძეთა მათ მეფისათა, რომელ მოსრნეს, და დამალა იგი და დედამძუძე მისი სენაკსა სასვენებელისასა პირისაგან გოთოლიასა, და არა მოკუდა. 3. და იყო მის თანა სახელსა მას უფლისასა მალულად ექუს წელ და გოთოლია მეფობდა ზედა მას ქუეყანასა.“ (მცხეთური ხელნაწერი, 1982: 214)

ხოლო თანამედროვე ქართული რედაქციით ბიბლიაში ათალია მოხსენიებულია ღოთოლიად, სადაც ვკითხულობთ: „როცა დაინახა ღოთოლიამ, ახაზიას დედამ, რომ მოკვდა მისი შვილი, ადგა და ამოწყვიტა მთელი სამეფო მოღებმა...“ (ბიბლია, 1989: 333)

ამ ტექსტს მცირედი განსხვავებებით ვხვდებით წიგნში მეორე „რიცხვთა“ (XXII და XXIII) და თავში „პირველი ნეშტთა“ (ებრ. מִשְׁפַּחַת הַפְּרִשְׁתִּי, რომელიც ძველი აღთქმის ერთ-ერთი წიგნია. ბიბლიის წიგნი „მეორე ნეშტთა“ იწყება ისრაელში სოლომონის მეფობით, ხოლო მთავრდება სპარსეთის მეფის კიროსის სიტყვებით, რომლითაც ის ბაბილონში გადასახლებულ იუდეველებს მიმართავდა. წიგნის წერა ეზრა მღვდელმა ძვ. წ. 460 წელს დაასრულა. კიროსის ბრძანებით იუდეველებს შესაძლებლობა ეძლეოდათ, იერუსალიმში დაბრუნებისა და ღმერთისადმი თავყვანისცემის განახლებისა. ბაბილონში მრავალწლიანმა ტყვეობამ ერს თავისი კვალი დააჩნია. გადასახლებიდან დაბრუნებულებმა ბევრი არაფერი იცოდნენ თავიანთი ერის ისტორიის შესახებ. ამ წიგნების „ნეშტთა“ სახელწოდება „ქრონიკები“ კი გამოიყენება ბიბლიის პროტესტანტულ თარგმანებში ფრანგულად –

„Livre des chroniques“ (XXII et XXIII), ინგლისურად – Chronicles, germanულად – Chronik (Coogan, 2007: 576).

რასინმა ასევე მიმართა ძველ და თანამედროვე ისტორიკოსებს: იოსებ ფლავიუს (Flavius Josèphe), სუპლიციუს-სევერს (Sulpice-Sévère), ბოსუეტს (Bossuet), ანგლიკან ლაითფუტის (The Anglican Lightfoot), სასის (Sacy) (მეფეთა წიგნის „Livre des Rois“ კომენტარში), რაბინ ლეო მოდენს (le rabbin Léon de Modène) რომლის ნაშრომი „იუდეველთა შორის აღმოჩენილი ცერემონიები და წეს-ჩვეულებები“ („Cérémonies et coutumes qui s'observaient parmi les Juifs“) თარგმნა და გამოსცა რიჩარდ საიმონმა (Richard Simon) 1674 და 1681 წლებში. მაგრამ რასინმა მათი მხოლოდ რამდენიმე დეტალი გამოიყენა დროის სულისკვეთების უკეთ გაგებისათვის.

„ათალიას“ ლიტერატურული წყაროს ანტიკური ელემენტების შტრიხები კი, როგორც მკვლევრები აღნიშნავენ სიუჟეტის მოქმედების განვითარებით ძველბერძნული ტრაგედიების ევრიპიდეს „იონის“ და სოფოკლეს „კრეუსადან“ არის აღებული (Lanson, 1903: 67-89; Laurence, 2008: 41). ტრაგედია „იონი“ ძველ ბერძენ დრამატურგ ევრიპიდეს ანტიკური მითებიდან აქვს გადმოტანილი თავის მხრივ (ძვ.წ. 412-408), სადაც ევრიპიდე ავითარებს იონის – იონიელთა წინამორბედის მითს, რომელიც სოფოკლემ მასზე ადრე გამოიყენა პიესაში „კრეუსა“. ათენის დედოფალი კრეუსა ერთხელ გახდა აპოლონის ძალადობის მსხვერპლი და იძულებული იყო დაეტოვებინა ამ ურთიერთობით დაბადებული ბავშვი. სპექტაკლის დასაწყისში ის თავის ქმართან ქსუტუსთან ერთად მოდის დელფში წინასწარმეტყველების მისაღებად (Chédouzeau, 1999: 30-47; Declercq, 1982: 268-294).

„იონი“ – ძველი ბერძენი დრამატურგის სოფოკლეს ტრაგედიაა, რომლის ტექსტი თითქმის მთლიანად დაკარგულია. ევრიპიდემ გამოიყენა იგივე სიუჟეტური მოტივები მის შემდგომ ტრაგედიებში

„ანტიოპა“ და „ჰიფსიპილი“. მოგვიანებით ისინი გახდნენ საერთო მასალა ანტიკურ და რომაულ კომედიაში.

რასინისეული სიახლე არა მარტო დრამის ფორმის, არამედ შინაარსის ინოვაციურად წარმოჩენაა. რასინმა ბიბლიის მშვენიერება და წინასწარმეტყველთა ყველაზე ამადლებული შთაგონება საერო პირთათვის უკეთ გასაგებ ენაზე გადმოიტანა, – აღნიშნავს მკვლევარი დანიელ ბუნეფონი თავის წიგნში: „ცნობილი ფრანგი მწერლები“ (Bonnefon, 1895:160-161).

რასინის წინა ტრაგედიებისაგან (მაგალითად „ფედრასგან“) განსხვავებით „ათალიაში“ პერსონაჟთა ფსიქოლოგია მეორე პლანზეა გადანაცვლებული, ხოლო წინ წამოწეულია სამეფო ტახტისა და სამართლიანობისათვის ბრძოლის სცენები. ავტორი ცალკეულ პროტაგონისტთა მონოლოგებსა თუ დიალოგებს, დროდადრო, როგორც ანტიკურ ტრაგედიაში, ქოროს მიერ წარმოთქმული სიტყვებით ცვლის. რასინი და კორნელი, როგორც გასტონ ბუაჩიძე აღნიშნავს ტრაგიკული კონფლიქტების შექმნის დიდოსტატები არიან, რომელთაც სურთ მაყურებელში მაღალი მჭევრმეტყველება აღძრან (ფრანგული დრამა, 1978: 5-20).

ეპოქის ბიბლიურ-ისტორიული ვითარება კი შემდეგია, რომელიც რასინის დრამა „ათალიაშია“ აღწერილი: როგორც ცნობილია, იუდეველთა სამეფო ორი ტომისაგან, იუდასა და ბენიამინისაგან შედგებოდა, დანარჩენი ათი ტომი რობოამს აუჯანყდა და ისრაელის სამეფოდ ჩამოყალიბდა. იერუსალიმი და მისი ტაძარი იუდეის მეფეთა, დავითის შთამომავალთა წილხვედრი იყო. მღვდელმთაფრებმა და ლევიტებმაც სწორედ დავითიანთა გარშემო მოიყარეს თავი და ბოლომდე მათთან დარჩნენ, რადგან მას შემდეგ, რაც სოლომონის ტაძარი აშენდა, ღვთისმსახურება მხოლოდ იქ იყო ნება-

დართული. ყველა სხვა საკურთხეველი რაც მთებზე იდგა, საღვთო წერილი მხოლოდ სიმაღლეებს უწოდებდა და ღმერთისთვის კერპმსახურებად მიიჩნეოდა და სძაგდა. ამრიგად, ჭეშმარიტი ღვთის თაყვანისცემა მხოლოდ იუდეაში არსებობდა. დანარჩენი ათი ტომი, მცირეოდენი გამონაკლისით კერპთაყვანისმცემელი და განდგომილი გახდა (Mesnard, 1996: 13-20).

ლევიტები ცალკე ტომი იყო, საკმაოდ მრავალრიცხოვანი, რომელთაგან გამოდიოდა მღვდელმსახურნი. მხოლოდ მათი შთამომავალნი სხვადასხვა ჯგუფებად დაყოფილნი, რიგრიგობით ემსახურებოდნენ ტაძარს შაბათიდან შაბათამდე. მსხვერპლშეწირვის უფლება მხოლოდ, აარონის შთამომავლებს მღვდლებს ჰქონდათ. ლევიტები მათ ემორჩილებდნენ, რომელთაც ევალებოდათ გალობა, მსხვერპლშეწირვა და ტაძრის მოვლა. ვინც კი ლევის მოდგმისა იყო ზოგჯერ ყველას განურჩევლად ლევიტს უწოდებდნენ. მღვდელმთავარი და ისინი, ვისაც იმ კვირით მორიგეობა უწევდა, ცხოვრობდნენ ტალანებსა და სტოვებში, ტაძარს, რომ ეკრა, რომელიც ტაძრისავე ნაწილს შეადგენდა. მთელ შენობას, ერთიანად, წმინდა ადგილი ერქვა, უფრო ზუსტად კი ეს სახელი ეწოდებოდა ტაძრის შიდა ნაწილს, სადაც იდგა ოქროს სასანთლე, სურნელთა საკმევი სამსხვერპლო და შესაწირავი პურების ტაბლა. მაგრამ ეს ნაწილიც გამომიჯნული იყო წმიდათაწმიდასაგან, სადაც აღთქმის კიდობანი ესვენა და მხოლოდ მღვდელმთავარს ჰქონდა შესვლის ნება წელიწადში ერთხელ. გადმოცემის მიხედვით, ტაძარი სწორედ იმ მთაზე იყო დაშენებული, აბრაჰამმა რომ თავისი ძის ისააკის მსხვერპლად შეწირვა დააპირა. რასინმა საჭიროდ ჩათვალა ზოგი რამ განემატა შესავალშივე, პიესისათვის „იოასი“ უნდა ეწოდებინა, მაგრამ რაკი თავიდან „ათალიას“ სახელით გახმაურდა, სათაურის შეცვლისაგან თავი

შეიკავა, ათალია ხომ ერთ-ერთი მთავარი მოქმედი პირია და პიესაც მისი სიკვდილით მთავრდება.

რასინის პიესა „ათალიას“ მოკლე შინაარსი კი ასეთია: ჩვენს წელთაღრიცხვამდე IX საუკუნეში პალესტინაში თანაარსებობდნენ ისრაელის სამეფო, სამარიის დედაქალაქით და იუდას სამეფო, რომელიც შედგებოდა იუდას და ბენიამინის ტომებისგან, იერუსალიმის დედაქალაქით. სწორედ, ამ სამეფოს უნდა შეენარჩუნებინა ოჯახი, საიდანაც მესია დაიბადებოდა. მაგრამ მეფის, იორამის სიკვდილის შემდეგ, ათალიამ, მისმა ქვრივმა, რომელიც ისრაელის სახლიდან იყო, ხელში ჩაიგდო ძალაუფლება და დააწესა ფინიკიელი ღმერთის ბაალის კულტის თაყვანისცემა, რომელიც სამარიაში მამამისმა, აქაბმა და დედამ, იეზებელმა (ბიბლიაში ყოველივე უწმინდურთან ასოცირებულმა დედოფალმა) დაუდგინა.

ისრაელის ახალმა მეფემ, იეჰშამ, პირიქით, ღვთიური შთაგონებით აღადგინა ერთი ღმერთის თაყვანისცემა და აჯანყების დროს გაანადგურა იეზებელი, ბაალის მღვდლები, აქაბის შთამომავლები და იუდას კანონიერი მემკვიდრე – ახაზია, იორამისა და ათალიას ძე, მისნაირი ურწმუნო. ამ ხოცვა-ჟლეტის შურისძიებისა და იერუსალიმის ტახტზე თავის შესანარჩუნებლად ათალიამ მოკლა შვილიშვილები, რომლებიც დავითის შთამომავლები იყვნენ. როგორც აღვნიშნეთ, მხოლოდ ერთი, იოასი, მკვლელობის ხელიდან იხსნა ათალიას რძალმა, იოსაბეთმა და მისმა მეუღლემ მღვდელმთავარმა იოაძმა და ფარულად აღზარდეს იგი იერუსალიმის ტაძარში, ელიაკინის სახელით.

მოქმედება ძირითადად ხდება იერუსალიმის ტაძარში, მღვდელმთავარის იოადის ბინის დარბაზში, და პირველი სცენა იწყება პირველნაყოფის დღესასწაულის დროს, სადაც მოიხსენებდნენ მოსესთვის უფლის მიერ რჯულის გამოცხადებას სინას მთაზე. იოადი ცდილობს

განამტკიცოს იუდეის არმიის ლიდერის აბნერის ურყევი რწმენა, რომელიც თუმცა ემსახურება ათალიას, მაგრამ მაინც ერთგულია მამაპაპისეული რელიგიისა. ის აფრთხილებს იოადს, რომ ათალია, რომელსაც მათანი უბიძგებს ისედაც ბოროტებით სავსეს მეტი ბოროტებისკენ, ბაალის კულტზეა მოქცეული და ემზადება ტაძარზე თავდასხმისთვის, საიდანაც თვლის, რომ მას საფრთხე ემუქრება. ასევე აბნერი უმხელს მღვდელმთავრს, რომ ათალიას ტაძრის ურიცხვი განძის ხელში ჩაგდებაც სურს.

შეიტყობს რა ათალია გრძნეული სიზმრიდან იოასის შესახებ მიდის ტაძარში და მემკვიდრისა და განძის გადაცემას ითხოვს. დიდი წინააღმდეგობებისა და ბრძოლების შემდეგ ათალია მარცხდება და სიკვდილით დასჯიან. ღვთისადმი მადლიერებით სავსე მღვთელმთავარი იოადი წინასწარმეტყველებს მეფის, ებრაელი ხალხისა და ქრისტიანული ეკლესიის მომავალს. ერს მეფე იოასი წარუდგინეს და ერთად აღიდებენ უფალს.

პიესა „ათალიას“ თითქმის 42% (დაახლოებით 766 სტროფი) პირდაპირ ან ირიბად არის შთაგონებული ბიბლიით. ავტორი იყენებდა, საღვთისმეტყველო სიმბოლიკას. მან ათალიას ბიბლიური სიუჟეტის ბოლო ამბები არ შეიტანა პიესაში: „აღთქმის განახლება უფლის, მეფესა და ხალხს შორის“, ბაალის სამსხვერპლოებისა და გამოსახულებების განადგურება და მისი მღვდლის მკვლელობა; ტაძრის დაცვისა და მსხვერპლშეწირვის წესები; იოაშის საზეიმო გამეფება სასახლეში; ხალხური დღესასწაულები. რასინმა ეს ყველაფერი მხოლოდ პიესის შვიდ კუპლეტში ჩაატია.

მეორეს მხრივ, ის არსებით მნიშვნელობას ანიჭებდა მოთხრობის დანარჩენ ნაწილს, რაზეც მეფეთა წიგნში არ არის საუბარი. რომელზედაც მოთხრობილია პარალიპომენაში ანუ პროტესტანტულ ქრონიკებში. პარალიპომენო-

ნი – ძველ ბერძნულად παραλειπομένω-dan παραλείπω, „გამოტოვება, ხელიდან გაშვება“, ძირითადად პროტესტანტულია.

ამ ამბავს ყვება თანახის ორივე (მატიანეების პირველი და მეორე) წიგნი და კანონიკური წიგნი ბიბლიის ძველი აღთქმიდან „ნეშტოა“, რომელთა ავტორებს ტრადიციულად მიაკუთვნებენ ეზრას და ნეემიას. ეს არის ბიბლიური ისტორიის ზოგადი ქრონიკა, დაწყებული კაცობრიობის გენეალოგიით ადამიდან, ისრაელის ტომებიდან, დავითის ომებიდან, ტაძრის აშენებით და დამთავრებული ბაბილონის ტყვეობით. ათალიას მეფობის მომდევნო თავში, ნახევნებია, რომ მისი გარდაცვალებიდან თითქმის ორმოცი წლის შემდეგ ებრაელებმა კვლავ მიატოვეს თავიანთი ღმერთი და ზაქარია, მღვდელმთავარ იოაღის ვაჟი და მემკვიდრე „ქვებით ჩაქოლეს ტაძრის ვერანდაზე, მეფისგან მიღებული ბრძანებისამებრ“. ეს ნაწილი რასინს არ შეუტანია თავის პიესაში, რადგან კლასიციზტური დრამის სპეციფიკიდან გამომდინარე სცენაზე იკრძალებოდა სისხლიანი სცენების წარმოდგენა და ამის შესახებ მხოლოდ წინასწარმეტყველურად საუბრობს პიესაში მღვდელმთავარი (ფრანგულიდან თარგმანი შესრულებულია ეკა კვნატალიანის მიერ):

„Par cette fin terrible, et due à ses forfaits,
Apprenez, roi des Juifs, et n'oubliez jamais,
Que les rois dans le ciel ont un juge sévère,
L'innocence un vengeur, et l'orphelin un père.
“ (v.1815)

„ეკ საზარელი აღსასრული მრავლის-
მოქმელია.

იუდეველთა ხელმწიფეო, მარად გახსო-
ვდეს,

მეფეთათვისაც არის ცაში მკაცრი
მსაჯული,

ღმერთი, ჩაგრულთა მეოხი და ობოლთა
მამა.“ (ფრანგული დრამა, 1978: 509)

რასინი წერს, რომ მეფეთა წიგნის მიხედვით, ათალიას ამბები მოხდა შვიდი

წლის შემდეგ, მაგრამ „ნეშტოა“ წიგნის იგივე „პარალიპომენის“ ბერძნულ ტექსტს თუ მივყევით, რომელსაც ემყარებოდა სუპლიციუს სევერუსი, ნათქვამია, რომ ეს რვა წლის შემდეგ მოხდა, ამის საფუძველზე უფლისწული ცხრა-ათი წლისად გამოიყვანა რასინმა, რათა იმ შეკითხვებზე, რომლებსაც მას უსვამენ, ჯეროვანი პასუხის გაცემა შეძლებოდა:

„L'histoire des Rois dit que ce fut la septième année d'après. Mais le texte grec des Paralipomènes, que Sévère Sulpice a suivi, dit que ce fut la huitième. C'est ce qui m'a autorisé à donner à ce prince neuf à dix ans, pour le mettre déjà en état de répondre aux questions qu'on lui fait“ (Racine, 2020 : 5).

რასინი აღნიშნავს, რომ მან გამოიყენა რამდენიმე ძალიან მნიშვნელოვანი ბიბლიურ განმარტება, რომელიც თვით წმინდა წერილის ტექსტშია, რომ ყველა ეს მეომარი ვინც ემსახურებოდა იეჰუადას, ანუ იოაღს, როგორც მას იოსებ ფლავიუსი უწოდებს, დავით მეფის მიერ ღმერთისთვის მიძღვნილი იარაღი იყო, იმდენივე მღვდელი და ლევიანი, როგორც თავად ხელმძღვანელობდა ხუთ ასეულ მეფის პირად გვარდიას :

„J'ai suivi l'explication de plusieurs commentateurs fort habiles, qui prouvent, par le texte même de l'Ecriture, que tous ces soldats à qui Joïada, ou Joad, comme il est appelé dans Josèphe, fit prendre les armes consacrées à Dieu par David, étaient autant de prêtres et de lévites, aussi bien que les cinq centeniers qui les commandaient.“ (Racine, 2020 : 6)

უფრო მეტიც, ამ ტრაგედიის დაწერის განმავლობაში, რასინს ბიბლიის განსაკუთრებული ერთგულება სურდა, როგორც ამბობს პიესა „ათალიას“ შესავალში და ხელახლა წაიკითხა სხვადასხვა პასაჟები ძველი აღთქმიდან, რაც გამოიყენა იოაღის სიტყვებისთვის და გუნდისთვის ანუ ქოროსთვის; განსაკუთრებით მაშინ, როცა იოაღი წინასწარმეტყველებს: «J'ai eu la précaution de ne

mettre dans sa bouche que des expressions tirées des prophètes mêmes» (Racine 2020:6).

კვლევის შედეგად ჩვენ შევძელით გაგვერკვია, რომ ამ ნაწარმოების სულ მცირე 209 ლექსს (გარკვეული რეფრენების გამეორების ჩათვლით) აქვს ზუსტი წყარო ბიბლიაში: საერთოს თითქმის 12%. რასინი ხშირად იყენებს ბიბლიურ სახის-მეტყველებას თავის პიესაში „ათალია“, მაგალითად, 85–92 სტროფები შტაგონებულია შემდეგი ბიბლიური პასაჟებით ესაიას საწინასწარმეტყველოდან:

„რად ჩემდა სიმრავლე მსხუერპლთა თქვენთა? – იტყვს უფალი, – რამეთუ სავსე ვარ მე ყოვლად დასაწველებითა ვერძთა, და ცმელთა კრავთათა, და სისხლი კუროთა და ვაცთაჲ არა მნებავს... უკეთუ მომართვათ სამინდომ ამაო, საკმეველი საძაგელ არს ჩემდა. ხალთოუენი თქვენნი და შაბათნი და დღე დიდი არა თავს-ვიდვა...არ შევისმინო თქვენი, რამეთუ ჯელნი თქვენნი სისხლითაჲ სავსე...ისწავეთ კეთილსა ქმნაჲ...და მოვედით და შევიტყუნეთ...“ (ესაია I, 11-18).

ან ფსალმუნიდან: „არა თუ მსხუერპლთა შენათჳს გამხილო შენ, რამეთუ საკუერთხნი შენნი ჩემ წინაშე არიან მარადის...არა შევიწირავ მე სახლისა შენისა ზუარაკთა, არცა არავისა შენისაგან ვაცთა“ (ფსალმ. 49.8-15).

მოვიყვანოთ რასინის პიესის „ათალია“ ამ ნააზრევის ლიტერატურულად, პოეტურად გარდაქმნილი მონაკვეთი I მოქმედების, I სცენიდან – იოადის სიტყვები, რომელიც ამბობს, რომ ასე პასუხობს მისი ბაგით უფალი ურწმუნოებაში მყოფს და ურწულოება გამრავლებულ ერს:

„Du zèle de ma Loi que sert de vous parer ?
Par de stériles vœux pensez-vous m'honorer ?
Quel fruit me revient-il de tous vos sacrifices ?
Ai-je besoin du sang des boucs et des génisses ?
Le sang de vos rois crie, et n'est point écouté.
Rompez, rompez tout pacte avec l'impunité.
Du milieu de mon peuple exterminiez les crimes,

Et vous viendrez alors m'immoler des victims.“
v.85-92.

რა სარგებლობა მოაქვს რჯულისადმი გულმოდგინებაზე ლაპარაკს?
მართლა გვონია, რომ უნაყოფო სურვილებით განმადიდებ?
რას ეიღებ შენი ყველა მსხვერპლისგან?
ნუთუ მჭირდება თხისა და ხბოს სისხლი?
თქვენი მეფეთა თქვენს მიერ დაღვრილი სისხლი დაღადებს და არას ისმენთ.
დაარღვიეთ, დაარღვიეთ ყოველი უპატიოსნო შეთანხმება.

აღმოფხვარით დანაშაულებები ჩემი ხალხიდან,

მერე კი მოდით და შემომწირეთ მსხვერპლი ყოვლადდასაწველი.

ასევე შეიძლება პარალელი გავავლოთ ბიბლიის პირველ წიგნთან „დაბადება“, სადაც ღმერთი ეუბნება კაენს, რომელმაც აბელი მოკლა:

„და თქუა ღმერთმან: რად ესე ჰყავ? ჯმაჲ სისხლისა ძმისა შენისა დაღადებს ჩუენ-და-მო ქუეყანი“ (დაბ. IV, 10).

„Le sang de vos rois crie, et n'est point écouté.

Rompez, rompez tout pacte avec l'impunité.“
v. 89-90

თქვენი მეფეთა თქვენს მიერ დაღვრილი სისხლი დაღადებს და არას ისმენთ.

დაარღვიეთ, დაარღვიეთ ყოველი უპატიოსნო შეთანხმება.

„ათალიას 228–229 სტროფები შეიცავს ნააზრევს ახალი აღთქმიდან, მაგალითად „მეორე ეპისტოლე კორინთელთა მიმართ“(XII, 9):

„და მრქუა: კმა არს შენდა მადლი ჩემი, რამეთუ ძალი ჩემი უძლურებასა შინა სრულ იქმნების, უმჯობესლა უკუე და უფროდს ვიქადი უძლურებათა შინა ჩემთა, რადთა დაიმკვდროს ჩემთანა ძალმან ქრისტესმან.“

„ათალიაში“ კი რასინმა ამ მონაკვეთს შემდეგი ინტერპრეტაცია მისცა:

„Dieu, qui de l'orphelin protège l'innocence,

Et fait dans la faiblesse éclater sa puissance. “ v.
228-229

ღმერთი, რომელიც იცავს უდანაშაულო
ობლებს,
თქვენს სისუსტეს ძლიერებად
გადააქვეცს.

ბიბლიური სიმბოლიკა ჩანს დრამის
406 სტროფშიც, სადაც ნახსენებია „ცო-
ცხალი ღმერთი“ – «le Dieu vivant», რომე-
ლიც ბიბლიური გამოთქმაა და საღვთის-
მეტყველო დატვირთვა აქვს, რომელზედაც
საუბრობს მკვლევარი ანდრე დურანი
თავის კრიტიკაში (ურანდ, 2020: 4):

„და ცხოველ არს უფალი აღმომ-
ყვანებელი და მომყვანებელი თესლსა
სახლისა ისრაჴლისასა“ (იერემია, თ.23.8)

პიესაში კი ზაქარია (იოანის ძე
იოანისა და იოზაბედისა) ამბობს:

„Viens-tu du Dieu vivant braver la majesté ?“
v.406;

ცხოველი (ცოცხალი) ღმრთისგან ხარ
გამოვ ზავნილი,
რომ მისი ღიდება გაბეღო?

ძველადოქმისეული სიმბოლოა ასევე
410 სტოფში «glaive étincelant» – „ცეცხ-
ლოვანი (ან ზოგან მოიხსენიება გაშიშე-
ლებული) მახვილი“, რაც მინიშნებაა
იერემიას საწინასწარმეტყველოდან ბა-
ლაამის ეპიზოდზე: ის თავის ვირზე
ამხედრებული მიდიოდა ღვთის ხალხის
დასაწვევლად, როცა მოულოდნელად
უარი თქვა წინსვლაზე, მიუხედავად იმისა,
რომ პატრონი სცემდა:

„და განუსუნა ღმერთმან თუაღნი
ბალაამისნი და იხილა ანგელოზი იგი
ღმრთისა მდგომარე წინაშე ვირისა და
მახვლი ჯდილი ჯელთა შინა მისთა,
დადრკა და თაყუანის-სცა პირითა.“
(რიცხვნი, თავი 22.31)

ათალიაში ასეა ეს სიმბოლური
დატვირთვა აღწერილი:

„La reine alors sur lui jetant un ? il farouche,

*Pour blasphémer sans doute ouvrait déjà la
bouche.*

*J'ignore si de Dieu l'ange se dévoilant,
Est venu lui montrer un glaive étincelant.* “
(v.407-410)

შემდეგ დედოფალმა მრისხანე მზერა
მიაპყრო მას:

ეჭვგარეშა, ის უკვე პირს აღებდა
ღვთისკმობისთვის.

არ ვიცი, ალბათ ანგელოზი, გამოჩნდა
ღვთისგან

და უჩვენა ცეცხლოვანი მახვილი.

რასინმა თავისი ტრაგედია მისი ეპო-
ქისეული ღუი XIV-ისთვის დამახასია-
თებელი ღვთისმოსაობის სულისკვეთებით
ჩაიფიქრა. მან ჭეშმარიტად აქცია პიესა
წმინდა ტრაგედიად, შექმნა ბიბლიური
ატმოსფერო სიზმრების, წინასწარმეტ-
ყველებებისა და სასწაულების მეშვეობით.
რასინმა აჩვენა, რომ თუ ადამიანები
მოქმედებენ, ეს ღმერთია, რომელიც ხელმ-
ძღვანელობს ყველა მათ ჩანაფიქრს (აქ
გამოსტევივს იანსენისტური სწავლების
გავლენა რასინის მიერ), როგორც ათალია
ძალიან გვიან ხვდება ამას:

„David, David triomphe. Achab seul est détruit.
Impitoyable Dieu, toi seul as tout conduit.“
(v.1773-1774)

დავითი, დავითი იმარჯვებს. მარტო
აქაბია განადგურებული.

უმკაცრესო ღმერთო, მარტო შენ მართავ
ყველაფერს.

თუმცა რასინი იანსენიზმს აგვუს-
ტიანელთა ნააზრევს უპირისპირებს და
ერთგვარ ოქროს კვეთას პოულობს თავის
პიესაში: ღვთაებრივი ჩარევა არ აქცევს
ადამიანებს მარიონეტებად, არამედ კიდევ
უფრო აცოცხლებს მათ, ანიჭებს მათ
ქმედებებს მნიშვნელობას, რომელიც
სცილდება ადამიანური შესაძლებლობე-
ბის საზღვრებს.

მაგალითად ბოსუეტი აღნიშნავს,
რომ რასინმა ტრაგედიაში „ათალია“, ბიბ-
ლიური პოეზიის სასულიერო მისტიკრიე-
ბის («Mystères de la religion») ამაღლებული

სიდიადის მიღმა ზოგიერთ ეპიზოდში ეპოსის ტონი წარმოაჩინა ქვემოთ მოყვანილი სტროფებით (Bossuet, 2015: 4-51):

„Seigneur, le Temple est libre, et n'a plus d'ennemis.

L'étranger est en fuite, et le Juif est soumis.

Comme le vent dans l'air dissipe la fumée,

La voix du Tout-puissant a chassé cette armée.

Nos lévites, du haut de nos sacrés parvis,

D' Ochosias au peuple ont annoncé le fils,

Ont conté son enfance au glaive dérobée,

Et la fille d'Achab dans le piège tombée.“ (v.1745-1752)

უფალო, ტაძარი განთავისუფლდა და აღარ ჰყავს მტერი.

უცხო გარბის, ებრაელები გმორჩილებენ.

როგორც ჰაერში ქარი ფანტავს კვამლს,

უზენაესის ხმამ განდევნა მტრის ჯარი.

ჩვენმა ლევიტებმა, ჩვენი ტაძრის

სიწმინდიდან,

ამცნეს ხალხს ოქოზიას ძის (იოასის)ს

მეფედ დადგინება,

რომელიც ფარულად გადაურჩა მახვილით სიკვდილს

აქაბის ასულისაგან (ათალიასაგან),

რომელიც თავადვე ამ ხაფანგში ჩაეარდა.

დასკვნისთვის შეიძლება აღვნიშნოთ,

რომ რასინი ძირითადად ბიბლიურ, ძველადღებულ წყაროებს ეყრდნობა თავის პიესაში „ათალია“, თუმცა, აღსანიშნავია ებრაული თალმუდის და ანტიკური ტრაგედიების მნიშვნელოვანი ანარეკლი ძველბერძნული დრამების პარალელების სახით. როგორც კლასიციზტი დრამატურგი რასინი ბერძნული ტრაგედიების ერთგული დარჩა სხვადასხვა მახასიათებლების გამო: პიესა „ათალია“ მისტიკური ღირიკულობის სინთეზით გამოირჩევა, მიუხედავად იმისა, რომ გაჯერებულია ბიბლიური მოტივებით და ზოგჯერ მოგვაგონებს რასინის „სასულიერო საგალობლებს“ („Cantiques spirituels“). ნაწარმოებში, საგუნდო სიმღერების, დიალოგებისა და მონოლოგების მონაცვლეობა უფრო ახლოს არის ოპერასთან, ვიდრე

ტრადიციულ ფრანგულ ტრაგედიასთან. მაშასადამე, ჟან რასინმა „ათალიას“ სახით დრამატული ხელოვნების სიახლე შემოგვთავაზა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბიბლია, წიგნი ესთერისა, თბილისი: საქართველოს საპატრიარქოს გამოცემა, 1989;
2. „ფრანგული დრამა, პიერ კორნელი, ჟან რასინის, ჟან-ბატისტ მოლიერის“, თბილისი: საბჭოთა საქართველო, 1978;
3. ფსალმუნნი და ლოცვანი (სრული კრებული), თბილისი, გამომცემლობა „იადგარი“, 2010;
4. მცხეთური ხელნაწერი (მეფეთა I, IV, III, IV, ნეშტთა I, II, ეზრას I, II, III წიგნებია გამოსაცემად მოამზადა „ელ. ღოჩანაშვილმა, "მეცნიერება", 1982;
5. Barthes, Roland, " Sur Racine", Paris : Éditions du Seuil, 2002;
6. Bonnefon, Daniel (1832-1922). Auteur du texte. Les écrivains célèbres de la France, ou Histoire de la littérature française depuis l'origine de la langue jusqu'au XIXe siècle (7e éd.) 1895;
7. Bossuet Jacques Benigne, ÉLEVATIONS À DIEU SUR TOUS LES MYSTÈRES DE LA RELIGION CHRÉTIENNE, Saint-remi 8 Juin 2015 Religion & Esotérisme, pp. 2-540 1819, Versailles;
8. Chédozeau, «La dimension religieuse dans quelques tragédies de Racine», Oeuvres et critiques, XXIV-1, 1999;
9. Coogan, M. D. Brettler, M. Z. Newsom, C. A. PHEME PERKINS. The New Oxford Annotated Bible with the Apocryphal / Deuterocanonical Books: New Revised Standard Version. — Oxford University Press, 2007;
10. Declercq, G. «Les mœurs oratoires dans le théâtre de Racine (application à Andromaque)», Actes du colloque «Pouvoir et Dire», Albi, 1982;
11. Lanson G. Études sur les origines de la tragédie classique en France // Revue d'Histoire littéraire de la France. 1903. № X.;

12. Mesnard, Jean « Biblical exegesis and dramatic creation : the case of Athalie », Théâtre, opéra, ballet, 2, Paris, 1996;
13. Racine Jean, Athalie , Tragédie tirée de l'écriture sainte, Publié par Ernest et Paul Fièvre pour Théâtre-Classique.fr, Paris, 2020;
14. Durand André, "Athalie" _ Tragédie tirée de l'Écriture sainte", 2020, www.comptoirilitteraire.com
15. Laurence Plazenet, « Esther et Athalie : deux tragédies de la conversion ? », Courrier Blaise Pascal [En ligne], 41-42 | 2020; consulté le 15 avril 2024. URL: <http://journals.openedition.org/cbp/381>; DOI: <https://doi.org/10.4000/cbp.381>

ალბანეთი მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის ნააზრევში

ბადრი ცხადაძე, სტუ-ს პროფესორი, საქართველოს მწერალთა შემოქმედებითი კავშირის წევრი, ღირსების მედლის კავალერი, ევროპის საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი

ჩვენ წინაშეა საქართველოს საპატრიარქოს მანგლის-თეთრიწყაროს ეპარქიის მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის ფუნდამენტური გამოკვლევა „ალბანეთი – ალბანეთის საკათალიკოსო და საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია კახეთსა და ჰერეთში“. 432-გვერდიანი მონოგრაფია 2022 წელს გამოიცა, რომელიც დიდ ინტერესს აღძრავს არა მარტო ქართული, არამედ, ზოგადად, სამხრეთ კავკასიის ისტორიის თვალსაზრისით.

ამთავითვე უნდა ითქვას, რომ მონოგრაფია „ალბანეთი“ ერთგვარი ცდაა, რომელიც ავსებს სამხრეთ აღმოსავლეთ კავკასიის რეგიონის ქრისტიანობამდელი და ქრისტეს შემდგომი ეპოქის ისტორიის ათასწლოვან ხვეულებს. ამ პრობლემას ნაწილობრივ ეხება დიდი სომეხი ეპისკოპოსის უხტანესის ისტორიული ნაშრომი „ისტორია გამოყოფისა ქართველთა სომეხთაგან“, რომელშიც განხილულია X საუკუნის სომეხი ისტორიკოსის უხტანესის თხზულება, ძველ სომხურ ტექსტს ახლავს ზაზა ალექსიძისეული თანამედროვე ქართული თარგმანი და მთარგმნელისეული მეცნიერული დანართები.

მეუფისეული მონოგრაფია ალბანეთი საქართველოს ისტორიაში ერთ-ერთი პირველი ცდაა, რომელიც სერუპულოზურად განიხილავს ძველი კავკასიური ტომის – ალბანელების ისტორიულ განფენას მეცნიერული რაკურსით.

და ბოლოს, დაისმის კითხვა: ვინ იყვნენ ალბანელები?

ჩვენი ეტიმოლოგიით, ალბანელები ანუ ალბანეთი ევროპაში ახლანდელი

იტალიის ანუ ძველი რომაელების მეზობელი ქვეყანაა, რომელიც ინდოევროპელების ერთ-ერთ, კერძოდ, ალბანურ ენაზე ლაპარაკობს. ასე რომ, ძველად ორი ალბანეთი არსებობდა. ერთი სამხრეთ კავკასიაში და მეორე ძველი რომის აღმოსავლეთით, ისე როგორც ანტიკური ხანის დროინდელი პატარა მდინარე (დელე) **ალაზანი** გურიაში (ჩოხატაურის რ.) და მეორე დიდი მდინარე კახეთში **ალაზანი**. (**შენიშვნა 1.** ჩვენი აზრით: ალაზანი საკუთრივ ქართული წარმოშობის ლექსებია (ჰიდრონიმი, ტოპონიმი...), რომლის ზანური შესატყვისია ***ოლაზანი** (=სალაზე, „ლაზე-ბის მდინარე“), რომელშიც **ა-**, **ო-** თავსართები **სა-** პრეფიქსის ფარდი ელემენტია, **ალაზანი** დასავლეთ საქართველოდან ანუ ძველი კოლხეთიდან გაგრძელებულ-გადატანილი ტოპონიმია აღმოსავლეთ საქართველოში (კახეთში), რომელიც შესაძლოა ერთ-ერთი დასავლურ-ქართული მთიელი ტომის **წანარების** დამსახურება იყოს. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, აღმოსავლეთ საქართველოში ადრევე დამკვიდრებული ალაზანი „წანარული“ ანუ კოლხური მიგრაციული ტოპონიმი და ჰიდრონიმია, წარმომდგარი და ნაწარმოები **ლაზ** ეთნონიმისაგან. ჩვენს სინადვილში ვახუშტისეული რამდენიმე ალაზნის არსებობა სწორედ ქართველურ ტომთა გადაადგილება-მიგრაციის შედეგითაა გამოწვეული [4, 525].

P.S. ჩვენ აქ შენებულად ბოლოში მოვიტოვეთ ვახუშტი ბაგრატიონისეული ეტიმოლოგია „ალაზან“ ლექსემისა, რადგან მას მეცნიერულ ჭეშმარიტებასთან არაფერი აქვს საერთო. ერთგან, იქვე, ვახუშტი ხალხურ ეტიმოლოგიაზე დამყარებით, წერს: „არს ქუეყანასა ამას შინა უდიდესნი მდინარენი **ალაზანი** და **მეორე მცირე ალაზანი** ანუ **იორი**, რომელთა მოიგეს სახელნი ალონის გამო, არამედ იორი გაორებისათვის, ვინადგან აქუთ, სახელი ერთი – „იორა ამ მდინარემ“ [4, 525]. ივრისა და ალაზნის ასეთი აზრით

გულუბრყვილო ეტიმოლოგიითა რიცხვს მიეკუთვნება ისე, როგორც, აზერბაიჯანული ხალხური ეტიმოლოგიით, **ალაზანი** თურმე „ღვთის დაწყვედილს“ ნიშნავს (**ჩვენი მასალა**). ვახუშტის მიერ დამოწმებული „სმენილთა კაცთა-ზე“ დამყარებული მსგავსი ხალხური ეტიმოლოგიები უმეტესწილად არასანდოა; ჩვენი აზრით, ხალხის გენია ცდება მაშინ, როცა ამ ტოპოსახელდებების „ისტორიულ მეხსიერებას“ ივიწყებს [3]. ასე რომ, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ალბანეთი რომაელთა შექმნილი სახელია თავიანთი მეზობელი ტომის ალბანეთის გამო, ისე როგორც გურიის (ჩოხატაურის რაიონის მდინარე ალაზანი ანუ გუბაზოული) **ალაზანი**.

შენიშვნა: 1. მართალია, სპეციალურ ლიტერატურაში ამ რეგიონში **ალაზნის** გვერდით იმავდროულად დამოწმებულია მდინარე **ოკაზანიც**, რაც, ჩვენი აზრით, დიდ სიახლოეს ამჟღავნებს მდინარე ალაზნის სახელთან. სავსებით შესაძლებელია ეს მდინარეც (**ოკაზანი**) წარმოშობით **ალაზნის** სახეცვლილი ფორმა იყოს, რადგან ორივე ჰიდრონიმი ერთ რეგიონში ფიგურირებს **ზან** ძირძველი ფუძე, **-ალა-** და **-ოკა-** ფორმანტების წარმომავლობა კი საძიებელია.

ვახუშტის მიერ აქ მოხსენიებული **ალონი** სხვა არაფერია, თუ არა დღევანდელი ტოპონიმი **ალვანი** (სოფლები - **ქვემო** და **ზემო ალვანი** თუშეთში): **ალ-ბანი** → **ალვანი** → **ალონი**. **ვა** → **ო** კომპლექსის მოცემულობა ქართულ ენაში ჩვეულებრივი მოვლენაა. შდრ. იყვა იყო, შალვა → შალუა, დათო დათუა და ა. შ. სწორედ კახეთისა და ახლანდელი აზერბაიჯანის ისტორიულ წინასახეს ეხება მეუფე ანანია ჯაფარიძის წიგნი „ალბანეთი“. როგორც ზოგიერთი ფიქრობს, ძველი ალბანელები ახლანდელი უდები ანუ უდიები არიან. არაერთ მკვლევარს მიაჩნდა, ისე როგორც დღესაც, საისტორიო წყაროებში, ალბანეთი არის ბერძ. თI I, სომხ. უტიქ და სხ. [5, 3]. ამ ტერმინით

აღინიშნებოდა ძველი ალბანეთის ტერიტორიაზე მოსახლე ხალხი, რომელსაც უდიები ეწოდება. ეს ცნობები სპეციალურად განხილულია პროფ. ლეონ მელიქსეთბეგის ნაშრომში [6].

დღესდღეობით უდიერი ენის ორი დიალექტი აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე განთავსებული: ნიჯური და ვართაშნული. მესამე – საქართველოს ტერიტორიაზე სოფელი ზენობიანი (ოქტომბერი), ყვარლის რაიონში. პირველი ორი სოფელი აზერბაიჯანულენოვანია, უკანასკნელი ქართულად მეტყველებს (1922 წლიდან ისინი ქართველი მართლმადიდებლები არიან. როგორც ქართული ინტერნეტგამოცემები მიუთითებენ, სოფელ ზენობიანში დღეს 300-მდე სული ცხოვრობს, ანუ ეს სოფელი გაქრობის პირასაა მისული). ვართაშენის სახელწოდება მიგვანიშნებს, რომ ეს სოფელი ძველად ქართულენოვანი შეიძლება ყოფილიყო, რადგან აზერბაიჯანი და აზერბაიჯანელები ძველად, იმ დროს საერთოდ არ არსებობდა. შდრ. ვართაშენის მსგავსი ქართული სოფლის სახელწოდებები: ჯარიაშენი, გოგაშენი, ახალშენი // ახაშენი, საღოლაშენი, ოთარშენი, თამარაშენი, ნორაშენი, მინდაშენი, პეტაშენი, ფეიქრაშენი, ქორფაშენი, გურაშენი, დიგაშენი, ჯიგრაშენი, გავაშენი (შდრ. გვარსახელები: გავაშელი, გავაშელიშვილი), ოკრაშენი, ხევაშენი. ყველა მათგანში შენ სპარსული წარმოშობისაა და სოფელს უნდა ნიშნავდეს, თვით ტოპოფორმატი შენ და ქართული ზმნური ძირი- შენების ფუძე ქართულში, როგორც მიუთითებენ, საშუალო სპასულიდანაა შემოსული [7, 29-34].

სპეციალურ ლიტერატურაში ეს კავკასიური ტომი ორი სახეცვლილი სახით იხსენიება: უდები, უდური ენა (პროფ. ვ. ფანჩიძე) და უდიები, უდიური ენა (პროფ. ე. ჯეირანიშვილი [8] და სხვ.), შეცდომა უდინები, ჩვენ უპირატესობას, წესისამებერ, ამ ბოლო ვერსიას ვანიჭებთ.

მეუფის წიგნი ხუთ თავადაა დაყოფილი, რომელსაც მრავლად ახლავს ძველი საისტორიო რუკები. იგი ავსებს და ამდიდებს საქართველოს ისტორიის, ძველი ქართული ეთნოგოგის და ძველის-ძველი მეზობელი ქვეყნის, როგორც მონოფიზიტური და დიოფიზიტურ-მართლმადიდებლური სამეფოს განვენას აღმოსავლეთ კავკასიაში, ახლანდელი აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე.

მონოგრაფიის პირველი თავი მთლიანად ეთმობა არსებული წყაროებისა და ლიტერატურის მიმოხილვას იბერიისა და ალბანეთის საზღვრებთან დაკავშირებით. წიგნში უარყოფილია ზოგიერთი მკვლევრის მიერ არასწორადაა მიჩნეული საზღვარი, სადაც ბოდბე და სხვა დღევანდელი კახური სანახები ალბანეთსაა მიკუთვნებული.

ალბანეთი, როგორც არამდგრადი ეროვნულ-პოლიტიკური ერთეული, მეშვიდე საუკუნის ბოლოს გაქრა, რაშიც მთავარი წვლილი დღევანდელი აზერბაიჯანელების წინაპრებს, როგორც თურქულენოვან მოდგმას, მიუძღვის. მათ ნამოსახლარზე დღეს სწორედ ისინი სახლობენ და დღემდე უსაფუძვლოდ გვედავებიან კახეთის აღმოსავლეთ რეგიონის ალბანურობაში. მეუფის საფუძვლიანი მტკიცებით, ძველად, რომელი პლინიუსის დროს, საზღვარი მიუყვებოდა მდინარეს, და ეს მდინარე ალაზნის უმთავრესი შენაკადი გიშისწყალი (აგრიჩაი-გეტარუ) უნდა (გვ. 20) ყოფილიყო. მეტიც: „კულმუხი“ ან „ქურმუხის ოლქი“, დღევანდელი საინგილო და ისტორიული კახეთის ნაწილი ჰერეთი ძველად საქართველოს ანუ კახეთის კუთვნილება იყო.

მონოგრაფიაში დაწვრილებით განხილულია ვახუშტის ცნობები იმდროინდელი ჰერეთისა და კახეთის შესახებ. მიჩნეულია, რომ მდინარეები აგრიჩაი, გალაჩაი და ალიჯანჩაი ხორანთასთან

ახლოს ერთმანეთისგან ყოფდა იბერებსა და ალბანელებს (გვ. 39).

ამავე წიგნში საყურადღებოა მეუფისეული მსჯელობა და ამონარიდი მოვსეს სორენაცის წიგნის შესახებ: „**კერძოდ, „კლარჯეთიდან დაწყებული, ვიდრე აღანთა და კასპიის კარამდე, მასქუთთა საზღვრებამდე“** [9, 172]. მართლაც, ეს ის მხარეა კასპიის ზღვის სამხრეთით, სადაც ამჟამად ირანის შემადგენლობაში თურქული მოდგმის ტომი აზერბაიჯანელები რომ ცხოვრობენ, რომელთა რაოდენობა, ჩვენი ინფორმაციით, 40 მილიონს აღწევს, სხვა სიტყვებით, ამ მხარეში ადრე კავკასიური ტომი „ყაშბიები“ იგივე კასპიები ცხოვრობდნენ, რომლებიც, ჩვენი ვარაუდით, მიგრაციის შედეგად ქართლში გადმოსახლებულან – ესაა დღევანდელი და ადრე, 1500 წლის წინ მოხსენიებული ქალაქი **კასპი**, რომელშიც ვახტანგ გორგასლის გამზრდელი, მისივე სარდალი საურმაგი ცხოვრობდა, რასაც ჩვენ სპეციალური წერილი მიუძღვნით [10, 172].

მონოგრაფიის მეორე თავი **ჰერეთი** მთლიანად ეთმობა ჰერეთის რეგიონის ლოკალიზებას. როგორც ირკვევა, ჰერეთი ერქვა **რანს, ანუ შაქისა და ბარდავის მხარეებს და არა თელავის ახლო მდებარე მიწა-წყალს**, როგორც ეს ახლა ზოგიერთს ჰგონია [1, 51]. მეუფის მონოგრაფიაში დაწვრილებით არის განხილული აზერბაიჯანელი მეცნიერების, კერძოდ, აზერბაიჯანის ისტორიის ინსტიტუტის დირექტორის იაკუბ მახმუდოვის მტკიცებულება, რომ თითქოს საქართველომ მიიტაცა აზერბაიჯანული ტერიტორიები საინგილოში და დავით გარეჯის რეგიონში, რომ წითელწყარო-გურჯაანის რეგიონი ისტორიული აზერბაიჯანია, თითქოს თბილისის საამიროს გაუქმებამდე ეს მხარე იყო მაჰმადიანების ტერიტორია და რომ ქართველებმა გააჩანაგეს მეჩეთები და მედრესეებიო [1, 53]. ადვილი წარმოსადგენია იაკუბ მახმუდოვის მსგავსად როგორ უჭირავთ თვალი ჩვენს მიწ-

აწყალზე აზერბაიჯანელ თურქულ მოსახლეობას.

ასე რომ, აზერბაიჯანელი კოლეგები ყოველგვარი ფაქტის გარეშე ამტკიცებენ საქართველოს ტერიტორიების აზერბაიჯანულობას. ის კი „ავიწყდებათ“, რომ ერთ დროს, რამდენიმე ათეული წლის წინ, მინგეჩაურში შემთხვევით აღმოჩენილი ძველი ალბანური წარწერების პოვნისას, როგორც კი ქართველებმა შეიტყვეს, საქართველოს მეცნიერებმა სამი აკადემიკოსი გააგზავნეს მის სანახავად, ხოლო „ბრძენმა აზერბაიჯანელმა მეცნიერებმა“ სიმართლე გაასაიდუმლოეს – წარწერები გადამალეს და ქართველ მეცნიერებს არაფერი უჩვენეს. აი, ასე ამტკიცებენ თურქულენოვანი აზერბაიჯანელი მეცნიერები დავითგარეჯისა და სხვა ქართული მიწების თავიანთ სასარგებლოდ გადაწყვეტას, და არც ჩვენი მთავრობა იწუხებს თავს. რომ, ერთ დროს აზერბაიჯანელებისაგან მიტაცებული ჩიხიტურისა და ბერთუზნის შესახებ საქართველომ არაფერი იცოდეს და ცნობილი ქართველი მწერლის ლევან გოთუას რომანი „გმირთა ვარამი“ წაკითხული არ ჰქონდეს [11]. სინამდვილეში მთელი ახლანდელი აზერბაიჯანი თუ არა, მისი დღევანდელი მეტი ნაწილი კავკასიურ ტომებს „ყაშბიებს“ (//კასპებს) და ძველ ალბანელებს და ქართველთა წინაპრებს ეკუთვნოდა. როგორც ჩვენი წინაპარი იტყოდა: „დმერთო, სად არის აქ სამართალი!?“ ანუ რატომ კარგავს საქართველო ყოველ საუკუნეში ძირძველ ტერიტორიებს და უკან არ / ვერ იბრუნებს?

რა თქმა უნდა, ჰერეთის მოსახლეობა მაშინ ერთგვაროვანი არ იყო. როგორც მეუფე გვაუწყებს, ისტორიიდან ცნობილია, ალბანეთში მანამდე 26 სხვადასხვა ენოვანი ტომი ცხოვრობდა (სტრაბონი) ერთ-ერთი ასეთი ქართულენოვანი ტომი ალბანეთისა იყო, ხოლო მათი ქვეყანა – ამჟამინდელი შაქის მიმდებარე ოლქი, ცნობილი „შაქის სამეფო“, რომელიც კახეთს

ძირითადად, მდინარე ალიჯანჩაიზე ესაზღვრებოდა. არაბთა შემოსევების შემდეგ ალბანეთის სხვადასხვა ტომი სხვადასხვა ხალხში ასიმილირდა, ხოლო ჰერებმა შეინარჩუნეს ქართული იდენტობა, მაგრამ ქვეყნის სამმართველო სისტემები ხელში ჩაიგდეს მონოფიზიტმა მმართველებმა [1, 84]. მეტიც, მე-9 საუკუნის 40-იან წლებში შეიცვალა საზღვარი და ჰერეთმა ანუ შაქის ოლქმა დაიპყრო სამხრეთ კახეთი, ვიდრე ილტო-გავაზის საზამდე [1, 84].

შენიშვნა 2: ერთ-ერთი ჩემი აზერბაიჯანელი სტუდენტის (ქალაქ მარნეულისაგან) აზრით, ეს რეგიონი განსხვავდება სხვა დანარჩენი აზერბაიჯანული რეგიონისაგან, რადგან „მათ კარგი გოგონები ჰყავთ და არ ჰგვანან აზერბაიჯანელებს“. ეს რეგიონი თანამედროვე მკვლევრებს არ უკვლევიათ, მაგალითად, დნმ-ის მიხედვით შეუსწავლელია, გასარკვევია მათი წარმომავლობა, დღეს აზერბაიჯანის ამ რეგიონში ეთნიკურად რომელი ტომის ხალხია.

სპეციალურ ლიტერატურაში ქართველი ისტორიკოსების მიერ არაიშვიათად გვხვდება ტერმინი „ქართიზაცია“, რომელიც მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის აზრით, არა მხოლოდ არასწორია, არამედ უპასუხისმგებლოცაა [1, 85], რასაც ჩვენც ვიზიარებთ. ერთადერთი ტომი, რომლის „ქართიზაცია“ მოხდა ქართველთა მიერ, ესაა წოვა-თუშები//წოველები, მთის კავკასიურ ენათაგან ცნობილი ბაცბური ენა, რომელიც დღეს გადაშენების პირასაა მისული (შდრ. ძველ ბერძნულ ენაში მოხსენიებული მათი სატომო სახელი „ტუსკოი“).

შენიშვნა 3: კარგად მახსოვს, ჩემი ასპირანტურაში სწავლების პერიოდში საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტს (ძველი სპი) ჰყავდა ერთი ლექტორი (გვარად გუდაძე), რომელიც ლექსად გარითმული სიტყვებით ამტკიცებდა თითქოს, მთელი მსოფლიო წარმოშობილი იყო სიტყვა ჰერისაგან, ის ახლანდელ ჰერეთსაც

მასში აერთიანებდა, თავის ლექსად შეთხზულ პოემას მთელ ქართველ ახალგაზრდობას ამცნობდა, მეტიც, თითქმის ყოველ სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში „კარდაკარ დადიოდა“ და ყოველივე ამას ახალგაზრდებს უზიარებდა.

როგორც ირკვევა, ძველად კუხეთი ერქვა ქვეყანას გომბორის ქელიდან, ვიდრე მტკვრამდე, ხოლო კამბეჩანი ანუ დღევანდელი კამბეჩოვანი მდებარეობდა მტკვრამდე, იქ, სადაც ამჟამად არის მინგეჩაურის წყალსაცავი. კამბეჩანს მტკვარზე ათავსებს მე-7 საუკუნის სომხური გეოგრაფიაც [1, 94].

ირკვევა, რომ ისტორიული კახეთი განვრცობილი იყო იორ-ალაზნის შესართავიდან, და მდ. გიშისწყლიდან, ვიდრე მდ. არაგვამდე, შემდგომ, ისტორიის ერთ პერიოდში კახეთის საზღვარი დაემცრო და ჰერეთის საზღვარმა, ვიდრე თელავამდე მოაღწია. ეს კი მოხდა მე-9 საუკუნის დამპყრობელი არაბების მეშვეობით.

რაც შეეხება ისტორიულ ჰერეთს, როგორც მეუფის მონოგრაფია გვაუწყებს, მოქცეული იყო საზღვრებში მდინარე აგრინაისა (გიშისწყალსა) და მდ. აღსუს (თეთრწყალს) შორის, ამჟამინდელ აზერბაიჯანში (უფრო მეტად, გიშისწყლის მახლობელ მდ. ალიჯანჩაისა და მდ. აღსუს შორის), ანუ ისტორიული ჰერეთი მოიცავდა ახლანდელი შაქის ოლქს, კაბალასა და ვართაშენის (ოგუზის) რაიონებს, ხოლო ისტორიული ალბანეთი, კერძოდ, მისი დიდი ნაწილი კასპიის ზღვის პირას მდებარეობდა, მისი ძველი დედაქალაქი იყო ჩორი (მოვიგონოთ 1500 წლის წინათ იაკობ ხუცესის „შუშანიკის წამებიდან“ ჩორი (შდრ. ქართული გვარ-სახელი ჩორდელი), სადაც ირანის შაჰის პეროზ მეფის დავალებით გამაზდიანებული //ცეცხთაყვანისმცემელი ქვემო ქართლის მმართველი ვარსკენ პიტიახში გაემგზავრა ჰუნების წინააღმდეგ საბრძოლველად), დერბენტთან იქვე (სამურის ხეობის მიმარ-

თულებით კავკასიონის მთებისაკენ) ცხოვრობდნენ სხვა ალბანური ტომები **ღფინები** და **ჭილბები** [1, 96], კიდევ უფრო ქვემოთ ჩვენ მიერ ზემოთ დასახელებული **ყაშპიები** (ახლანდელ ქართლში გადმოსახლებული **კასპიები** = დღევანდელი **კასპის რაიონი**).

როგორც მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე გვაუწყებს, IX საუკუნე გამყოფია ისტორიულ პერეთსა და შუა საუკუნეების პერეთს შორის, მართალია, ეს სახელები პირობითია, მაგრამ ასახავს პროცესს პერეთის ისტორიისას, რადგანაც მე-9 საუკუნეს შაქის მმართველმა, რომელსაც არაბები **საჰლ იბნ სუნბატ ალ-არმანის** უწოდებდნენ, დაიპყრო **არანი**, ანუ **რანი**, მალევე მისი ძალაუფლების ქვეშ აღმოჩნდა ძალზე დიდი ტერიტორია – **არცახი (ხაჩენი)** ანუ ამჟამინდელი **მთიანი ყარაბაღი**. მას (**საჰლ იბნ სუნბატ ალ-არმანს**) არაბები სომხად მიიჩნევენ, ხოლო სომხები „**საჰლ სმბატისანს**“ უწოდებენ. შამშუხაროდ, არაბეთის არაერთ ქვეყანაში დღესაც არსებობენ პოლიტიკური პარტიები, რომლებიც ამ რეგიონს – მთელ საქართველოსაც კი თავიანთ საკუთარ ტერიტორიად სახავენ.

მეუფის უწყებით, მე-9 საუკუნეში შაქის სახელმწიფომ დაიპყრო კახეთის მიწა-წყალი, ვიდრე გავაზამდე, მხოლოდ ამის შემდეგ ეწოდა კახეთის მიტაცებულ ადგილს პერეთი [1, 96]. მეტიც, ამ რეგიონში ქართული მოსახლეობა მრავლად იყო, ამ სამეფოში შემავალი ისტორიული პერეთი (აგრიჩაიდან, საერთოდ, ქართული იყო, ოღონდ ეს ქართველები სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდნენ, ანუ მონოფიზიტები იყვნენ, შემდგომში პერეთის დედოფალმა წმ. დინარამ პერეთის ხალხი დაუბრუნა მართლმადიდებლურ წიაღს [1, 97]. ამგვარად, ამ სამეფოს მოსახლეობა ჭრელი იყო, შედგებოდა ქართველებისაგან, არმენიზებული ალბანელებისაგან და უშუალოდ სომხებისაგან. ამ სამეფოს მხოლოდ ერთ შედარებით

მცირე ნაწილს შეადგენდა ისტორიული პერეთი 1, 97].

სამეცნიერო ლიტერატურაში ზოგჯერ პერეთსა და ალბანეთს ერთმანეთთან აიგივებენ, მაგრამ როგორც მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე გვაუწყებს, სინამდვილეში, პერეთი ალბანეთის მხოლოდ ერთი ნაწილი იყო. კავკასიის ალბანეთში 26 ტომი ცხოვრობდა იბერიიდან კასპიის ზღვამდე. ამ ტომთა შორის ერთ-ერთი იყო პერების ტომი, რომელიც, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ცხოვრობდა გიშისწყლიდან თეთრწყლამდე [91, 9]. ჩვენი აზრით, ეს 26 ტომი სხვა არაფერია, თუ არა დღევანდელ დაღესტანსა და მიმდებარე არეალში მცხოვრები მთის კავკასიელები.

ამრიგად, მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის ამ ნაშრომში დაწერილებით არის განხილული ალბანეთის ისტორიული ხვეულები, შუა საუკუნეთა შაქის პერეთი, პერეთის საერისთავოები შაქის ოლქში (ქართველი ერისთავები: **სამადავლა ერისთავი, ვარდან კოლონკელიძე** – 1150–110-იანი წლები), **ასათ გრიგოლისძე, გრიგოლ ასათისძე**) და სხვ.

ასე რომ, არაბი ხალიფას და, კერძოდ, **ხალილ იზიდის ძე არაბი** კახეთის დაპყრობას ახორციელებდნენ, „კახეთი ამ დროს ძლიერ იყო დასუსტებული არაბებთან მუდმივი ომების გამო, ხოლო შაქის სამეფო, რომელსაც ქართველები პერეთს უწოდებდნენ, პირიქით, გაძლიერებული იყო არაბებთან თანამშრომლობით“ [1, 110–114]. ჩვენს და არაერთ ქართველ ისტორიკოსთა ნაშრომებში აღნიშნულია იმის შესახებ, თუ რა წვლილი მიუძღვის არაბებთან დაუნდობელ ბრძოლაში ქართველთა ერთ-ერთ ტომს **წანარებს-სანარიელებს**, რომლებიც ადრე რაჭის ჩრდილოეთით ცხოვრობდნენ – კავკასიის სამხრეთითა და ჩრდილოეთით სახლობდნენ, მერე კი ქართველი მეფეების დავალებით თანდათან აღმოსავლეთით გადმოიწიეს, იქ, სადაც IIIY როგორც „ქართლის ცხოვრება“ ხევსა წანარეთისასა“-ს ომი მოხდა,

წანარები – ეს ძირძველი ეთნონიმი ხევად ანუ მოხევეებად იქცა, შემდეგ მთიულეთში მოვიდნენ, მერე კი ქართლსა და კახეთში, სადაც ამ უკანასკნელებმა აჯანყებებით „შავი ღლე“ აყარეს არაბებს [12], [13], [14]. ისტორიკოს თენგიზ პაპუაშვილის თქმით, წანარებმა კახეთში სახელმწიფოებრიობა-საც კი ჩაუყარეს საფუძველი [12,]. ჩვენ კი ეს, ადრეულ ნაშრომებში, ტომობრივად სვანთა მონათესავეთ მივიჩნიეთ (რომლის რელიქტია თუშეთში დღევანდელი საფერხულო ცეკვა **ქორბელელაყი** (**ქორ** სვან. სახლი, **ბელელ** კი ქართ. ბელელი) და ქვემოსვანური ტომონიმი – სოფლის სახელწოდება **წანერი** ლენტეხის რაიონში).

მეუფის ნაშრომში საფუძვლიანად უარყოფილია ის ფაქტიც, თითქოს მე-12 საუკუნეში საქართველოს აყვავების პერიოდშიც კი, ალბანური საეკლესიო ცხოვრების ცენტრი იყო კახ-ზაქათალის ოლქი ანუ საინგილო. ამის შესახებ ბაქოს რუსულმა ეპარქიამ გამოაქვეყნა: „детрами церковной жизни были Арцах (IX век) и Кахи-Закаталы (XII век)“. <http://baku.eparhia.ru/history/> [16]. ყოველივე ეს, მეუფის მტკიცებით, კახი-ზაქათალის მოსახლეობა მე-12 საუკუნეში იყო „ალბანეთის“, ანუ მონოფიზიტური სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში მყოფი, რაც ნიშნავს იმას, რომ აქაური ხალხი და იმდრონდელი ეკლესია-მონასტრები მონოფიზიტურ-სომხური იყო, ეს კი მტკნარი სიცრუეა. სამწუხაროდ, ასე ესმის და ასეთი პოზიცია უჭირავს დღესაც „მომძე“ აზერბაიჯანს.

ყურმუხეთი ანუ აზერბაიჯანელების მიერ მიტაცებული **საინგილო**, ისე როგორც დავით-გარეჯი ძველად კახეთად იწოდებოდა კახეთის „გაღმამხარი“ კახეთის შემადგენლობაში შედიოდა მანამ, სანამ შაჰ-აბასმა ეს მხარე არ მიიტაცა და სამართავად არ გადასცა დაღესტნელ მაჰმადიანებს.

მონოგრაფიაში დიდი ადგილი ეთმობა **დავით-გარეჯის** მიწა-წყლის ლოკალიზაციას (თავი მესამე, გვ. 205-246), სადაც დაბეჯითებით ახსნილია, რომ **კამბეჩანი** მდებარეობდა ამჟამინდელი მინგეჩაურის წყალსაცავის ადგილას, ხოლო **ქიზიყი** – მის ჩრდილოეთით (გვ. 210).

მონოგრაფიის მეოთხე თავი მთლიანად ეთმობა წმ. დინარა დედოფალს (გვ. 247–298), რომელიც იყო ბაგრატიონთა მეფეების შთამომავალი, ტაო-კლარჯეთიდან. კერძოდ, კლარჯეთის ბაგრატიონთა შტოს წარმომადგენლის **ადარნერსე მეორის** (886) ასული და ძლიერი ერისთავთერისთავის გურგენ მეოთხის (918–941) და. სწორედ ადარნასემ დაუდო სათავე ქართველი ბაგრატიონების დინასტიას, ის იყო **მამა აშოტ დიდი კუროპალატისა** (826), რომელიც **პაპა ყოფილა წმ. დინარასი**. წმ. დინარას მამა ადარნასე ბაგრატიონთა სხვა შტოს ეკუთვნოდა. ის წმ. დინარასა და იბერიის ცნობილი ერისთავთერისთავის გურგენ დიდის მამა იყო. წმ. დინარას მეუღლე კი გახლდათ ადარნასე მეორე, აგრეთვე ქართველ ბაგრატიონთა სხვა შტოს წარმომადგენელი.

ისტორიულ წყაროებში მოხსენიებული **ხაჩნის სამთავრო** ძირითადად სომხებით, ანუ არმენიზებული ალბანელებით იყო დასახებული, შაქის ოლქის მოსახლეობა კი ეთნიკური ქართველები იყვნენ (გვ. 266).

იტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე ზედმიწევნით იკვლევს ჰერეთის („რანთა“) მეფეების მოღვაწეობასაც: საჰლი, ადარნერსე, გრიგოლ ჰამამი, ადარნასე პატრიკი, იშხანაკი, იოანე სენექერიმი და სხვ., ასევე ალბანეთში, კასპიის ზღვის მთიანეთში, მოსახლე ტომებს – **ლფინებსა და ჭილბებს**. ასე რომ, **ლფინები და ჭილბები** ცხოვრობდნენ არა ყაზბეგის რაიონში ანდა ალაზნის ხეობაში, არამედ დაღესტანში, მდ. სამურის ხეობაში, კავკასიის

ქედის სამხრეთ ფერდსა და დერბენდის მხარეს შორის.

მკვლევარს ყურადღების მიღმა არ რჩება სპეციალურ ლიტერატურაში, აზერბაიჯანელი მეცნიერებისეული, ისეთი უსაფუძვლო თეორია, როგორიცაა სამხრეთ საინგილოსა და კახეთისა აღბანურობის საკითხი. იქვე განხილულია კახეთის საეკლესიო მმართველობა, კამბეჩანის, ხორნაბუჯისა და შაკის (შაქის) ისტორიოგრაფია და ლოკალიზაცია. მისივე დასკვნით, **აღბანეთი**, ანუ ქართულად ჰერეთი, მტკვარსა და შაქ-გაბაღას, მიმდებარედ კავკასიის მთებს შუა მდებარე, როგორც ამას სომხური გეოგრაფიაც აღნიშნავს, ხოლო **კამბეჩანი** – შაკის დასავლეთით მიმდებარედ მტკვრის ხეობაში იყო განთავსებული. ასე რომ, ბოდბე, გურჯაანი, საინგილო და დავით გარეჯი არასოდეს შედიოდა ისტორიულ აღბანეთში, რომელიც მე-7 საუკუნის ბოლოს გაქრა, რაშიც მთავარი წვლილი მაშინდელ გეოპოლიტიკურ ვითარებას, კერძოდ, არაბულ მმართველობას და თბილისის საამიროს მიუძღვის, რომელსაც ქართველებისთვის სიკეთე მოუტანია, თუ არ ჩავთვლით არაბების მიერ თბილისში მეათე საუკუნეში დაარსებულ ობსერვატორიას და თბილისის გაღაფანს, რომელიც ჩვენმა კოლეგამ, სტუ-ს პროფესორმა, არქეოლოგმა მერაბ ძნელაძემ და სხვ. აღმოაჩინეს (ახლანდელი თავისუფლების, ძველი ლენინის მოედნის სიახლოვეს).

ბოლო მეხუთე თავი წიგნისა მთლიანად ეთმობა არმენიისა და აღბანეთის ე. წ. „იბერიულ ზოლს“ (გვ. 302–366). მიტროპოლიტი ანანია საგულისხმო დასკვნებით იძლევა იმ მითითებებს, რაც ესოდენ მნიშვნელოვანია სამხრეთ კავკასიის კვლევისას. კერძოდ, ახსნილია მონოფიზიტური ჰერეთის მიერ სამხრეთ კახეთის დაპყრობის არშეცვლა და კახეთში ქართული ეკლესიების იურისდიქციის საზღვარი, რადგანაც დაპყრობილი სამხრეთ კახეთის მოსახლეობა

კვლავ მართლმადიდებლობას აღიარებდა, ამასთანავე მეათე საუკუნეში, წმ. დედოფალ დინარას დროს, ისტორიული ჰერეთი თავად გათავისუფლდა მწვალებელთა უღლისაგან და დედაქართული ეკლესიის წიაღს დაუბრუნდა.

წიგნს, დამატების სახით, დართული აქვს ისეთი ქვეთავები, როგორიცაა: „აღბანეთისა ხუნძეთის საეკლესიო იურისდიქცია (აღბანეთის საკათალიკოსო და ხუნძეთის საკათალიკოსო)“ (გვ. 369–430). როგორც მეუფე გვაუწყებს, კავკასიის აღბანეთს სპარსელები, არაბები და სირიელები უწოდებდნენ **არანს**, ქართ ველები – **რანს**“ (გვ. 369), რასაც მოსდევს ქვეთავები: საქართველოს კათალიკოსო ჩენეთ-დაღესტანსა და შაქშირვანში (გვ. 379–393), ქართიზაციის თეორია საინგილოს შესახებ (გვ. 393–396), წმ. არჩილ მეფის აღმოსავლეთ კახეთში (შემდეგ საინგილოში) მოღვაწეობა (გვ. 307–404), ხუნძახის ეპარქია (გვ. 405–406), ანწუხის ეკლესიები (გვ. 406–407), თემურ-ლენგი ჩრდილო კავკასიაში (გვ. 407–409), „ხუნძელი კათალიკოსი ოქროპირი“ (409–410), ქართველები დაღესტანში (გვ. 410–415), „კახნი გარდაბნელნი“ და ორი გარდაბანი (გვ. 415–421), „აღაზნის გაღმართი ჩაყოლება – გარდაბანი“ (გვ. 421–422), კახ-გარდაბნის დასუსტება და ჰერეთის გაძლიერება (გვ. 422–427).

მეუფის საბოლოო დასკვნით, მე-7 საუკუნის დასაწყისში კათალიკოსმა კირიონ პირველმა გუგარქში ქართულენოვანი ღვთისმსახურების აღდგენით ანთო სულიერი კოცონი, რომლის აღმა მე-8 საუკუნეში განანათლა იქამდე სომხური ეკლესიის უღელქვეშ მყოფი ტაოელი ქართველების სული და მისცა მათ ძალა დედაქართულ ეკლესიასთან კავშირის აღდგენისა. შემდეგ კი, უკვე მე-10 საუკუნეში, ამ სინათლემ წმ. დედოფალ დინარას ღვაწლით, მიაღწია ჰერეთამდე, ქართველთა დიდ ქვეყნამდე, რომელიც გადაშლილი იყო კახეთის მდინარე გიშისწყლ-

იდან (და მდ. ალიჯანხაიდან), ვიდრე მდ. თეთრწყლამდე.

ხოლო „სპარსელთა მიერ მეექვსე საუკუნეში და არაბთა მიერ მეშვიდე-მეათე საუკუნეებში დაზარალებული საქართველოს სამოციქულო ეკლესია, კირონ პირველმა კათალიკოსმა, წმ. დინარა დედოფლის, ტაოელ და ათასობით სხვა ქართველ წმ. მამათა ღვაწლით, მეთერთმეტე საუკუნის დასაწყისიდან, სრულებით გამობრწყინდა და აღორძინდა) [1, 428].

ამრიგად, მიტროპოლიტმა ანანია ჯაფარიძემ თავისი მონოგრაფიით „ალბანეთით“ ამოავსო ის ხარვეზი და ნაკლულევანობა აღმოსავლეთ საქართველოს მე-7–მეათე საუკუნეების ერთ-ერთი ძირძველი ტომისა – ისტორიული ალბანეთის საკათალიკოსო და საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია კახეთსა და ჰერეთში, რითაც პასუხი გასცა საქართველოს ისტორიით დაინტერესულ მკვლევრებს ამ ისტორიული ფურცლის შეცნობაში.

მეუფე ანანია ჯაფარიძეს სჩვევია ასეთი ნაშრომების ჯერ ჟურნალებში გამოქვეყნება და მერე ცალკე წიგნად გამოცემა. მართლაც, იგი ასე მოიქცა ამჯერადაც – ჟურნალ სვეტიცხოვლის ფურცლებზე გამოაქვეყნა ყოველივე ეს [17, 56-102].

მიტროპოლიტისადმი მიძღვნილ ერთ-ერთ ჩვენს საიუბილეო წერილში მეუფე გრიგოლ ხანცთელის გზაზე მავალ პიროვნებად მივიჩნიეთ [18,]. ამ აზრზე ვარ ახლაც. საოცარია მისი პიროვნული შემართება, ქმნულკეთილება, როგორ ახერხებს იგი ამდენს. მინდა მას ეს ჩვეული ენერგია არ დაეკარგოს და სამომავლოდ მსგავსი წარმატებები ვუსურვო. ბედნიერია ერი, ვისაც ასეთი მიტროპოლიტი, მეუფე, საეკლესიო საზოგადო მოღვაწე და მკვლევარ-ისტორიკოსი ჰყავს. ღმერთმა ყველა ადამიანური სურვილი აუსრულოს. ამინ!

ლიტერატურა

1. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, „ალბანეთი - ალბანეთის საკათალიკოსო და საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია კახეთსა და ჰერეთში“, თბ., 2022.
2. უხტანესი, „ისტორია გამოყოფისა ქართველთა სომეხთაგან“, სომხური ტექსტი ქართული თარგმანითა და გამოკვლევით გამოსცა ზაზა აღექსიძემ, თბ., 1975.
3. ბ. ცხადაძე, ჰიდრონიმ ალაზანის ეტიმოლოგიისათვის. ჟ. ხელისუფლება და საზოგადოება. №2, 10. 2009.
4. ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გამოსცა ს. ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1973.
- ჩვენი მასალ. – ჩვენ მიერ შეკრებილი მასალები.
5. ვლ. ფანჩიძე, უდურის გრამატიკული ანალიზი, თბ., 1974.
6. Л. Меликсетбеков, К истории удин: тобилისის უნივერსიტეტის შრომები. ტ. II, თბ., 1942.
7. მერაბ ბერიძე, სპარსული ელემენტები ჯავახეთის ტოპონიმიაში. კრებ.: ონომასტიკა I. აკად. შ. ძიგოგურის საერთო რედაქციით. თბ., 1987.
8. ე. ჯეირანიშვილი, უდიური ენა, სახელმძღვანელო, თბ., 19
9. მოვსეს ხორენაცი, სომხეთის ისტორია, თბ., 1984.
10. ბ. ცხადაძე, ე. ცხადაძე, კასპის, კასპიის ზღვის, კასპიებისა და კავკასიის ლექსემათა ურთიერთმიმართებისათვის (ლინგვისტურ-ეტიმოლოგიური ანალიზი).
11. ლ. გოთუა, გმირთა ვარამი ოთხ წიგნად, თბ., 1993.
12. ბ. ცხადაძე, წანარები (მონოგრაფია), თბ., 2013, გვ. 116.
13. ბ. ცხადაძე, წანარების სახელდებისათვის ქართულ წერილობით ძეგლებში. სმა ენათმეცნიერების ინსტიტუტის სამეცნიერო კონფერენცია, თბ., 2015.
14. ბ. ცხადაძე, წანარები და „წანარულ“, ქორ და ქორეპისკოპოს სახელთა ისტო-

რიული ურთიერთმიმართებისათვის. ჟ. ხელისუფლება და საზოგადოება, (თეორია, ისტორია, პრაქტიკა), №4 (12). 2009.

15. თ. პაპუაშვილი, ჰერეთის ისტორიის საკითხები, თბ., 19

16 <http://baku.eparhia.ru/history/lbania/after-viii-centre/17>

17. მიტროპოლიტი ა. ჯაფარიძე, ალბანეთის საკათალიკოსო და საქართველოს ეკლესიის იურიუსდიქცია კახეთსა და ჰერეთში. ჟ. სვეტიცხოველი, ეძღვნება საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის თეოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრის დაარსების 20 წლისთავს, თბ., 2021, გვ. 56-102.

18. ბ. ცხადაძე, მ. ხართიშვილი, ქმნულკეთილი მეუფება (მეუფე ანანია ჯაფარიძე 65). ჟ. სვეტიცხოველი, თბ., 2014.

საქართველოს ეკლესიის ისტორიის აღიარებული მკვლევარი

მონაზონი იოანე (მამუკა) ცუხიშვილი

მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძეს შესწავლილი აქვს საქართველოში წმინდა მოციქულთა მიმოსვლასთან დაკავშირებული ყველა წყარო და საეკლესიო გადმოცემა. უდავოდ საინტერესოა მეუფის არგუმენტირებული მოსაზრებები ქართველი ერის საერთო წარმოშობის, ერთიანი ქართული კულტურის, ფსიქიკური წყობის, საერთო ენის, ტერიტორიისა და სახელმწიფოს შესახებ. დამაჯერებელი მტკიცებულებებით ამყარებს დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს შორის ეკონომიკურ კავშირ-ურთიერთობებს. უადრესად ფასეულია მეუფის თვალსაზრისი საეკლესიო ენაზე ალბანეთში, ქართველ-სომეხთა საეკლესიო განხეთქილებაზე. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიასა და დიპტიხზე, აგრეთვე საქართველოს საპატრიარქოს იურისდიქციის საზღვრებზე და ა.შ.

საქართველოში წმინდა მოციქულთა ანდრიას, მატათას და სვიმონის მოღვაწეობა და ქადაგება ადრეულ საუკუნეებში აღიარებული და დადასტურებული იყო უეჭველ ჭეშმარიტებად. ხოლო XX საუკუნის დამდეგს, საქართველოში მოციქულთა ქადაგება „თქმულებად“ გამოცხადდა. მაგალითად, ამ თემაზე ივ. ჯავახიშვილის საბოლოო „ვერდიქტი“ ასეთია „ის გარემოება, რომ უძველესი რომაელი, ბიზანტიელი და ლათინი საეკლესიო მწერალ-ისტორიკოსები (ორიგენე, ევხერი) ანდრიას პონტოში ქადაგების შესახებ არას ამბობენ, პაველს ეპისტოლეებსა და „საქმე მოციქულთა“-ში კრინტიც არ არის დაძრული პირველწოდებულ ანდრიას ქადაგებრივ მოღვაწეობაზე, რადგან თვით „მიმოსვლის“ შინაარსს ზღაპრული ხასიათი აქვს და არაკს უფრო მოაგონებს კაცს, ასევე, ის რომ VIII–IX საუკუნემდე არც საქართველოში იცოდნენ ანდრია მოციქულის იბერიაში მიმოსვლის შესახებ, უფლებას გვაძლევს ვთქვათ, რომ ანდრია პირველ

წოდებული არც როდის არ ყოფილა კავკასიაში საზოგადოდ და კერძოდ საქართველოში. რომ ანდრიას მიმოსვლა და ქადაგება ივერიაში მხოლოდ თქმულებაა, ისეთი თქმულება, რომელსაც ისტორიისათვის არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს“ (ჯავახიშვილი, 1908:47-48).

თუმცა რამდენიმე ხნის შემდეგ ივ. ჯავახიშვილმა ტონი ოდნავ შეარბილა და მივიდა დასკვნამდე, რომ ბერძენ და რომაელ საეკლესიო მწერალთა თხზულებებიდანაც გამოირკვა, რომ ანდრია მოციქულის ხვედრად სკვითეთია დასახელებული, და მხოლოდ დოსითეოსის კატალოგში, ეპიფანე მონაზონისა, ნიკიტა პაფლაგონიელის და სხვა VII-X სს. მწერლების თხზულებებში ჩნდება თანდათან ცნობა ანდრია მოციქულის ქადაგების შესახებ შავი ზღვის სანაპიროზე და სხვათა შორის იბერთა წილხდომილობაზეც. რადგან ეს ცნობა ბერძნულ-ლათინურ მწერლობაში ასე გვიან ჩნდება, „საქმე მოციქულთადაც“ და პავლე მოციქულის ეპისტოლეებიც ანდრია პირველწოდებულის ასეთ ქადაგებაზე არავითარ ცნობებს არ შეიცავენ, ქართველებსაც X ს-მდე ანდრია მოციქულის საქართველოში მოღვაწეობის შესახებ არა სცოდნიათ რა, ამიტომ ცხადია ამ თქმულებას ქართველთა გაქრისტიანების ისტორიისათვის რეალური მნიშვნელობა არა აქვს. ირველად ამ თქმულების მნიშვნელობის შესახებ ქართულსა და ბერძნულ ფართო წრეებში საუბარი და მისით დასაბუთება XI ს. დაუწყიათ და ამის თავგამოდებული მეტყველებით გიორგი მთაწმიდელი ყოფილა (ჯავახიშვილი, 2012, 182).

დიდი ივანე ჯავახიშვილი არც წმინდა ნინოსდროინდელ ეპოქას სწავლობდა და თვლიდა, რომ წმ. ნინოს შატბერდისეული ცხოვრების კრიტიკულმა ანალიზმაც ცხადჰყო, რომ ცნობები, როგორც ნინოს შთამომავლობის შესახებ, ისევე ის გარემოება, ვითომც მთელი ამბავი თვით ნინოს და დანარჩენ თანამედროვეთა ნაამბობის ჩანაწერს წარმოადგენდეს, ყალბი და მოგონილია, რომ ეს ნაწილი მრავალს მცდარსა და

ანაქრონიზმებით სავსე ცნობებს შეიცავს და ყველა ამნაირ ნატყუარ თხზულებათა თვისებების მქონეებია (იქვე: 90).

XX საუკუნის პირველ მეოთხედში გამოქვეყნებული შრომების მიხედვით აკადემიკოსი ივანე ჯავახიშვილი თვლიდა, რომ წმინდა მოციქულთა მიმოსვლა იყო თქმულება. შესაბამისად, ამავე საუკუნის ყველა მომდევნო მეცნიერ-მკვლევარი მიჰყვებოდა მასწავლებლის ან მასწავლებელთა მასწავლებლის გზას. ასე დაედო სათავე ქართლში ქრისტიანობის დამკვიდრებისა და გავრცელების არასწორ ტენდენციას.

ჩვენ ადრეც ვთქვით და ახლაც გავიმეორებთ, რომ გვაქვს საფუძვლიანი ეჭვი იმისა, რომ ივანე ჯავახიშვილი არ იცნობდა მრავალ წყაროს, რომელიც მას დაარწმუნებდა ქართლში ქრისტიანობის გავრცელების მთავარ ასპექტებში.

თუმცა, იქვე ასეთ ჩანაწერსაც ნახავთ (ოდნავ შეცვლილი პათოსით) „IV საუკუნის პირველ ნახევარში ქრისტიანობა საქართველოში სახელმწიფო სარწმუნოებად იქნა გამოცხადებული. უეჭველია, ამ მნიშვნელოვან ამბავს თავისი წინასწარიცა და მერმინდელი ისტორია უნდა ჰქონოდა. იმ დიდი მნიშვნელობის გამო, რომელიც ქრისტიანობას საქართველოს ბედ-იღბლისა და კულტურისათვის ჰქონდა (ჯავახიშვილი, 1979:112) „ამ მნიშვნელოვან ამბავს თავისი წინასწარიცა და მერმინდელი ისტორია უნდა ჰქონოდა“ - მეტად საინტერესოა, მეცნიერი ამ სიტყვებში რას და ვის გულისხმობდა?

ივ. ჯავახიშვილის გარდაცვალებიდან ერთ წელიწადში, 1941 წელს გამოვიდა კრებული „გეორგიკა“, სადაც შეტანილია რამდენიმე ავტორის ცნობა და თხზულება, მათ შორისაა ეპიფანე კონსტანტინეპოლელის თხზულება „ანდრიას ცხოვრება“, სადაც ხუცეს-მონაზონი ეპიფანე წერდა, რომ არ დაკმაყოფილდა წყაროებით, რომელთა ავტორები არიან: კლემენტი რომაელი, ევაგრე სიცილიელი და ეპიფანე კვიპრელი და თავადვე მოიარა ზოგიერთი ის ადგილი, სადაც მოღვაწეობდა ანდრია მოციქული „გად-

მოცემის მიხედვით ნეტარმა მოციქულმა ანდრიამ დამოძღვრა სკვითები და სოგდიანები და გორსინები დიდ სებასტოპოლისში, სადაც არის აფსარის ციხე, პისსოს ნავსადგური და მდინარე ფაზისი; იქ მოსახლეობენ იბერიელები, სუსები, ფუსტელები და ალანები“. ასევე, ტრაპიზონის შემდეგ ანდრია მოციქული წასულა იბერიაში და „მის შემდეგ, რაც მან ზღვის პირას მცხოვრებნი მრავალნი განანათლა, ის ჩავიდა იერუსალიმში“ (გეორგიკა, 1941:57).

ქრისტეს მოციქულებს ჭეშმარიტი სიტყვის საქადაგებლად წილად ხვდით სხვადასხვა ქვეყანა. წმინდა მოციქულებმა – ანდრია პირველწოდებულმა, მატათამ და სვიმონ კანანელმა იქადაგეს საქართველოში, რასაც ფაქტებზე და გადმოცემებზე დაყრდნობით ამოწმებს ლეონტი მროველიც, რომელიც როგორც ჩანს კარგად იცნობდა რომაელი მწერლებისა და ისტორიკოსების შემოქმედებას „ხოლო ამან ადერკი მეფემან უმატა სიმაგრეთა ქართლისათა, ქალაქთა და ციხეთა, და უმეტეს მოამტკიცნა ზღუდენი ქალაქისა მცხეთისანი, წყლისა ამიერ და იმიერ. და ამისვე ადერკის მეფობასა შინა მოვიდეს ათორმეტთა წმიდათა მოციქულთაგანნი ანდრია და სვმონ კანანელი აფხაზეთსა და ეგრისს, და მუნ აღესრულა წმიდა სვმონ კანანელი ქალაქსა ნიკოფსისასა, საზღვარსა ბერძენთასა. ხოლო ანდრია მოაქცივნა მეგრელნი და წარვიდა გზასა კლარჯეთისასა“ (მროველი, 1955:38).

თეიმურაზ ბატონიშვილი ანდრია მოციქულის აღმოსავლეთ საქართველოში ქადაგება-მოღვაწეობაზე წერდა, რომ „ანდრია მოციქულმა კავკასიისა მთათა შინა მცხოვრებთა მოვლო რომელნიმე ადგილნი, გამოეწყო ქართლი, მოიწია მცხეთად; არამედ არავის განეცხადა მუნ მრავალთა და არცა შევიდა ქალაქსა შინა მცხეთისასა; არამედ პირისპირ მცხეთისა გაღმად არაგვსა აღვიდა მთასა მას ზედა, რომელსაცა ზედა არს მონასტერი ჯვარისა ცხოველს მყოფელისა (რომელსაცა ჯაჭვის მონასტრად სახელ-ედების)“ სადაც მოციქულს აღუმართავს ჯვარი, ხოლო იქედან კახეთს წასულა „განხდა

მდინარესა დიდსა იორსა (ესე იგი ალაზნისა მდინარესა) და მივიდა გრემს“, სადაც მცირე გორის მწვერვალზე ასევე აღუმართავს ჯვარი, რის შემდეგაც იქ აუგიათ „ეკკლესია მიხაილ-მთავარ-ანგელოსისა“ (ბატონიშვილი, 1885:143).

საინტერესოა თხრობა ბიჭვინტისა და გელათის ტაძრებთან დაკავშირებითაც „ოდეს მიიქცა მოციქული ანდრია ივერიად, ხატი იგი დედისა ღუთისა ვედრებითა მუნებურთა ერთათა დაუტევა მუნ ბიჭვინტას; ხოლო ბიჭვინტისა ღუთის-მშობლისა ხატი, რომელიცა ასვენიეს აწცა ქუემოსა საქართველოსა შინა, მახლობელად ქუთაისის ქალაქისა, მონასტერსა სამიტროპოლიტოს გენათლიას (ესე იგი გელათს), რომელიცა არს ფრიად მრავლითა სიმდიდრითა შემკულ ღირს სახსოვარისა მეფისა ბაგრატ მეოთხისაგან, სრულიად ივერიის თვთ-მპყრობელისა, დავითიან-ბაგრატოვანისა, იტყვიან მას ხატსა, რომელ იგი არს რომელიცა მოციქულმან ანდრია მოასვენა თვთ და ანუ არს იგი უეჭველად ორიგინალი ხატისა მისგან გარდამოსატული“ (თეიმურაზი, 1848:145-146).

პროფ. ვ. ლიხელი წერილობითი წყაროებისა და არქეოლოგიური მასალის შეჯერების საფუძველზე მივიდა დასკვნამდე, რომ „სოსანგეთ-აწყურის სამოსახლო მართლაც წარმოადგენდა ძვ. წ. აღ-ის V საუკუნისა და ახ. წ. აღ-ის I საუკუნის საკმაოდ შეძლებულ და დაწინაურებულ ქალაქს, სადაც წმიდა ანდრია მოციქულის სამოღვაწეოდ ფართო ასპარეზი არსებობდა“ (ლიხელი, 2000, 25).

დასავლეთ საქართველოში მოციქულ ანდრიას ქადაგების შესახებ ასევე საინტერესოა, ყველაზე უადრესი და უძველესი ცნობები, რომლებიც ეკუთვნის 1. დოროთეოს ტვირელს, რომელიც წმიდა ანდრია მოციქულზე წერდა, რომ „ანდრია მოვიდა დიდ სებასტოპოლში, სადაც არის აფსარის ციხე-სიმაგრე („პარემბოლე“ - ჯარის „ბანაკისსაყოფელი“) და მდინარე ფაზისი, სადაც ცხოვრობენ უშინაგანესი ეთიოპნი (კოლხნი)“ და 2. IV საუკუნის მეორე ნახევრის დიდ საეკლესიო მოღვაწეს წმიდა ეპიფანე კვიპრელს (ან

კვიპროსელს) (Васильевский, 1909:213/295). ანდრია მოციქულის ქართლში ქადაგების შესახებ წმინდა ეპიფანეს მოწმობას თავის შრომაში იმეორებს ეპიფანე მონაზონი (გარდ. 780 წ.) ამრიგად, წმინდა ეპიფანე, კვიპროსის ეპისკოპოსი, გადმოცემის მიხედვით ადასტურებს, რომ წმინდა ანდრიამ იქადაგა სკვითებში, სოგდიანელებში, გორსინიელებში, დიდ სებასტოპოლისში, სადაც მდებარეობს აფსართა ციხე-სიმაგრე, ისოს ნავსადგური და მდინარე ფაზისი სადაც ცხოვრობენ იბერები, სუსები, ფუსტები და აღლანები, ამის საბუთები ხელთა გვაქვს (გეორგიკა, 1961:68-69).

თეოდორიკე კვირელთან იკითხება, რომ „მიმოსვლასა შინა წმინდათა მოციქულთასა ანდრია პირველწოდებულისა მიერ ქადაგებად შორის ავაზიამსა, რომელ არს აფხაზეთი და მიერ წარვლდოსეთად, და კუალად ბართლომეს მიერ მიმოვლად ჩრდილოეთისა, რომელ არს ქართლი“ (ინგოროყვა, 1954:214). თხზულება ბართლომეს ქართლში მოციქულებრივ მოღვაწეობაზეც საუბრობს, რაც დავას არ უნდა იწვევდეს, რადგან წმინდა მოციქული ბართლომეს განსასვენებელი ხომ ქართლის მეზობელ ალბანეთში არის (თანამედროვე აზერბაიჯანი).

არსებობს კიდევ ერთი მოსაზრება, რომელიც დაცულია „საეკლესიო ანალებში“ „იბერიის იმ ნაწილმა, რომელიც პონტოს ზღვასთან მდებარეობს და კოლხეთად იწოდება, სახარება ჯერ კიდევ იმპერატორ ტრაიანეს (53–117 წწ.) დროს მქადაგებელი პაპის წმინდა კლიმენტის (88–97 წწ.) შემწეობით მიიღო. ეს უკანასკნელი კი ამ მხარეში იყო გადასახლებული“ (ტაბაღუა, 1984:65). თუმცა წმინდა კლიმენტი რომის პაპისადმი მიძღვნილ ორიგინალურ თუ ნათარგმნ ლიტერატურაში მსგავსი არაფერი წერია.

„გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრებაში“ გიორგი მცირე ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ „ამათ ობოლთათჳს წარუძღუა აღმოსავლეთს, და ესრეთ ყოველი აღმოსავალი განანათლა და ნაწილი იგი

ანდრეა მოციქულისაი და სიმონ კანანელისაი კუალად განამტკიცა, რამეთუ ანდრეა მოციქულმან მოვლო ქუეყანა ჩუენი, ხოლო სიმონ კანანელმან სრულად დაიმკვიდრა, რამეთუ ნიკოფსს არიან ნაწილნი მისნი წმიდანი“ (გამსახურდია, 1967:173).

ოპონენტთათვის რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს, სწორედაც, რომ უცხოელი, თან მეტად სახელოვანი და ეკლესიის ისტორიისთვის პატივდებული ავტორები წერდნენ და ავრცელებდნენ იმას, რომ მისიონერული მოღვაწეობისთვის მოციქული ანდრია საქართველოში ერთხელ კი არა სამჯერ შემოსულა. პირველ შემოსვლაზე ზემოთ უკვე ვისაუბრეთ. მეორე მოგზაურობის დროს ანდრია მოციქული ლაზიკის ქალაქ „ტრაპეზუნტიდან წავიდა იბერიაში [და] მას შემდეგ, რაც მან ზღვის პირას მცხოვრებნი მრავალნი განანათლა, ის ჩავიდა იერუსალიმში“ (გეორგიკა, 1941:58). იგივე ეპიფანე კონსტანტინეპოლელი მესამე მოგზაურობაზეც მიუთითებს, რომ ანდრია მოციქული „მესამედ ჩავიდა იბერიაში და ფაზისში, ხოლო რამდენიმე დღის შემდეგ სუ(ს)ანიაში“. მოციქულ სიმონ კანანელთან ერთად იქედან მიბრძანებულა ჯერ ალანიაში და ქალაქ ფუსტაში, შემდეგ აბაზგიაში, საიდანაც გადასულა ჩრდილო კავკასიაში (გეორგიკა, 1941:59).

უდავოდ საინტერესოა მ. ჯანაშვილის და მ. თამარაშვილის პოზიცია მოციქულ ანდრიას საქართველოში მიმოსვლა-ქადაგებათა შესახებ, მაგრამ, მათ ვერ შეძლეს აშკარა წინააღმდეგობის გაწევა იმ მოსაზრებათა და არგუმენტთა გასაბათილებლად, რომელსაც სიცოცხლის ბოლომდე იცავდნენ ივ. ჯავახიშვილი და კ. კეკელიძე. თუმცა, არსებობს კ. კეკელიძის სხვა ნაშრომიც, სადაც ღვაწლმოსილი მეცნიერი მაინც მიდის სულის მარგებელ იმ დასკვნამდე, რომელიც მისი ადრეული შეხედულებების რევიზიად უნდა მივიჩნიოთ (კეკელიძე, 1956:82-83).

სამწუხაროა ის, რომ არა თუ მე-XX, არამედ XXI-ე საუკუნის მკვლევრებშიც

შეხვედრებით ისეთებს, რომლებიც საქართველოში მოციქულთა მიმოსვლას, ქადაგებასა და მოღვაწეობას ხელაღებით უარყოფენ ან ფაქტებს მკვეთრად ამახინჯებენ.

საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორიის მკვლევართა შორის არის მრავალი მონოგრაფიისა და წერილის ავტორი, მანგლისისა და თეთრიწყაროს მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე), რომელიც სამეცნიერო-პედაგოგიურ ასპარეზზე გამოსვლის დღიდან, იკვლევს, სამართლიანად იბრძვის და ჯიუტად იცავს საქართველოს ეკლესიის ინტერესებს და ფართო საზოგადოების წინაშე ხშირად წარადგენს ინოვაციურ თემებს, რომლებიც ორიენტირებულია ჩვენი ქვეყნის წარსულისა და მომავლის ინტერესებზე და დადებით გაავლენას ახდენენ საქართველოს სახელმწიფოსა და სამოციქულო, ავტოკეფალური, მართლმადიდებელი ეკლესიის განვითარებაზე.

როცა საუბარი მიდგება საქართველოს ეკლესიის მოციქულებრივ სტატუსზე, მეისიერად მეუფე ანანია გვახსენდება, რომელიც შემდეგნაირად აჯამებს მრავალწლიან შრომას: ქართველთა შორის ქრისტიანობა გაავრცელეს მოციქულებმა. როგორც უკვე ითქვა, საქართველოში იქადაგა რამდენიმე მოციქულმა, ხოლო ორი მათგანი განისვენებს აქვე, კერძოდ სიმონ კანანელი აფხაზეთში, ხოლო მატათა აჭარაში. ქართული ეკლესია დაამყარა წმ. მოციქულმა ანდრია, რადგანაც მან ხელი დაასხა საქართველოს პირველ ეპისკოპოსს აწყურში და დაუარსა მას საეპისკოპოსო კათედრა, სადაც მსახურობდნენ მღვდლები და დიაკვნები (ჯაფარიძე, 2012:124).

ბევრი ინტერესის, ხოლო ნაწილი პროვოკაციული თვალსაზრისით სვამს კითხვას, უცხოეთის რომელი ეკლესიის იურისდიქციას განეკუთვნებოდა ქართლის ქრისტიანული მრევლი?

მიტროპოლიტ ანანიას პასუხი ამ კითხვაზეც ამომწურავია: მოციქულების მიერ დაარსებული ყველა ეკლესია, სადაც არ უნდა ყოფილიყო ის, იყო ავტოკეფალური. ყველა ეკლესია, ყველა

ქრისტიანული თემი იმ ეპოქაში ერთმანეთის მიმართ იყო დამოუკიდებელი და ავტოკეფალური. ისინი აღიარებდნენ მხოლოდ მოციქულთა ავტორიტეტს. ართული ეკლესიაც I საუკუნეში, საერთო წესის თანახმად, ავტოკეფალური იქნებოდა (ჯაფარიძე, 2012:124).

ასევე საინტერესოა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრების საკითხიც. თანახმად მსოფლიო საეკლესიო კრებების მიერ დადგენილი წესების ანალიზის საფუძველზე მიტრ. ანანია ჯაფარიძე თვლის, რომ მამათა კანონების მიხედვით, ქართული ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრები ემთხვევა საქართველოს სახელმწიფოს საზღვარს. ხოლო ქართული ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრის დადგენისთვის უნდა განისაზღვროს ქართული სახელმწიფოს საზღვრები, რომელიც გასდევს ეკლესიის საზღვარს (ჯაფარიძე, 2012:151).

არსებობს კიდევ ერთი საკითხი, რომელიც არაერთხელ გამხდარა დავისა და განსჯის საგანი. თითქოს ანდრია მოციქულს უქადაგია მხოლოდ სამცხესა და დასავლეთ საქართველოს ზოგ მხარეში. რაც ასე ნამდვილად არ ყოფილა. ღოგორც ჩანს, ეს აზრი ადრეულ საუკუნეებშიც ვრცელდებოდა. შესაბამისად მასზე პასუხი სრულფასოვნად აისახა საქართველოს საეკლესიო და სახელმწიფო მნიშვნელობის ერთ-ერთ მთავარ ტრაქტატში - „რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერაში“: „პირველწოდებული ანდრია, ძმად თავისა მოციქულთაჲსა პეტრესი, ვიდრე ჩუენდამდგეა მოიწია და იქადაგა საცხოვრებელი ქადაგებაჲ სახარებისად ყოველსა ქუეყანასა საქართველოჲსა და ურიცხვნი სიმრავლენი ერთანი განაშორა საცთურისაგან მრჩობლ ეშმაკეულებისა“ (ძეგლისწერა, 1978:171).

მიტროპოლიტი ანანია ხაზგასმით აკეთებს აქცენტებს ამ თემაზე და როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაში, ისე სალექციო კურსის კითხვისას დაბეჯითებით მიუთითებს, რომ ანდრია პირველწოდებულმა იქადაგა როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში „შეუძლებელია, რომ მოცი-

ქულებს თავიანთი მოღვაწეობისა და მთელ მსოფლიოში ქადაგების დროს გვერდი აევლოთ იმ დროისათვის ისეთი ძლიერი სახელმწიფოსათვის, როგორიც იყო იბერია. ამიტომ, დავასკვნით, რომ ქართული ეკლესია დაარსებულია თვით მოციქულთა მიერ და ქართული ქრისტიანული თემები საქართველოში საკმაო გავლენითაც სარგებლობდნენ. ჩვენში ქრისტიანული ეკლესია და მრევლი (ქრისტიანული თემები) უწყვეტად არსებობდნენ I საუკუნიდან IV საუკუნემდე (ჯაფარიძე, 2012:135).

დიდი ვახუშტი ბაგრატიონი წერდა, რომ „რომელსა გინდა ქართველსა (იმერს, მესხს, ჰერ-კახს) ჰკითხო „რა რჯული ხარ“, წამსვე მოგიგებს: „ქართველი“, და ჰკითხო, „რა ენა და წიგნი უწყი“, მოგიგებს მყის „ქართული“. რამეთუ სხვას არა იტყვს, არცა რჯულსა, ენასა და წიგნსა, იმერთასა, ანუ მესხთა და ჰერ-კახთა“. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ „ყოველი“ საქართველო იყო ერთი რჯულისა და ერთ ენაზე მოლაპარაკე.

წმინდა ნინომ „სარწმუნოების, მიმართ თვისისა მიიზიდა ყოველი სავსებად ყოვლისა ქართველთა ნათესავისად საკრეველთმოქმედებითა ნიშებშემოსილთა სასწაულთადათა“ და „წმიდათა მიერ ჴელთა მისთა ნათელ-იღო [მირიან მეფემ] და ყოველმან ერმან ქართლისამან“. რასაც ადასტურებს რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა, იგივე საკითხს უტყუარი მტკიცებულებებით ამყარებს მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე) რომელიც ათწლეულებია სწავლობს საქართველოს ეკლესიის ისტორიას და ფასდაუდებელი კვლევებით ანებივრებს საზოგადოების იმ ნაწილს, ვისთვისაც ძვირფასია ილია ჭავჭავაძისეული სამი „ღმრთაებრივი“ საუნჯე „მამული, ენა, სარწმუნოება“.

დამოწმებული ლიტერატურა:

1. Васильевский В. Г. Хожение апостола Андрея в стране мирмидонян. Москва. 1909;
2. გეორგიკა, ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, სიმ. ყაუხჩიშვილის გამოცემა, ტ. 4, ტფ. 1941;
3. გეორგიკა. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, ს. ყაუხჩიშვილის და ალ. გამყრელიძის გამოც., ტ. 1, თბ., 1961;
4. ვახტანგ ღიხელი, ანდრია მოციქული სამცხეში, თბ., 2000;
5. ვახუშტი ბატონიშვილი, საქართველოს ისტორია, ზ. ჭიჭინაძის რედაქციით, ტფ., 1885;
6. თეიმურაზ [ბატონიშვილი], ისტორია დაწყებითგან ივერიისა, ესე იგი გიორგისა, რომელ არს სრულიად საქართველოსა, სანკტ-პეტერბურდი, 1848;
7. ივანე ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. 1, თბ. 2012;
8. ივანე ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. 1, თბ., 1979;
9. ივანე ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. 1, ტფ., 1908;
10. ილია ტაბაღუა, საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, თბ., 1984;
11. კორნელი კეკელიძე, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, ტ. 1, თბ., 1956;
12. ლეონტი მროველი, მატიანე ქართლისად, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით სიმ. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. 1, თბ., 1955;
13. მიტრ. ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია ტ. 1. 2012;
14. პავლე ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, მწერალი მეათე საუკუნისა, თბ., 1954;
15. რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა, გამოსაცემად მოამზადა ე. გაბიძაშვილმა, თბ., 1978;
16. სვიმონ გამსახურდია, საზოგადოებრივი ისტორიული აზრის განვითარება XI ს. საქართველოში, თბ., 1967.